

5-40
101

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO OECONOMICO — POLITICA

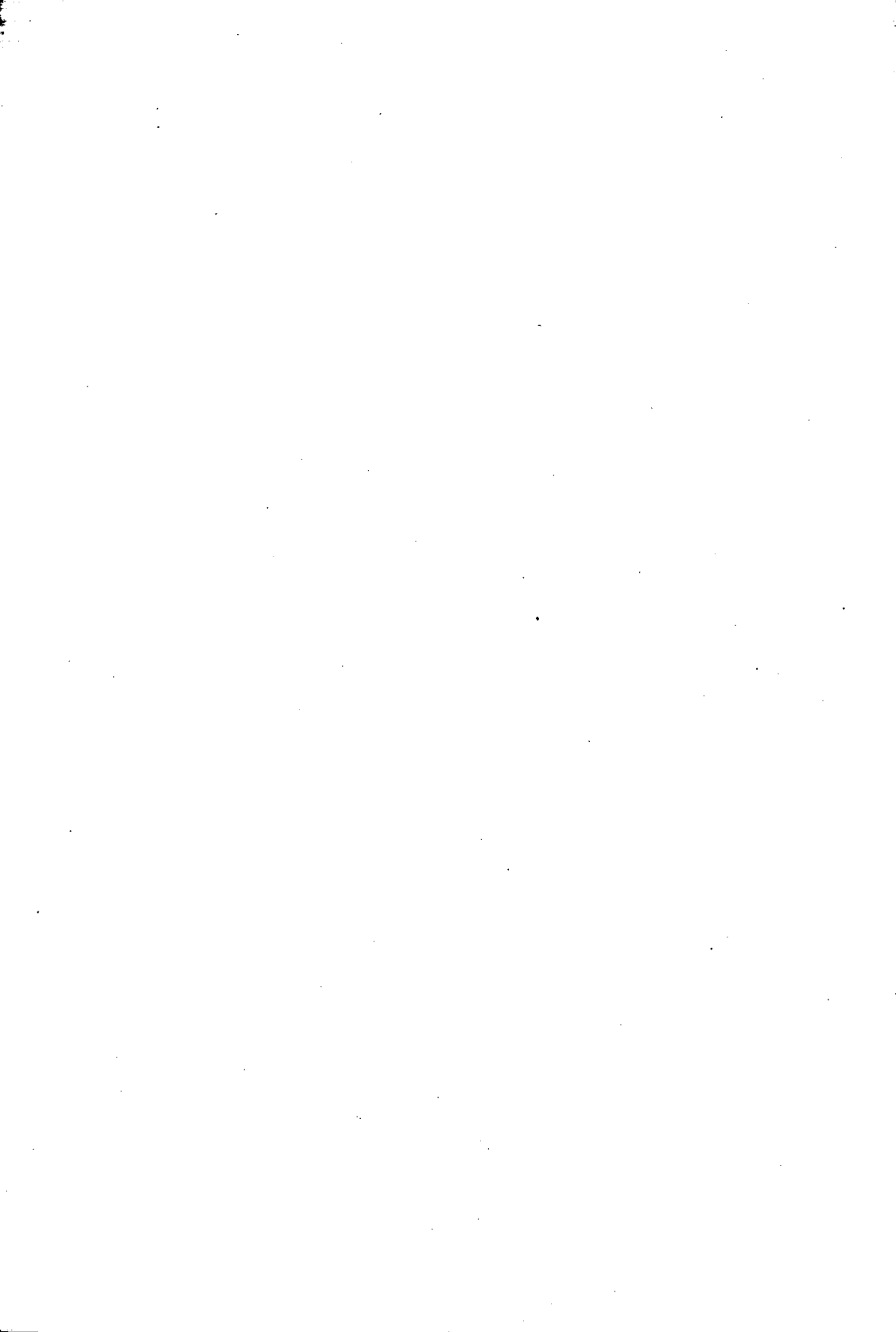
POLITIKAI GAZDASÁGTAN

ППОЛИТИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИЯ

POLITÖKONOMIE

TOMUS X.

HUNGARIA
SZEGED
1973.

**ACTA UNIVERSITATIS SEGEDIENSIS
DE ATILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO OECONOMICO—POLITICA**

POLITIKAI GAZDASÁGTAN

Политическая Экономика

POLITÖKONOMIE

TOMUS X.

**HUNGARIA
SZEGED
1973.**

Szerkeszti:

DR. NAGY LAJOS

tanszékvezető egyetemi tanár
a közgazdaságtudományok kandidátusa

E kötet munkatársai:

DR. NAGY LAJOS tanszékvezető egyetemi tanár
ANDRÁSSY ADÉL egyetemi tanársegéd
DR. ÉGETŐ EMESE egyetemi adjunktus
DR. GROSSMANN FERENC egyetemi adjunktus
DR. SIPOS MIKLÓS aspiráns

Technikai szerkesztő:

DR. SIPOS MIKLÓS aspiráns

DR. NAGY LAJOS

A MUNKATERMELEKENYSÉG ÉS A SZEMÉLYI JÖVEDELMEK VISZONYA A MEZŐGAZDASÁGBAN

A munkatermelékenység és a személyes jövedelmek viszonyának vizsgálata a mezőgazdaságban egyrészt azért indokolt, mert választ ad arra a kérdésre, hogy mint ágazat hogyan járul hozzá az egyik legfontosabb makrószintű egyensúly-követelmény a termelés és fogyasztás egyensúlyához. Másrészt indokolja az is, mert rávilágít arra, hogy a személyes jövedelem-növekedés feltételeit mennyiben teremti meg a mezőgazdaság. S végül termelékenység és személyes jövedelem-viszony összehasonlítása az iparban és a mezőgazdaságban több következtetésre szolgálhat. (Pl. a személyes jövedelmek növekedési ütemaránya a két népgazdasági ágban, a mezőgazdaság állami támogatásának indoka és mértéke, a személyes jövedelmek és az eszközhatékonyság viszonya, stb.).

A termelékenység-jövedelemviszony elemzését a mezőgazdaságban több tényező nehezíti. Néhány ezek közül: A termelékenység nettó mutatója (az egy dolgozóra jutó $v+m$) a mezőgazdaságban igen kedvezőtlenül alakult, noha a mezőgazdaság árutermelése (a népgazdasági szükségletek kielégítése) jelentősen fejlődött. A termelés növekedése a mezőgazdaságban a termelőlétszám csökkenése mellett ment végbe. A jövedelmek oldaláról gondot okoz, hogy a mezőgazdaságban a személyes jövedelmek jelentős része a háztáji gazdaságból származik. Az egy munkaóra (egy napra) jutó jövedelmek statisztikai „megragadása” igen nehéz. Az egy dolgozóra jutó személyes jövedelmek összevetéséhez a két népgazdasági ágban a családi „részfoglalkoztatás” jövedelmének kiszámítását is meg kell oldani. Ezenkívül a) a statisztikák a „személyes jövedelem” fogalmába a munka szerinti jövedelmeken kívül a pénzbeli társadalmi juttatásokat is magukba foglalják; b) más a munkabér és a kereset fogalmi köre; c) a bér és tiszta jövedelem viszony nem azonos a v és m viszonyával; d) a szükség és többletermék értéke más vállalati és népgazdasági szinten.

A termelékenység-jövedelem alakulásánál számolnunk kell továbbá azzal is, hogy egyrészt ez az összefüggés milyen *érvényességgel* bír a mezőgazdaságban *vállalati* (üzemi) és *ágazati* szinten, másrészt azzal, hogy a termelékenység-jövedelem viszony alakulásának aránya megragadható-e az *ipar és a mezőgazdaság összehasonlításában*.

Az *első* problémát tekintve feltételezhetjük, hogy a termelékenység-jövedelem között bizonyos összefüggésnek kell fennállnia vállalatokban (üzemekben) és a mezőgazdasági ágazatban is. Azért, mert a fogyasztás nem *szakadhat* el a termeléstől. Azért, mert a termelékenység a *munkának* fontos ismerve. S végül azért, mert a vállalati (üzemi) önállóság a termelékenység-növelés *feltételének megteremtését* is nagyrészt a gazdálkodó szervekhez „telepítette” át. Az is feltételezhető, hogy ezt az összefüggést több tényező „keresztezi”. Így: a) a termelékenység „induló” színvonala és a

hasznosítható tartalékok nagysága; b) az indokolatlan jövedelem differenciák keletkezésének akadályozása; c) a vállalatba (üzembe) való külső eszközáramlás nagysága; d) a mezőgazdaság eltérő tulajdon és üzemi formái; e) a jövedelemszabályozás formája (a jövedelemelvonás és visszajuttatás mértéke).

A másik problémát — az ipar és mezőgazdaság összehasonlítását — tekintve szintén azt tételezhetjük fel, hogy *valamelyes* összehasonlítható összefüggés található. Hiszen egyrészt *tartósan ellentétes* tendenciák egyik népgazdasági ágban sem alakulhatnak ki, mert ez aránytalanságokhoz vezet. Másrészt az alapösszefüggés az, hogy mindkét ágazatban a termelékenység és jövedelem is növekszik. Az ágazatok összehasonlításában „keresztező” tényezők a következők: a) A népgazdaság progresszív ágaiban (ágazataiban) a termelékenység növekedési üteme gyorsabb, ezekben indokolt a személyes jövedelmek gyorsabb növelése. A mezőgazdasági termékek iránti kereslet növekedése nem olyan dinamikus, mint a progresszív iparágakban, így a termelékenység növekedése létszámcsökkenés mellett következik be; b) A nagy népességcsoportok jövedelmét pl. a munkásosztály és parasztság jövedelem-paritásának biztosítása érdekében bizonyos időszakokban gyorsabban kell növelni, mint azt a termelékenység-növekedés indokolná. A paritásos-jövedelemnövekedés időszakában viszont emögött különböző termelékenységnövekedési ütemek húzódnak meg. Mindezek ellenére a termelékenység és jövedelmek kapcsolatában többről van szó az ágazatok vonatkozásában is — s nemcsak népgazdasági szinten — annál, hogy ez „csak” gazdasági összefüggés, s nem gazdasági törvényszerűség.¹

A fentiek alapján e rövid dolgozatban csak kísérletet teszek e viszony *felvázolására* és egyes összefüggéseinek megállapítására a mezőgazdaságban. (Népgazdasági szinten és az iparban e kérdéssel ugyanis már többen foglalkoztak.)

A munkatermelékenység és a munkadíjak közötti közgazdasági összefüggések

A munkatermelékenység és munkabér viszonya az újratermelés fontos aránya, egyensúlyi követelménye. A termelés és a fogyasztás, a termelés és elosztás viszonyának egyik mozzanata. A termelékenység és bér viszonya mégsem azonos a *termelés-elosztás (fogyasztás)* viszonyával, mert; a) A termelés növekedhet a felhasznált munkamennyiség növekedésével is; b) A fogyasztás ebben az összefüggésben *személyes fogyasztást* jelent; c) A termelékenységet nem a személyes fogyasztással, hanem ennek a *munka szerinti részével hozzuk kapcsolatba*; d) A munkabérekből alapvetően fogyasztási cikkeket és szolgáltatásokat vásárolnak, ezért közvetlen a *fogyasztási cikkeket termelő munka termelékenységének* kell növekednie a munkabérek növekedéséhez. Ugyanakkor a munkabérek kapcsolatban vannak a termelőeszközök előállításában kialakult munkatermelékenységgel. A munkatermelékenység és munkabérek kapcsolatát néhány, más összefüggés áttekintését igényli, többek között a termelékenység és érték, termelékenység és önköltség, a termelékenység és nyereség viszonyát.

A *termelékenység és érték* viszonyánál az egyik kérdés az, hogy a termelési eredményt, az eleven munkához, vagy az eleven és holt munkához viszonyítjuk, a másik az, hogy a munkafolyamat egy fázisának, vagy a komplex munkafolyamat termelékenységét vesszük-e.

A munkatermelékenységet — mint ismeretes — az egységnyi értékre jutó termelési eredmény, vagy az egységnyi termelési eredményre jutó érték méri. Így a „*ráfordítást*” az eleven és holt munka együttesen fejezi ki legmegfelelőbben. Sőt, az a legmegfelelőbb, ha az eleven munka mellett, a holt munkát is munkaidőben (pl. munka-

1. Szeben Éva: Jövedelmek és termelékenység. Kossuth Kiadó, 1972.

órában) fejezzük ki. Itt a nehézséget az jelenti, hogy ha a ráfordítást *létszámában vagy pénzben* (pl. az eleven munkát bérben fejezzük ki), akkor a bér csak az eleven munka megfizetett része, ugyanakkor a holt munka a megfizetett bér mellett a tiszta jövedelmet is tartalmazza. Más szóval a ráfordítás, amelyet ilyenkor szerepeltetünk, az tulajdonképpen az önköltség $c+v$. Ezt a hatást azonban „mérsékli” az, hogy az eleven munka által létrehozott „m” rész a termelési *eredményben* megjelenik. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy minél inkább a „natúrális” szférából az „értékszférába” „visszük át” a meghatározást, annál inkább nem a termelékenységről, hanem a jövedelmezőségről beszélhetünk.

Igen gyakori az a vélemény, — éppen Marxra hivatkozva, — hogy a termelékenység növekedésével a termelékenység értékén belül a holt munka abszolúte és relatíve is növekszik. Ez az álláspont azonban nem számol a következőkkel:

a) Nem azonos a termelékenységre jutó „c” növekedése és az egy munkaerőre jutó „c” növekedése. b) A felhasznált „c” értéke abszolúte csökkenhet, mivel változatlan értékük mellett kevesebbet használnak fel, vagy változatlan felhasználási volumen mellett csökken a „c” értéke. c) A termelékenység a „c” nagyságától függetlenül is nőhet (pl. munka- és üzemszervezés javítása, begyakoroltság növekedése, intenzitás átlagos szintjének növekedése esetén, stb.)

Milyen összefüggések lehetségesek a *termelékenység*, valamint az *eleven*, holt munka felhasználása között, feltételezve az eleven munka termelékenységének 100%-os növekedését és a teljes termelékenység növekedését? Legyen a *bázis időszak* $60c + 40v = 100$. a) A tárgyiasult munka abszolúte és relatíve is nő az eleven munkához képest. (E szerint $65c + 20v = 85$.) b) A tárgyiasult munka abszolúte változatlan és relatíve növekszik. ($60c + 20v = 80$.) c) A tárgyiasult munka abszolúte csökken és relatíve nő ($55c + 20v = 75$.) d) A tárgyiasult munka abszolúte és relatíve is csökken ($25c + 20v = 45$.)

Hogyan alakult az eleven és teljes munkatermelékenység? *Az eleven munka termelékenysége* 100%-kal növekedett minden esetben. *A teljes termelékenység* pedig az a) esetben 17%-kal, a b)-nél 25%-kal, a c)-nél 33%-kal, a d)-nél pedig 22%-kal nőtt. Vagyis az eleven és a teljes munkatermelékenység viszonyát tekintve: a) Több olyan lehetőség van, amikor az eleven munka termelékenységének növekedése együtt jár a holt munka abszolút és relatív csökkenésével is. b) A teljes termelékenység és az eleven munka termelékenységének viszonya attól függ, hogy hogyan alakult a holt munka *aránya* az érteken belül.

A termelékenység és érték viszonyában lényeges kérdés az, hogy a termelési folyamat hogyan oszlik meg fázisokra (vertikumokra). Nyilván egyfelől a komplex termelékenység függ az egyes fázisok termelékenységétől és ezek arányától az össz-munkafolyamatban. Másfelől a munkamegosztás kiterjedése növeli a következő fázis holt munka ráfordítását. S végül, ha a munkamegosztás a termelékenység növekedésével jár, ez csökkenti is a holt munka ráfordítást.

A termelékenység-érték összefüggés érinti-e a termelékenység és a bér összefüggését? Közvetlenül nem, mert a bér a megfizetett ráfordítás, az érték pedig az össz-munkaráfordítás. Közvetve igen, mert az eleven munkatermelékenység növekedésével csökken a termelékenységre jutó új érték ($v+m$), s ha a $v:m$ arány változatlan, csökken a termelékenységre jutó „v” is. Ha teljes munkatermelékenység nő, ez az előbbi hatáson kívül azt is eredményezi, hogy a „c” csökkenésével nő az új érték, amely

2. „A munka termelékenységének emelkedése éppen abban áll, hogy az eleven munka részesedése csökken, a múltbeli munkáé növekszik, de úgy, hogy az áruban rejlő össz-munka-mennyiség csökken, hogy tehát az eleven munka többel csökken, mint a múltbeli munka nő. (Marx: A tőke III. Kossuth, 1956. 266. old.)

nagyobb „v” kifizetését biztosítja. A termelőkenység — bér összefüggés kapcsolódik a *termelőkenység — költség, a termelőkenység — nyereség* összefüggéshez is. Az önköltségszökkenés és a termelőkenység növekedés ugyanazon folyamatnak, a *társadalmi munka megtakarításának két oldala*. Az önköltségre ható tényezők általában a termelőkenységre is hatnak.

Mégis az önköltségszökkenés és az értékcsökkenés (termelőkenység növekedés) nem azonos.³ Mivel: a) Az önköltségszökkenés *mikró-szférában*, a társadalmi érték szökkenése pedig a *makró-szférában* tartozó jelenség. b) Az önköltség *pénzkategória*, a termelőkenység inkább időnagyság (volumen). c) Az önköltségben az eleven munka csak részben, *megfizetett munkaként*, mint bér jelenik meg, a holt munka pedig teljesen, ti. költség és tiszta jövedelem tartalma is. d) Az önköltséget az *árváltozások* is befolyásolják, a termelőkenységet nem.

Az eleven munka termelőkenységének növekedésével a termékegységre jutó eleven munkaráfordítás csökken. Ebben az esetben az *érték gyorsabban csökken, mint az önköltség*, mert a bér csak a szükséges terméket testesíti meg, s nem az egész eleven munkát. Ilyenkor viszonylagosan a bér is növekszik. A teljes munkatermelékenység növekedésével ha csökken a holt munkaráfordítás, akkor az *önköltség gyorsabban csökken mint az érték*, éppen azért, mert a holt munkaráfordítás „teljes értékben” (költség és jövedelem) szerepel az önköltségben. E két lehetőség kombinációnak sokasága fordulhat elő.

Az *eleven munka termelőkenységének* növekedésével a termékegység bérköltsége csökken, a termelők összbére azonban változatlan maradhat. A termelőkenység növekedésével a termékegységre jutó bér azonban kisebb mértékben csökken, mint ahogy a termelőkenység nő, mert a termelőkenység növekedés általában bérnövekedéssel jár. A termelőkenység és a munkadíj közötti kapcsolat azonban soha sem *automatikus*: egyfelől az egyenes, vagy progresszív darabér az a termelőkenység növekedéssel nem csökken, másfelől az új technikának új normákkal is kell járnia, mert ellenkező esetben megsértjük a munka szerinti elosztás elvét.

A *holt munka „termelőkenységének”* növekedésével szintén csökken az önköltség, de ilyenkor az *önköltség bérköltség eleme* változatlan. Az önköltség szökkenése a nyereséget növeli, s mivel a nyereség és a bér kapcsolatban van a szocializmusban, ez a bérnövelés forrásául szolgálhat. A teljes termelőkenység növekszik (szökken az önköltség), növekszik a nyereség (ha az értékcsökkenést nem követi ugyanolyan mértékű árcsökkenés). Amennyiben az eleven munka termelőkenysége is nő, akkor azonos nyereségtömeget rövidebb idő alatt állítják elő.

A termelőkenység-bér kapcsolat egy átfogóbb összefüggésnek, a *termelőkenység és a nemzeti jövedelem kapcsolatának a mozzanata*. A termelőkenység fontos mércéje a nemzeti jövedelem/ráfordítás. Más oldalról a nemzeti jövedelemtől függenek a munkabérek.

A nemzeti jövedelemhez való hozzájárulást leginkább a *teljes-nettó termelőkenység mutatja*, mivel ez nem más, mint a $v + m$, valamint az eleven és holt munka viszonya. Ezért nem szabad azt hinni, hogy „minden rendben van” a népgazdaságban, ha a gazdasági növekedés 80—90%-a az eleven munka termelőkenységéből adódik. Ugyanis, ha alacsony az eleven munka termelőkenysége növekedésének üteme, akkor — hiába nagy az aránya — lassú a növekedés. Ha magas a holt munkaráfordítás, az eszközhatékonyság alacsony, akkor szintén lassú a növekedés.

Az eddigiek is igénylik annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy milyen munkatermelékenységet (melyik mércéjét) indokolt a munkabérral kapcsolatba hoznunk ?

3. F. Behrens—G. Richter: A munka termelőkenysége. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.

A munkatermelékenység mutatók közül erre legalkalmasabbnak a *teljes-nettó munkatermelékenység*. Ez egyfelől a termelt nemzeti jövedelemrészt fejezi ki, amely forrása a béremelésnek, másfelől az össz munkaráfördítést veszi figyelembe, így nem lehet az élőmunkaráfördítést a tárgyasult munka pazarlásával csökkenteni. A teljes-nettó termelékenységi mutató leginkább értékbeni-jövedelmezőségi mutató is, ezért a népgazdasági és a vállalati szféra összehasonlítására alkalmas. A termelékenység-bér viszonyt nem lehet az *eleven munka bruttó termelékenysége* szerint kialakítani, mivel a bruttó termelés kevésbé mutatja a késztermék-kibocsátás volumenét, magas lehet a nagy anyagfelhasználás miatt is, ezen kívül az eleven munkát megtakaríthatják a holt munka „nem ésszerű” felhasználásával is.

Az eleven munka és a teljes munkatermelékenység egyaránt meghatározza a termelékenység és bér viszonyát. Hogy melyik termelékenység, azt nagymértékben befolyásolja az, hogy ezt a viszonyt népgazdasági (ágazati) vagy vállalati (munkás) szinten vizsgáljuk; az, hogy a bérnövekedés *elosztásáról*, vagy a bérnövekedés *mértékéről* van-e szó. Így: a) A termelékenység növekedésből eredő bérnövekedés elosztásának inkább az eleven munka a mércéje, míg a bérnövekedés mértékének a teljes munkatermelékenység.

b) A bér az eleven munka díja, ezért azt inkább az eleven munka termelékenységgel kell kapcsolatba hoznunk.

c) A holt munka hatékonysága, illetve a teljes termelékenység egy adott termelési fázisban (vállalatnál) nemcsak a holt munka felhasználásától függ, hanem attól is, hogy mekkora termelékenységgel hozták létre a „holt munkát” (termelőeszközt) az előző fázisban.

Tehát, ha a termelékenység — bér viszonyát optimálisan kívánjuk meghatározni, az egyéni, kollektív és társadalmi érdeket harmónizálni akarjuk, akkor mind a *két fajta* termelékenységet figyelembe kell venni.

Egységnyi bérré minél több nemzeti jövedelem jut, vagy egységnyi nemzeti jövedelemre minél több bér jut, annál szorosabb kapcsolatot lehet teremteni az egyes területek termelékenysége és bére között. Megfelelőbb, ha a *teljes-nettó termelékenység* és nem az *eleven munka-bruttó termelékenysége* alapján határozzuk meg a bérnövelést, mert a bérnövekedés forrása a nemzeti jövedelem, s ennek alakulása inkább függ a nettó termelékenységtől.

A termelékenység — bér kapcsolat egyik kérdése az *egyéni fogyasztással és az árualappal való kapcsolatuk*.

Az *árualap* szorosan kapcsolódik a termelékenységhez és a bérekhez (munkadíjakhoz). Mivel az árualap *nagysága* — más tényezőket változatlanak véve — a termelékenységtől függ, *realizálása* pedig a *bérektől*. Másfelől a termelékenység és bér aránya kifejeződik az *árualap és vásárlóerő* viszonyában.

A fogyasztás tágabb fogalom, mint az árualap, mivel ez magában foglalja az ingyenes fogyasztást és a saját termékek fogyasztását is. Ha a bérek a termeléssel (termelékenységgel) nőnek arányosan, akkor ez a bérek és az árualap közötti egyensúly hiányára vezet. (Árnövekedés és áruhiány járhat a nyomában.) A termelékenység és bérek viszonyát meghatározó egyik *tényező az ingyenes fogyasztás változása*.

Az árualap állhat anyagi javakból és szolgáltatásokból és leher tetmelői és fogyasztói árualap.⁴ A tárgyalat gazdasági összefüggés szempontjából nem mellékes, hogy a *termelékenység a termelőeszközök, vagy a fogyasztási cikkek termelésében nő-e*. Ugyanis, ha a termelékenység a termelőeszközök termelésében gyorsabban nő és a bérek is ennek megfelelően nőnek, akkor ez megnöveli az igényt a fogyasztói árualap iránt, másfelől

4. A direkt irányítási rendszerben a termelő-árualapról nem beszéltünk, mivel az a felfogás uralkodott, hogy a termelőeszközök nem áruk.

ha a fogyasztási cikkek termelésében nem nő ilyen mértékben a termelékenység, tehát a fogyasztói árualap, akkor ez árualap-hiányhoz vezet. Tehát nem elegendő az, hogy a termelékenység- és bér között megfelelő arány álljon fenn, az is szükséges, hogy arányban legyen a fogyasztói és a termelői árualap.

A *fogyasztási alap és a termelés viszonya* is jelentősen meghatározza a nevezett viszonyt. Ha a fogyasztási alap gyorsabban nő, mint a pótlási és felhalmozási alap, tehát mint a termelés, akkor a bérek gyorsabban nőhetnek, mint a termelékenység.

A termelékenység—bér viszonyt meghatározó tényezőkhöz gyakran sorolják a *termelő fogyasztás és a személyes fogyasztó viszonyát* is. Mondván, hogy a termelő fogyasztásnak gyorsabban kell nőnie, mint a személyes fogyasztásnak, a termelékenységnek pedig azért gyorsabban kell nőnie, mint az átlagbéreknek.⁵ Ez nem helyes álláspont, mert azt tételezi fel, hogy minden körülmények között gyorsabb a társadalmi termék növekedése, mint a nemzeti jövedelemé, vagyis azt: a) hogy a felhalmozási ráta nő; b) az alapigényesség is növekszik.

A termelékenység-bérviszony függ a *nem termelő szféra arányától* is.

A nem termelő szférában az a) időbéresek aránya nagy, b) a „termelékenység” lassabban nő, c) a bérek követik a termelő szféra béreit.

A termelékenységre ható tényezők fő csoportjai: a) a természet, b) termelőeszközök, c) a munkaerő (begyakorlottság, szakképzettség, intenzitás).

Amennyiben a termelékenység azért nő, mert *új technikát és technológiát* vezettek be, a béreknek *jóval kisebb* arányban kell nőnie, mint a termelékenységnek. (Főképp akkor, ha a b) és c) tényezők ellenkezőleg változtak, pl. kisebb szakképzettségű munkaerőre van szükség.) Hiszen a termelékenység növekedés ilyenkor nagyrészt a dolgozóktól független tényezők eredménye. Az „új technika — új norma” elvet kell követni. Ez az összefüggés világosnak látszik, azonban ma már egyéb tényezőket is figyelembe kell venni. Többek között azt, hogy ha a vállalat a technikát saját forrásból is fejlesztheti (esetleg úgy, hogy korábban kisebb bérfejlesztést hajtott végre a későbbi nagyobb fejlesztés érdekében). A munkás a technika fejlesztéséből származó nagyobb nyereségből — a vállalati önállóság feltételei mellett — szintén részesedhet. A vállalati különérdekek realizálása a saját erőfeszítések mértékéig indokolja a technika fejlődéséből eredő termelékenységnövekedés után is a bérnövekedést.

Amennyiben a termelékenység növekedés *a munkaerővel* függ össze, akkor a *termelékenység növekedésével arányosan* nőhetnek a bérek. (Nyilván, ha nem degresszív a teljesítménybér.) Így a termelékenység és a bér viszonyt jelentős mértékben befolyásolja egyrészt a technikai fejlődés saját forrása, másrészt a termelékenység növelésében a technika (technológia) és a munkaerő szerepe.

Foglaljuk össze a *termelékenység és bér viszonyát* meghatározó tényezőket: a) A nemzeti jövedelem növekedése; b) a fogyasztás és felhalmozás viszonya; c) a társadalmi fogyasztás nagysága, d) a nemtermelő szférában dolgozók aránya, e) az im- produktív fogyasztás mértéke, f) a technikai fejlesztés saját forrása, h) a munkaerő szerepe a termelékenység fejlesztésében.

Milyen személyes jövedelemformát kell a munkatermelékenységgel szembeállítani? Az életszínvonal politikának az a koncepciója, amely a reálbérnövekedést az árszínvonal változatlansága mellett biztosítja, a nominálbér növekedés egyben ugyanakkora reálbérnövekedést is jelent.⁶ Az árszínvonal növekedés esetén (viszonylagos árstabilitást feltételezve) a nominálbérek gyorsabban nőnek, mint a reálbérek. Ilyenkor a termelékenységhez a *reálbéreket kell viszonyítani*.

A teljesítmény és a bér közötti kapcsolat a bérformától is függ. A teljesítmény és

5. Lásd: u. o.

az időbér között nincs közvetlen kapcsolat. Az időbér azonban kapcsolódik a teljesítménybérhez és kombinált időbérek függenek a teljesítménytől is, ezért vizsgálhatjuk a termelékenységhez a viszonyukat.

A termelékenység és bérek kapcsolatánál az is vizsgálandó, hogy a termelékenységet a *bérekkel, vagy keresetekkel*, amelyet a nyereségből származó jövedelemformák és a bérek együttesen alkotnak, hozzuk kapcsolatba.

A termelékenység és *keresetek* összevetése a legmegfelelőbb, mert a szükséges munka termékének nagyobb részét a keresetek alkotják. Noha igaz az, hogy számvetileg pl. a nyereségrészesedés a nyereségelem. A nyereségrészesedés azonban munkadíjjá válik, mégpedig alapvetően a bérek arányában válik azzá. Így a termelékenységet a keresetlel állítjuk szembe. Ez nem sérti a szocialista tulajdon és a konkretizált munka szerinti elosztás elvét sem, mert a dolgozók jövedelmének függnie kell a *gazdasági egység gazdálkodási eredményétől is*. A termelékenység — bér viszony úgy függ össze a munka szerinti elosztással, hogy a termelékenység növekedése *feltétele* a munkabér növekedésnek, a bérszínvonal-növekedés pedig *ösztönzője* a termelékenység emelkedésének.⁷

A munkatermelékenység és munkabérek kapcsolatánál felmerülő egyik kérdés az, hogy ez az összefüggés *mikró-, mezző- vagy makrószintű-e?*

Vilósek Jenő véleménye szerint ezt az összefüggést csak *makró szinten* tarthatjuk érvényesnek, mert: a) Az egyes *ágazatok* bér- és termelékenységi dinamikáját vizsgáljuk, nem ott nőttek a bérek gyorsabban, ahol a termelékenység is gyorsabban nőtt. b) A *vállalatoknál* még kevésbé lehet a termelékenység és a bér kapcsolatát megteremteni. Nem is indokolt erre törekedni, mert az egyes vállalatoknak más az induló termelékenységi pozíciója. Ezért egyes vállalatok *nagyobb vagy kisebb mértékben könnyebben, vagy nehezebben* képesek a termelékenységet növelni. Így jelentős személyes jövedelem-differenciák keletkeznének. c) A termelékenység—bér összefüggés megteremtése valamilyen *relatív beralapellenőrzést* jelentene, amely akadályozná a bérszínvonal tervszerű „tartását”.

Nyilvánvaló, hogy a termelékenység—bér viszony elsősorban *makró szintű*, és az is, hogy ugyanazon gazdasági kategória társadalmi és vállalati *alakulása eltérhet* (pl. ami nyereséges a vállalatnak, az nem biztos, hogy társadalmi szinten is növeli a társadalmi tiszta jövedelmet). Nem lehet azonban általános szabállyá tenni társadalmilag azt, ami a vállalati szinten kivételes.

a) A termelékenységet *komplexen* fogjuk fel — a különböző termelési vertikumokban — és *megfelelő* mutatókat alkalmazunk, akkor *vállalati szinten* is kapcsolatot lehet és kell teremteni a termelékenység és bér között. Hiszen a makró szintű gazdasági kategóriák és jelenségek, ha nem is pusztán „összegei” a mikró szintűnek, de nem is függetlenedhetnek ezektől. b) Elképzelhetjük, hogy a termelékenységi arányokat nem tükrözik megfelelően a bérarányok. Mégsem az a helyes, hogy emiatt feladjuk ezt az összefüggést, hanem ellenkezőleg az, hogy ezt *helyreállítsuk*. Ha a termelékenység a *növekedés fő tényezője*, akkor nem lehet bért ettől *elszakítani még vállalati szinten sem*. Bármilyen *adott termelékenységi szint túlszárnyalása* — ha a termék iránt kereslet van és nem sérti az arányosságot — hasznos a népgazdaság számára. Ha termelékenység növekedésében csak részleges szerepe van is a közvetlen termelőnek, és a bérnövelés csak egyik hatás is a termelékenység emelésére, ezt mégsem hagyhat-

6. Itt eltekintünk az érték—ár eltérésektől és a fogyasztói struktúra változásától.

7. A szükséges termék a kereseteknél csak az ingyenes természetbeni-társadalmi jutásokkal nagyobb.

8. Közgazdasági Szemle, 1971. 9. sz.

juk figyelmen kívül. c) A termelékenység—bér kapcsolat, valamint a bérszabályozás nemcsak a bruttó termelési értékhez kapcsolódhat, hanem a nettóhoz is, így már kisebb a lehetősége a béraránytalanságoknak és a bérszínvonal „elszakadásnak”.

2. A termelékenység és munkadíjak viszonya a mezőgazdaságban

A különböző népgazdasági ágak gazdasági feltételeinek összehasonlítása, illetve bizonyos makró szintű összefüggések ágazati sajátosságainak vizsgálata elengedhetetlen a tervezéshez és az elemzéshez. Így nemcsak az ipari-mezőgazdasági termelékenységet, nemcsak az ipari és mezőgazdasági személyes jövedelmeket, hanem a termelékenység—bér viszonyát is meg kell vizsgálnunk az ipari-mezőgazdasági ágazatban.

A termelékenység és bér kapcsolatában előfordulhat, hogy kevés gazdasági egységnél rövid időszakban, a bér gyorsabban nőjön, mint a termelékenység. A gazdasági egységek többségénél és hosszú időn át azonban ez nem tartható fenn, mert ebben az esetben vagy „felélik” a nemzeti jövedelmet, vagy a nemzeti jövedelem felhasználása meghaladja a termelését, vagy a „tercier” szektor fejlődése visszamarad. (Feltételezve az alapigényesség és felhalmozási ráta változatlanlanságát.)

A népgazdaság különböző ágazatai között a termelékenység—bér viszonyt azonos tényezők határozzák meg. Az egyes ágazatokban (mezőgazdaság és kitermelő ipar) azonban a termelékenység növelésének eltérő feltételei, az életszínvonal viszonylagos elmaradottsága miatt adott időszakban eltérő viszony is kialakulhat a termelékenység és bér között.

Az iparban 1959—1969 között a termelékenység évi 5%-kal nőtt, a havi kereset pedig 2,9%-kal. Tehát 1%-os termelékenység-növekedésre 0,6%-os bérnövekedés jut.⁹ A termelékenység és bérek között vállalati szinten is meg kell lennie a kapcsolatnak hosszú távon és a vállalatok többségénél.

A termelékenység és munkadíjak viszonyát a mezőgazdaságban a túloldali táblázat mutatja. A termelékenység-jövedelem kapcsolat kimutatása sok torzító tényezőt tartalmaz. Így: a) A mezőgazdaságban az egyes évek (pl. 1960 és 1970) összehasonlítása torzít azért mert az 1970-es év kifejezetten rossz termelési eredményeket adó év volt. (Pl. ha 1960—1969 viszonyában nézzük a termelékenységet, akkor nem évi 0,2%-os csökkenést, hanem 1,6%-os növekedést állapíthatunk meg). b) Köztudottan ezek az évek a mezőgazdasági technika-technológia átalakulásának éveit voltak. Ezért a pótlási alap jóval gyorsabban nőtt, mint a nemzeti jövedelem. A termelékenységet pedig ennél a vizsgálatnál az 1 foglalkoztatottra jutó nemzeti jövedelemmel fejezzük ki. c) A mezőgazdaság adatai magukban foglalják az állami és szövetkezeti szektort. A munkadíjak az állami szektorban jóval magasabbak, mint a jelentősebb súlyú szövetkezetiben, különösen az induló keresetek között volt jelentős különbség. d) A keresetek, nominálkeresetek, így a reál-munkadíjak növekedése eltérhet az ipar és mezőgazdaság között, ha eltérőek a fogyasztói árindexek.

A termelékenység—bér viszonyt elemezve a következőket állapíthatjuk meg, először: Az általunk vizsgált termelékenységi mutató szerint 1960—1970 között a termelékenység az iparban 4,8%-kal nőtt, a mezőgazdaságban 0,05%-kal csökkent évente. Az ipari termelékenység fejlődése tehát jóval gyorsabb volt. A tanulmány első részében foglalkoztunk azzal, hogy ennek egy sor objektív (a mezőgazdasági termelésen kívüli, illetve ennek sajátosságával kapcsolatos) oka volt.

9. Az állami iparban foglalkoztatott munkások létszámösszetétele, munkakörülményei és bérarányai. KSH. 1971. 15/1.

A TERMELÉKENYSÉG ALAKULÁSA AZ IPARBAN ÉS A MEZŐGAZDASÁGBAN

Termelékenység (1 foglalkoztatottra jutó nemz. jöved.)

Megnevezés	1960	1965	1960 = 100	1970	1960 = 100
Ipar	52 670	62 740	119	78 194	148
Mezőgazdaság	43 971	41 220	94	43 768	99,5

A TERMELÉKENYSÉG ÉVI NÖVEKEDÉSI ÜTEME

Megnevezés	1960—1965	1960—1970
Ipar	3,8	4,8
Mezőgazdaság	-1,2	-0,05

HAVI ÁTLAGKERESETEK

Megnevezés	1960	1965	1960 = = 100	1970	1960 = = 100
Ipar	1609	1748	109	2164	135
Mezőgazdaság	1028	1136	111	1818	177

A KERESETEK ÉVI ÁTLAGOS NÖVEKEDÉSI ÜTEME (%)

Megnevezés	1960—1965	1960—1970
Ipar	1,8	3,5
Mezőgazdaság	2,2	7,7

A KERESETEK ÉVI ÁTLAGOS NÖVEKEDÉSI ÜTEME A TERMELÉKENYSÉG ÉVI ÁTLAGOS NÖVEKEDÉSI ÜTEMÉNEK %-ÁBAN

Megnevezés	1960—1965	Ipar = 100	1960—1970	Ipar = 100
Ipar	0,47	100	0,73	100
Mezőgazdaság	1,83	389	1,54	211

Másodszor: A havi átlagos keresetek évi növekedési üteme jóval *magasabb volt a mezőgazdaságban, mint az iparban*. A mezőgazdaságban a vizsgált egy évtizedben 7,7%, az iparban 3,5%-kal növekedett évente a havi átlagos kereset. A paraszti jövedelem nagyobb növekedési üteménél nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt: a) hogy a dolgozó osztályok közel azonos életszínvonala nemcsak gazdasági, hanem politikai kérdés is; b) a parasztság keresete 1960-ban alig volt nagyobb, mint az ipari munkásság keresetének a fele.

Harmadszor: Az iparban 1960—1965 között 1%-os termelékenység-növekedésre 0,47%-os 1960—1970 között pedig 0,73%-os keresetnövekedés jut. A mezőgazdaságban 1960—1965 között 1%-os termelékenység csökkenésre a jövedelmek 1,83%-os növekedése jut. 1960—1970 között a termelékenység 1%-os csökkenésére a jövedelmek mintegy 1,54%-os növekedése esik.

A fentiekből az következik, hogy: a) A mezőgazdaságban a termelékenység és bérek viszonya *másként alakul*, mint az iparban. A mezőgazdaság sajátosságai és történelmi elmaradásának megszüntetése azzal jár, hogy 1%-os *termelékenység* vál-

tozás nagyobb keresetnövekedést igényel, mint az iparban. Az iparban 1960—1970 között 1%-os termelékenységi növekedésére 0,73% bérnövekedés jut. A mezőgazdaságban viszont 1%-os termelékenység csökkenésre 1,54%-os keresetnövekedés esik. Tehát a mezőgazdaságban 1% termelékenység csökkenésre mintegy kétszeres jövedelemnövekedés esik mint az iparban 1%-os termelékenység növekedésére. Ez még hosszabb ideig így lesz a mezőgazdaságban, a viszonylag nagyobb eszközigény, az új érték szerényebb növekedési üteme miatt.

b) A fenti összefüggés nem szolgálhat alapul a mezőgazdaság *negatív megítéléséhez*, mert ha a mezőgazdasági termelékenységet nem a nemzeti jövedelem, hanem a *mezőgazdasági anyagmentes termelési érték* alapján fejezzük ki, akkor a termelékenység—bér viszony jóval kedvezőbb. A termelékenységnek ez a mutatója jobban kifejezi azt, hogy a mezőgazdaság mennyi terméket ad át az iparnak és a lakosságnak. Már csak azért is, mert másoldalról a mezőgazdasági termelés (halmozott termelési érték) a mezőgazdaságban gyorsabban nő, mint a bruttó jövedelem, vagyis a *jövedelmek lassabban nőnek mint a termelés*.

c) Az is látható — ha a termelékenység és bér viszonyát ezzel a mutatóval vizsgáljuk —, hogy a mezőgazdaságban mindent meg kell tenni a termelékenység növelése érdekében, és hosszabb távon javítani kell a *termelékenység és bér viszonylag kedvezőtlen növekedési ütem arányán*. Ugyanis a mezőgazdasági bérek gyorsabb növekedése elvontan akkor lenne magyarázható, ha a felhalmozási ráta a mezőgazdaságban csökkenne, illetve az alapigényesség is csökkenne. Ez mint ismeretes a mezőgazdaságban sincs így. Tehát a jelenlegi feltételek mellett indokolt, hogy egységnyi termelékenység növekedésre nagyobb jövedelem növekedés jusson, mint az iparban. Az is nyilvánvaló, hogy amennyiben a gazdasági feltételek változnak, *ezt a növekedési ütem arányt a mezőgazdaságnak javítania* kell. (Hiszen a vizsgált időszakban a vizsgált termelékenységi mutató esetén 1% termelékenység változásra mintegy kétszeres bérnövekedés jut a mezőgazdaságban, mint az iparban, nem is beszélve, hogy a termelékenység változás az iparban növekedés, a mezőgazdaságban csökkenés.)

A következő kérdésekre kell választ adnia termelékenység és munkabér bonyolult kapcsolatában.

a) Az adott időszakban *milyen tényezők határozzák meg az iparban és a mezőgazdaságban a termelékenység—bér arányt*.

b) A mezőgazdaság *természeti—technológiai* sajátosságai *mennyiben és milyen tartósan hatnak* a kedvezőtlenül mezőgazdasági munka termelékenységére.

c) A munkás-paraszt jövedelem-paritás — amelyen nemcsak a reáljövedelmek, hanem az *életszínvonal* paritását is értjük — meddig követeli meg a *paraszti jövedelmek gyorsabb növekedését*.

d) A mezőgazdasági *új érték „hiány”* a viszonylag nagy alapigényesség, a termelési kapacitások kisebb kihasználtsága, a termelés növelésének azon korlátozottsága miatt, hogy nem lehetnek (vagy csak kis százalékban) lehetnek új termékek a mezőgazdaságban, meddig áll fenn.

A kérdésekre adott válasznál a következő hipotéziseket lenne indokolt megvizsgálni: a) Amekkora különbségek vannak a termelékenység—keresetre *ható tényezők* között az ipar és mezőgazdaság között, akkora különbségnek kell lennie a *termelékenység—keresetek* között az iparban és mezőgazdaságban. b) A mezőgazdasági munka viszonylag *alacsonyabb termelékenysége tartósan fennmaradó*, vagy felhasználható-e a nem távoli jövőben. c) A parasztság *életszínvonala* (nem reáljövedelme) a nem távoli jövőben *eléri-e a munkásokét*. d) A mezőgazdaságban a *jövedelem hiány* a nem távoli jövőben megszüntethető, pl. áremeléssel (állami támogatással), a termelési szerkezet egyszerűsítésével, a termelőkapacitások jobb kihasználásával, a technika viszonylag olcsóbbá tételével.

A fentiek alapján azt mondhatjuk, hogy napjainkban indokolt, hogy a *kereset—termelékenység arány a mezőgazdaságban kedvezőbb legyen*. A mezőgazdaságban ugyanakkor mindent el kell követni, nem a jövedelmek növekedési ütemének jelentős visszafogásával, hanem a termelékenység növelésével, hogy *kereset—termelékenység ütemarány közelítsen az iparhoz*. A beruházások nagyobb hatékonysága, a termelési szerkezet egyszerűsítése, a termés hozamok növelése stb. útján.

Лайош Надь

ОТНОШЕНИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА И ЛИЧНЫХ ДОХОДОВ
В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ
(Резюме)

Отношение производительности и личных доходов выражает одну из важных пропорций процесса воспроизводства. Исследуя его, можно показать, каким образом участвует сельскохозяйственная отрасль в поддержании равновесия между производством и потреблением; того равновесия, которое является одним из важнейших равновесных требований на уровне народного хозяйства. Далее можно показать, как создаются условия нарастания личных доходов в сельском хозяйстве.

С одной стороны автор анализирует то, что отношение производительности и личных доходов насколько является простой экономической связью и в какой мере оно носит закономерный характер. С другой стороны автор сравнивает это отношение в промышленности и сельском хозяйстве.

В первой главе рассматривается взаимоотношение производительности труда и заработной платы. При этом автор раскрывает связь между производительностью и стоимостью, между производительностью и производственными расходами. Исследует вопрос о том, какой показатель производительности труда является самым объективным: чистая или валовая производительность живого труда, далее чистая или валовая производительность полного труда. И наконец рассматривает отношение производительности и товарной базы.

Во второй главе автор занимается «отношением производительности и заработной платы в сельском хозяйстве», и указывает на некоторые особенности этого отношения.

Dr. Lajos Nagy

DAS VERHÄLTNISS ZWISCHEN DER ARBEITSPRODUKTIVITÄT UND DEN
PERSÖNLICHEN EINKOMMEN IN DER LANDWIRTSCHAFT
(Resümee)

Das Verhältnis zwischen der Arbeitsproduktivität und den persönlichen Einkommen bildet eine wichtige Proportion der Reproduktion, deren Untersuchung einerseits dadurch begründet wird, indem man erweist, wie die Landwirtschaft zu einer Gleichgewichtserfordernis auf der Makroebene, zum Gleichgewicht zwischen Produktion und Verbrauch beiträgt. Andererseits wird die Untersuchung dadurch begründet, indem sie darauf hinweist, inwiefern die Bedingungen der Erhöhung des persönlichen Einkommens durch die Landwirtschaft geschaffen werden.

Es wird in der Studie einerseits analysiert, inwiefern das Verhältnis der Produktivität und der persönlichen Einkommen bloss einen wirtschaftlichen Zusammenhang abgibt und inwiefern es die Zeichen der wirtschaftlichen Gesetzmässigkeit trägt. Andererseits ist sie bestrebt, dieses Verhältnis in der Landwirtschaft und in der Industrie zu rallelisieren.

Das erste Kapitel behandelt den „Ökonomischen Zusammenhang zwischen der Arbeitsproduktivität und den Arbeitslöhnen“. Es werden Fragen erörtert wie die Verbindung zwischen der Produktivität und dem Wert, zwischen der Produktivität und den

Produktionskosten, ferner welcher Zeiger der Arbeitsproduktivität bei der Untersuchung des fraglichen Zusammenhanges die Netto- oder die Bruttonproduktivität der lebenden Arbeit ist, bzw. ob die Netto- oder die Bruttonproduktivität der Gesamtarbeit als die entsprechendste gilt. Schliesslich behandelt sie das Verhältnis zwischen Produktivität und dem Warenfonds.

ANDRÁSSY ADÉL:

A KORSZERŰ REZSIGAZDÁLKODÁS NÉHÁNY ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSE A SZOCIALISTA ÁLLAMI VÁLLALATOKNÁL

A jelenlegi gazdasági környezetben az iparvállalatok egyik alapvető feladata — nagyon leegyszerűsítve —, hogy a piaci lehetőségekkel és a termelési adottságokkal összhangban levő olyan termékstruktúrát határozzanak meg, amely megfelelő tömegű társadalmi tiszta jövedelmet biztosít.

Az ilyen termékösszetétel meghatározása többféle külső és belső információt kíván (pl. piaci információk a felhasznált anyagokra és a termékekre vonatkozóan gyártási adottságokat; lehetőségeket tartalmazó információk); köztük az egyes termékek reális önköltségtartalmának ismeretét is megköveteli.

A vállalat és a vállalaton belüli egységek irányításához, gazdálkodásuk elemzéséhez és ellenőrzéséhez elengedhetetlenül szükséges, hogy a költségek és az azokat előidéző műszaki—gazdasági tényezők közötti okozati összefüggést ismerjük.

Ezen feladatok megoldása a jelenlegi kalkulációs módszerünk mellett nem tökéletes. A szűkített önköltség¹ alkalmazásával nem tudjuk eldönteni, hogy két termék közül, amelyek azonos feltételek mellett gyárthatók, melyik visel nagyobb súlyt a rezsiköltségek közül. A szűkített önköltség éppen úgy tartalmaz torzító tényezőket mint az 1968-ig érvényben volt teljes önköltség számítás², csak a torzító tényeők száma kevesebb.

Az üzemi általános költségek termékekre való felosztásánál ugyanis azt tételezik fel, hogy ez a költségcsoport teljes egészében lineárisan függ a termelés volumenétől. Ez azonban korántsem igaz, az üzemi általános költségek ugyancsak számos olyan elemet tartalmaznak, amelyek a termelés feltételei ugyan, de adott kapacitáshatárokon belül nem függenek a termelés volumenétől. Ha ezen költségeket is szétosztjuk a termékekre az egyes termékek rezsiveselő képességéről nem lesz reális ké-

1. A gyártmányokra lebontott szűkített önköltség csak a közvetlen költségeket és az üzemi általános költségeket foglalja magába; a többi költség megtérülését az összárbevételből kell fedeznie a vállalatnak. Tehát a vállalat a fel nem osztott költségeket különféle cikkei árába különböző mértékben építheti be, s ezen (a keresleti árnyoknak megfelelően) menet közben is módosíthat. Ha a piaci helyzet, vagy más körülmények úgy kívánják, bizonyos cikkeket mentesíthet a közös költségek teherviselése alól.
2. 1967. év végéig a vállalatok kalkulációs munkáját általában a teljes önköltség számítás jellemezte, amelynek alapelve az volt, hogy a közvetett költségeket (ezek azok a költségek, amelyek csak valamilyen hipotézis alapján oszthatók fel a termékekre) is mindegyik termék egyaránt viselje. A vállalat minden egyes termékének egység önköltsége mindenfajta költségből tartalmazzon egy bizonyos részt, hogy így a termelői árakban az összes költségek megtérüljenek.

pünk. Az ár és a termelés volumenétől függő költségek különbözete teljes egészében szolgál a kapacitás fenntartási költségek fedezésére és a nyereségre.

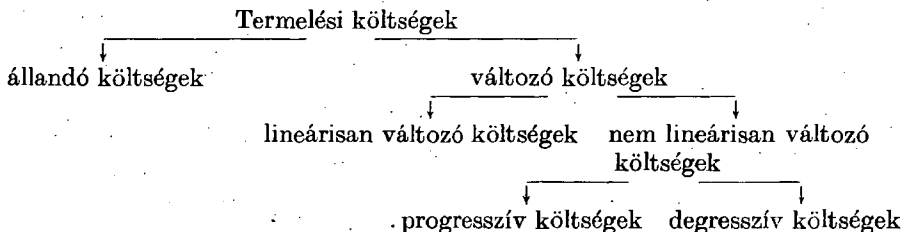
Az iparvállalatok racionális irányításához tehát szükséges annak ismerete, hogy adott termelőberendezések mellett a kapacitások kihasználásával hogyan alakulnak a költségek.

A következő fejezetben a költségfüggvények kialakításával, a változó és az állandó költségek alakjaival foglalkozom.

1. A költségfüggvények értelmezése és a költségredukció

A költségeket általában két nagy csoportra szoktuk elkülöníteni, ahol az egyik csoportba tartozó költségek a leköttét eszközöktől, a másik csoportba tartozó költségek pedig a termelés volumenétől függenek. E kritérium szerinti felosztás a költségek *állandó költségekre* — azaz a termelés aktuális volumenétől független költségekre —; és *változó költségekre* — azaz a termelés nagyságától függő költségekre való — felosztását jelenti.

A változó költségek még tovább bonthatók. Általánosan elfogadott az a felosztás, amelyet a következő ábra szemléltet.

A termelési költségek a termelési volumen függvényében függvényalakban is kifejezhetők.

Költségfüggvényen értjük az adott teljesítmények, valamint az előállításukhoz szükséges ráfordítások értéke közötti olyan függvénykapcsolatot, amelyben a független változó a teljesítmény.

Ha a teljesítmények halmaza

$$X = (x_1, x_2, \dots, x_n)$$

az egyes teljesítmények eléréséhez szükséges ráfordítások halmaza pedig

$$K = (k_1, k_2, \dots, k_n)$$

akkor a költségfüggvény

$$K = f(X).$$

Ez a függvény azt fejezi ki, hogyan hat a teljesítmény változása a költségsszükségletre; segítségével meg tudjuk állapítani, hogy mennyi az egységnyi teljesítmény növekmény eléréséhez szükséges költségnövekmény.

A költségfüggvényben tehát a teljesítmény a független változó. Maga a teljesítmény azonban többféle formában kvantifikálható, így pl.:

— a teljesítmény naturális formájának megfelelő természetes mértékegységben (tonna, folyóméter stb.),

3. Felhasznált irodalom; Deák Anna: Költségfüggvény értelmezése és szerepe a költségvizsgálatoknál (Számvitel és Ügyviteltechnika 1968/3, 4) Ladó—Deli: Az optimális nyereség számítása (KgK Budapest 1968).

- a teljesítmény eléréséhez szükséges megmunkálási időegységben,
- árbevétel formájában, stb.

A költségfüggvény kialakításához a teljesítmény valamelyik kifejezési formáját ki kell választani. Azt a mértékegységet, amelyben a teljesítményt a költségalakulás vizsgálata érdekében számba akarjuk venni, *költségjellemzőnek* szokás nevezni. A költségjellemző kiválasztásához elsősorban mérlegelnünk kell, hogy a vizsgált költség alakulása mitől függ elsősorban: a termelés volumenétől, létszámától stb.

A teljesség kedvéért megemlítem, hogy a költségfüggvény inverze a termelési függvény:

$$X = g(K)$$

Ha ΔX jelenti a volumen változását, akkor $\frac{\Delta X}{X}$ a relatív változást jelöli. Ha-

sonlóképpen $\frac{\Delta K}{K}$ a költség relatív változása. Kérdés, hogy a K költség relatív változása hányszorosa az X volumen relatív változásának. Ezt a két relatív változás hányadosa mutatja, azaz:

$$\delta = \frac{\frac{\Delta K}{K}}{\frac{\Delta X}{X}}$$

Ezt a hányadost szokás költségváltozási tényezőnek, vagy elaszticitásnak nevezni. A törtet rendezve

$$\delta = \frac{\Delta K}{\Delta X} \cdot \frac{X}{K}$$

Ha változások (ΔK és ΔX) elég kicsik, akkor

$$\delta = \frac{dK}{dX} \cdot \frac{K}{X} \quad (1)$$

Ahol $\frac{dK}{dX}$ a határköltség, $\frac{K}{X}$ egységnyi termelésre jutó költség.

A $K = f(X)$ függvény lehet pl. konkrétan a

$$K = bX^n, \text{ mert}$$

x szerint differenciálva

$$\frac{dK}{dX} = b \cdot n \cdot X^{n-1}$$

ahonnan (1) alapján:

$$\delta = b n X^{n-1} \cdot \frac{X}{b X^n} = \frac{b n X^{n-1}}{X} \cdot \frac{X}{b X^n} = n$$

Az elaszticitás, azaz a költségváltozási tényező a hatványkitevős regressziós függvény hatványkitevőjével egyenlő. A szimbólumok értelmezése a következő:

b = a mérhető legkisebb kapacitáskihasználás (a termelés időszorának legkisebb tagja) mellett vizsgált költségből egységnyi termelésre *átlagosan* jutó rész

X = *változó* amely a teljesítményt jelöli

n = a „költségreagálás” fokának jellemzője

K = a költség értéke

A költségfüggvény értelmezése után az egyes termelési költségek jellemzését és definiálását egyszerűen megadhatjuk.

Állandó költségek azok a költségek, amelyek a vizsgált kapacitáshatárok között nem változnak. A termeléstől nem függnek. Költségfüggvény alakjuk

$$K = bX^n \quad \text{ahol} \quad n = 0$$

Tehát $K = b$

Arányosan változó költségek (proporcionális költségek). Növekvő teljesítmény esetén abszolút összegük monoton nő, de úgy, hogy a teljesítmény egységnyi növekedése által előidézett *költségnövekedés* az egész intervallumban *azonos*.

Költségfüggvény alakjuk

$$K = bX^n \quad \text{ahol} \quad n = 1$$

Tehát $K = bX$

Progresszív költségek: ha nő a teljesítmény, nő a költség is, de úgy, hogy az egységnyi teljesítmény növekedéshez szükséges *költségnövekedés* mértéke is *monoton nő*. Költségfüggvény alakjuk

$$K = bX^n \quad \text{ahol} \quad n > 1$$

Degresszív költségek: növekvő teljesítmény esetén abszolút összegük monoton nő, de ezen belül a teljesítmény egységnyi növekedése által előidézett *költségnövekedés* mértéke *monoton csökken*.

Költségfüggvény alakja

$$K = bX^n \quad \text{ahol} \quad 0 < n < 1$$

Az egyes költségnemek különbözőképpen reagálnak a teljesítmény változására. Ezeket tehát külön kell vizsgálni. Egy-egy költséghely költségfüggvényének megállapításához a költségnemek költségfüggvényeit összegezni kell. Ez azonban csak logaritmus alakban lehetséges.

Az egyes költségfüggvények összegezésének megkönnyítésére *költségredukciót* szokás alkalmazni. Ennek lényege, hogy a degresszív és a progresszív jellegű költségeket költségrész — proporcionálisan változó költségrész és fix rész — összegeként fogjuk fel.

Tehát:

$$K = K_f + K_p$$

ahol $K =$ a költség

$K_f =$ a redukált költségrész

$K_p =$ a redukált proporcionálisan változó költségrész.

A redukált proporcionális (K_p) aránya az összes költséghez K adja a δ költségváltozási tényezőt, hiszen ez a hányados fejezi ki azt, hogy a volumen változását mennyiben követi a költségek változása

$$\delta = \frac{K_p}{K}$$

Ha ismert valamely K költséghez tartozó költségváltozási tényező, akkor a két költségrész a következőképpen állapítható meg:

proporcionális költségrész nagysága = $K\delta$

fix költségrész nagysága = $K(1-\delta)$

A költségredukció alkalmazásának tehát tulajdonképpen két költségtípussal kell csak számolni:

1. Proporcionális költségekkel, amelyek az ilyen jellegű költségek mellett még a degresszíven és progresszíven változó költségekből redukció útján keletkezett redukált proporcionális költségeket is tartalmaznak.

2. Fix költségekkel, amelyek az ilyen jellegű költségek mellett még a degresszíven és progresszíven változó költségekből redukción útján keletkezett redukált fix költségeket is tartalmaznak.

A vázolt eljárással a rezsiköltségek fix és proporcionális része elhatárolható.

A szűkített önköltség a közvetlen költségeket és az üzemi általános költségeket tartalmazza. Véleményem szerint csak az üzemi általános költségek vizsgálatát kell elvégezni, hiszen már a hagyományos kalkulációs módszer bevezetése is arra irányult, hogy az üzemi általános költségeken felüli rezsiköltségeket fixként kezeljük. Ezen költségek felosztása elszámolástechnikai okok miatt is nehézkes.

A módszer lényege tehát, hogy a közvetlen költségeken kívül még az üzemi általános költségek proporcionálisan változó részét is figyelembe vegyük a hozzájárulás számításánál.⁴ Ez konkrétan az R % segítségével történik.

$$R \% = \frac{K \text{ üzemi általános költségek proporcionális része}}{K \text{ közvetlen költségek.}}$$

2. Az üzemi általános költségek függvényeinek kialakítása.

A költségfüggvények alkalmazásának módját a Kenderfonó és Szövőipari Vállalat központi gyáregységének üzemi általános költségeire vonatkozóan mutatom be.⁴

Az üzemi általános költségeket a felmerülési helyükhöz kötve vizsgáltam és ezen felosztáson belül vizsgáltam a különböző költségnemeket.

Az üzemi általános költségek között elszámolt költségnemek a következők:

1. közvetett anyag
2. közvetett bér — és közterhei
3. értékcsökkenési leírás
4. karbantartási költségek
5. energia költségek

1. Közvetett anyagköltségek.

A költséghelyenkénti segéd- és üzemanyagok, csomagolóanyagok, egyéb anyagok, tartalékalkatrészek, hulladékok és fogyóeszközök költségei költséghelyenként a közvetett anyagköltségeknél vannak elszámolva.

E költségnem regresszió-analíziséhez költségjellemzőnek az egyes időszakokhoz tartozó termelési adatokat választottam, mivel ez képezi az üzem elszámoltatásának alapját is.

A költségeket tartalmazó idősorok egyes elemeinek összehasonlíthatósága érdekében bizonyos korrekciókat kellett végrehajtani.

Az üzemrészek ezen költségekkel való megterhelése a raktárból való kivételezés időpontjában történik. A közvetett anyag felhasználása viszont folyamatos, hosszabb időszakra oszlik meg. Különösen jelentős ez a nagyobb értékű tartalék alkatrészek felhasználásánál. Ilyen esetben a költségek időarányos részét vettem figyelembe.

Torzító tényező az évről évre bekövetkezett áremelkedés is, ami különösen az importból beszerzett alkatrészek esetében jelentős. Az árindex meghatározásához reprezentatív felmérést végeztem, amely szerint az áremelkedés 21,5%-os.

4. A hozzájárulás-számítás lényege, hogy az árból levonják az összes változó költségeket és az így fennmaradó összeg teljes egészében a vállalat rezi és fix költségek fedezésére szolgál.
5. Az adatok gyűjtésében közreműködött Nógrádi István mb. osztályvezető.

A lőkészrű felhasználások és az áremelkedések kiszűrése után a termelés függvényében a regresszió-analízissel szerkesztett görbe jól simul az egyedi értékekhez.

Az 1. sz. táblázatban látható pl. egy költségfüggvény számítási eljárás; konkrétan a fólia üzemsz^o villamosenergia költségfüggvényének meghatározását ismertetem. Az 1. sz. oszlopban 1963. évtől 1970. évig a fólia üzemsz^o termelése (X_1) szerepel, a 2. sz. oszlopban az egyes termelési értékekhez tartozó villamosenergia költségeket (K_1) ismertetem. A 3. sz. oszlopban a termelési értékek rendezett halmazát közlöm.

A táblázat adataiból δ és $\lg b$ értékei a következőképpen számíthatók ki:

$$\delta = \frac{\sum (X_1 - \bar{X})(K_1 - \bar{K})}{\sum (X_1 - \bar{X})^2} = \frac{0,0603}{0,1096} = 0,5502$$

$$\lg b = \bar{K} - \delta \bar{X} = 4,8844 - 0,5502 \cdot 1,8555 = 3,8635$$

$$b = 7305 \text{ Ft.}$$

A fólia üzemsz^o villamosenergia költségfüggvénye tehát:

$$K = 7305 \times 0,5502$$

A közvetett anyagköltségek esetében számításaim szerint a regressziós együttható — amely ezen költségek és a termelés közötti kapcsolatot mutatja — 0,6 és 0,9 között változik, tehát a két változó között a közepesnél erősebb, pozitív irányú sztochasztikus kapcsolat van. Ennél erősebb szorosság nem is várható el véleményem szerint e rendkívül heterogén költségnemnél.

A relatív hiba — ami az egyedi értékek és a költségfüggvény segítségével utólag számolt értékek eltérésére utal — 10% alatt van, ami számításaim megbízhatóságát támasztja alá.

A közvetett anyagköltségeket a költségfüggvények alapján vizsgálva látható, hogy a degresszív költségek csoportjába tartoznak. A termeléssel a közvetett anyagköltségek nem nőnek arányosan, azaz ha a termelés 1%-kal nő, akkor a közvetett anyagköltségek növekedése minden üzemsz^o esetében 1% alatt marad.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a költségfüggvény *csakis* a termelés növekedése miatti számszerű költségnövekményt tükrözi, és így természetesen az áremelkedések miatti költségnövekedés alakulásáról a költségfüggvény segítségével nem kapunk képet.

2. Közvetett bér- és közterhei

Ebbe a költségnem csoportba a költséghelyenkénti nem közvetlen béres dolgozók munkabéreköltsége és azok közterhe szerepel. Ezt a költségnemet üzemsz^o szinten a termelés és a közvetlen létszám függvényében is megvizsgáltam, de szoros kapcsolatot bármely két tényező között sem találtam. Ennek oka, hogy a közvetett létszám meghatározását erősen megváltoztatták a vizsgált időintervallumban és természetesen béremelkedés is volt. Ugyanakkor az is igaz, hogy e költségnem nincs szoros kapcsolatban a termeléssel.

A közvetett bér- és közterhei költségváltozási együtthatója általában 0,10.

3. Értécsökkenési leírás

Tipikusan olyan költségnem, amely nem függ a termeléstől *adott határokon belül tehát állandó költség*. Értékét a vállalat *döntései* befolyásolják, nem magából a

6. A fólia üzemsz^o hasított-fólia, Raschel-háló előállításával, különböző élelmiszerek tárolására, csomagolására alkalmas zsákokat állít elő elsősorban.

1. TÁBLÁZAT

A KÖLTSÉGFÜGGVÉNY MEGHATÁROZÁSA

X _i to	K _i Ft	Rendezett		lg X _i	lg K _i	X _i - \bar{X}	K _i - \bar{K}	(X _i - \bar{X}) ² (K _i - \bar{K}) 7 × 8	(X _i - \bar{X}) ²	(K _i - \bar{K}) ²
		X _i to	K _i Ft							
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
51,3	66 616	51,3	66 616	1,7101	4,8235	-0,1454	-0,0609	+0,0090	0,0211	0,0037
51,3	70 735	51,3	70 735	1,7101	5,8494	-0,1454	-0,0350	+0,0051	0,0211	0,0012
68,2	72 572	65,5	67 680	1,8162	4,8306	-0,0393	-0,0538	+0,0021	0,0015	0,0029
71,5	73 665	68,2	72 572	1,8338	4,8609	-0,0217	-0,0235	+0,0055	0,0005	0,0006
75,7	81 519	69,8	65 937	1,8439	4,8189	-0,0116	-0,0655	+0,0009	0,0001	0,0043
70,3	94 267	70,3	94 267	1,8470	4,9745	-0,0085	+0,0901	-0,0008	0,0001	0,0081
73,8	62 259	71,5	73 665	2,8543	4,8675	-0,0012	-0,0169	+0,0000	0,0000	0,0003
71,5	79 330	71,5	79 330	1,8543	4,8993	-0,0012	+0,0149	-0,0000	0,0000	0,0002
65,5	67 680	73,8	62,259	1,8681	4,7945	+0,0126	-0,0899	-0,0011	0,0002	0,0081
69,8	65 937	75,7	81 519	1,8791	4,9112	+0,0236	+0,0268	+0,0006	0,0006	0,0007
86,9	88 086	86,9	88 086	1,9390	4,9450	+0,0835	+0,0606	+0,0051	0,0070	0,0037
129,0	109 130	129,0	109 130	2,1106	5,0378	+0,2551	+0,1534	+0,0391	0,0574	0,0235
				22,2665	58,6131			+0,0603	0,1096	0,0573
				1,8555	4,8844					

termelési folyamatból erednek közvetlenül. Egy bizonyos időponthoz tartozó értékcsökkenési leírás összegéhez (ami konstans) — a kapacitáskihasználás fokának megfelelően — különböző nagyságú termelési volumen tartozhat (változó).

4. Karbantartási költségek

A termelési eszközök állagának megóvására irányuló költségek vizsgálatánál e költségeket három csoportba osztottam:

- épületek és épület tartozékok karbantartási költsége,
- műhely által végzett gépjavitások költsége,
- üzemi karbantartások költsége.

Az épületek karbantartási költségei a termelés volumenétől függetlenek, adott kapacitáshatárok között állandónak tekinthetők. E költségek nagyságát az épületek életkora, műszaki állapota határozza meg.

Véletlen tényezők (sürgős javítási munkák) ezt a költségcsoportot nagymértékben befolyásolják, így rövid távon is jelentősen ingadoznak.

Az üzemek padozata —, az energia hálózat —, a szociális berendezések karbantartásával kapcsolatos költségek évről-évre körülbelül azonos nagyságrendben ismétlődnek. A különböző épületrészek felújítási költségei azonban növekednek, amelyeket figyelembe kell venni a tervezésnél. A műhely által végzett *gépjavitások költségei* a termelés gépóra szükségletével jellemezhetők.

Az előző fejezetben tárgyaltak szerint a teljesítmény kvantifikálható az eléréséhez szükséges gépórában is. A gépórák mennyiségi változásában ugyanis kifejeződik a termelés összetételének és volumenének változása is.

Az általam vizsgált három évben a termeléshez felhasznált gépórák száma csökkent. A rendelkezésre álló gépi berendezések száma — a vállalat alaptevékenységét figyelembevéve — nem változott, így a kapacitáskihasználás mértéke csökkenő.

A felhasználati és a karbantartási költségek csökkenő tendenciát mutatnak, de csökkenésük mértéke elmarad a gépórák csökkenése mögött. Így ez a költségfajta degresszív jellegű.

A karbantartási- és a felújítási költségek tartalmazzák a TMK költségeket is. A TMK költségek a gépállapot megóvását hivatottak biztosítani, tehát részben szükségyszerűség, részben gazdasági lehetőségek által behatároltak és így ezen költségek csak kismértékben változnak. Ez kifejeződik az itt csoportosított költségek degresszív jellegében is.

Az *üzemi karbantartások költsége* túlnyomó részben az üzemben alkalmazott karbantartók bére, valamint az általuk felhasznált karbantartó anyagok költsége. Degresszív jellegét az indokolja, hogy a karbantartó létszám kisebb mértékben csökkent, mint a gépóra.

5. Energia-költségek

A *vásárolt elektromos áram* költségeinek költséghelyenkénti felosztása a motorok egy hónapban vizsgált fogyasztása alapján kialakított viszonyszámokon keresztül történik egész évben, mivel az üzemekben nincs mérőóra. Ez a felosztás nyilvánvalóan torzításokat okoz, amit kiküszöbölni csak a mérési módszer finomításával lehetne.

A regresszió-analízis ezen költségcsoport degresszív változását mutatta ki.

A *gőz-költségek* felosztása az egyes üzemrészekre szintén műszaki becslés alapján történik.

A nyári időszakban a gőz költségek csak az üzemrészek technológiai feltételét és a szociális létesítmények üzemeltetését szolgálják. A téli időszakban a gőz költségek

egy részét fűtésre használják. A fűtési gőz költségek természetesen állandó költségek, nem függenek a termelés volumenétől. Az ipari gőz költségek — számításaim szerint — degresszív költségek.

A víz-költségek felosztása költséghelyekre a gőz-költségekhez hasonlóan történik. Légnedvesítés, szociális létesítmények, illetve technológiai feltételek vízszükségletének költsége tartozik ebbe a költségcsoportba. Így — logikailag is nyilvánvalóan — csak annál az üzembrésznél változó költség, ahol az üzem termeléséhez szükséges a felhasználása; ott, ahol csak a termelés feltétele, fix költség. Ezek alapján lehet az üzemi költségfüggvényt kialakítani, amit a 2. sz. táblázatban mutatok be. Ezek alapján bármely költségnem változó és fix részarányát meg tudjuk határozni.

2. SZ. TÁBLÁZAT

AZ ÜZEMI ÁLTALÁNOS KÖLTSÉGEK VIZSGÁLATA

Költségnem	Költség jellemző	Költség függvény	Költség-változási tényező δ_i	1970. éves költség K_i	Költség-függvény szerinti változó rész $K_i \delta_i$
<i>FŐLIA üzembrész</i>					
Közvetett anyag	to	$y = 27,52 x^{0,42}$	0,42	463	194,5
Közvetett bér + köz-teher	to	$y = 193,10 x^{0,10}$	0,10	303	30,3
Értékcsökkenési leírás	to	$y = 704,00 x^0$	0,00	704	—
Épületek és épület-tartozékok karban-tartása	to	$y = 413,00 x^0$	0,00	413	—
Műhelyi gépjavítások	ntto gépó.	$y = 0,0017 y^{1,21}$	1,21	161	194,8
Üzemi karbantartások	ntto gépó.	III	—	—	—
Energia: áram	to	$y = 7,31 x^{0,55}$	0,55	331	182,1
fűtési gőz	to	$y = 181,00 x^0$	0,00	181	—
víz	to	$y = 15,00 x^0$	0,00	15	—
Összesen:			0,2340	2571	601,7

Pl.: a közvetett anyagköltség tényezője 0,42, így a redukált proporcionális rész

$$463,0 \text{ m/Ft } 0,42 = 194,5 \text{ m/Ft.}$$

Minden egyes költségnem δ tényezőjének ismeretében súlyozott számítani átlag segítségével határozható meg az üzembrész átlagos δ tényezője.

$$\delta = \frac{\sum K_i \delta_i}{K_i} = \frac{601,7}{2571,0} = 0,2340$$

Az egyes üzembrészek költségváltozási tényezőjének alapján a gyáregységi átlagos költségváltozási tényező

$$\delta = \frac{13\,478,0}{45\,886,0} = 0,2937$$

Ez azt jelenti — a δ költségváltozási tényező definíciója alapján —, hogy az üzemi általános költségek 0,2937%-a változik csak proporcionálisan (azaz lineárisan) a termeléssel, a többi költség fix.

Ennek alapján az üzemi általános költségek összességének hagyományos felosztása az egyes termékekre nem helyes, torzítja a termékek reális költségviselését, dezorientál a gazdasági döntésekben.

Az előző fejezetben láttuk, hogy az üzemrészek redukált proporcionális költségeit az R %-nak nevezett tényező segítségével szokás figyelembe venni, amikor az egyes termékek nyereséghezó képességét akarjuk meghatározni:

$$R\% = \frac{K \text{ üzemi általános költségek proporcionális része}}{K \text{ közvetlen költségek}} = \frac{13\,478,0}{397\,961,0}$$

$$R\% = 3,4\%$$

Az összes közvetlen költségek 3,4%-a tehát még változó költség, így ezt a részt a közvetlen költséghez hozzá kell adni.

A vizsgált vállalatnál a közvetett költségek proporcionális részaránya viszonylag alacsony, így a közvetlen költségek pótlékolásának szükségessége erősen kérdéses. A legcélszerűbbnek az látszik, hogy a szűkített önköltségből az üzemi általános költségeket teljes egészében kihagyjuk. A 3,4%-os pótlékolás elhagyása ugyanis nem okoz nagyméretű torzítást, ugyanakkor a manuális munka csökkenthető ezáltal.

3. A módszerek alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai

Az ismertetett számítás a gazdasági tisztánlátást javítja azon keresztül, hogy a költségek és az azokat előidéző műszaki-gazdasági tényezők közötti ok-okozati összefüggéseket feltárja. Nagymértékben elősegíti az iparvállalatok *termelési és értékesítési döntéseit*. Segítségével a termékek rezsiviselő, illetve nyereséghezó képességéről reális képet kaphatunk.

Az üzemi általános költségek *tervezését* is megalapozottabbá teszi a költségek fix és változó részre való szétbontása. A fix költségrész tervezésénél a termelés feltételeit kell elemezni, meg kell nézni, hogy ezek mennyiben változatlanok; a változó költségrész a termelési program alapján tervezhető. A hozzájárulás számítás alkalmazása *elszámolótechnikai okok* miatt is célszerű. Sok terméket előállító vállalatnál a teljes kalkuláció vagy a szűkített önköltség elkészítése minden egyes termékre rengeteg manuális munkát jelent. Ugyanakkor nem lehet vagy legalábbis nagyon nehéz olyan vetítési alapot találni, amelynek segítségével a kapacitások tényleges igénybevételenek megfelelően tudnánk szétosztani a költségeket. A kalkulációs hibák természetesen torzítják az önköltséget és ezen keresztül az árakat is. Mindezeket a hibaforrásokat a hozzájárulás számítás kiküszöböli.

A módszer egyik fontos felhasználási területe a *határár és a kritikus mennyiség megállapítása*.

Alkalmazásának korlátai a modell *statikus* voltában rejlenek. Elsősorban operatív döntések megalapozására alkalmazható, mert hosszú távon jelentősen változnak az állandó jellegű költségek, de a változó költségek termelési volumentől függő alakulása is problémátikus.

Az árat, illetve az árbevételt a volumen és a kereslet is módosítja, amelytől a modell eltekint.

A gyakorlati alkalmazás során a legnagyobb problémát mégis a költségfüggvények kialakítása jelenti. A jelenlegi elszámolás-technikánk mellett a költségfüggvények kialakítása, a költségek változásának folyamatos figyelemmel kísérése a modell által megkívánt bontásban *nagyon nehézkes*. A kapacitáskihasználás változására

különbözőképpen reagáló költségeket együtt gyűjtik, ezek szétbontása a későbbiek folyamán problematikus. A költségek költséghelyekre (üzemekre) való bontása sokszor becsléssel történik és nem a tényleges felhasználás alapján: ennek megfelelően az üzemek költségei torzok.

Mivel a költségfüggvények kialakításának alapja csakis az empirikus kutatás lehet, a felhasznált adatokban levő hibák, torzítások a költségfüggvényben továbbgyűrűznek. Kiküszöbölését csakis a helyes elszámolástechnika adhatná.

A számvitel rendszerének tökéletesítése a költségelosztás hibáinak kiküszöbölésén túl, a költségfüggvények kialakítását is megkönnyítené és ezáltal megteremtené az alapot a korszerűbb rezsizigazdálkodás megvalósításához.

Адэл Андраши

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОГО ХОЗРАСЧЕТА НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

(Резюме)

При управлении промышленными предприятиями необходимо знать причинную связь между экономически-техническими факторами и вызванными ими расходами. Эта особенно сложна в случае косвенных расходов; при упрощенном (редуцированном) расчете себестоимости (этот расчет является в настоящее время самым распространенным) часть косвенных расходов — общие заводские расходы — линейно зависит от совокупности производства. Это, очевидно, искажает расчет себестоимости. В своей работе автор предлагает способ устранения этого недостатка.

В первой части автор определяет понятия, нужные для решения проблемы: рассматривает функцию расходов, эластичность; описывает форму функций расходов разного типа; далее дает определение понятия редукции, и указывает на преимущества редукции.

Во второй части автор подводит итог исследований и накопленного опыта по общим заводским расходам на примере одного промышленного предприятия. Разные общих заводских расходов (как косвенные материалы, косвенная заработная плата и ее налоги, амортизационные расценки, расходы по содержанию и энергии) зависят от меры использования заводских емкостей. Автор дает характеристику некоторых видов расходов и определяет их функции.

В третьей части автор рассматривает условия практического применения этого способа расчета.

По показателю чистой производительности живого труда с 1960—1970 года производительность в промышленности росла на 4,8%, в сельском хозяйстве падала на 0,05% за год. В то же время в промышленности средняя заработная плата за это десятилетие возросла на 3,5%, а в сельском хозяйстве возросла на 7,7%. Отсюда следует, что в промышленности на возрастание производительности в один процент приходилось возрастание заработной платы на 0,73%, а в сельском хозяйстве на уменьшение производства в 1% приходилось возрастание доходов на 1,54%. Следовательно возрастание личных доходов в сельском хозяйстве в отношении производительности было гораздо больше чем в промышленности.

Adél Andrassy

EINIGE THEORETISCHE UND PRAKTISCHE FRAGEN DER MODERNEN REGIEWIRTSCHAFT BEI DEN SOZIALISTISCHEN STAATLICHEN UNTERNEHMEN

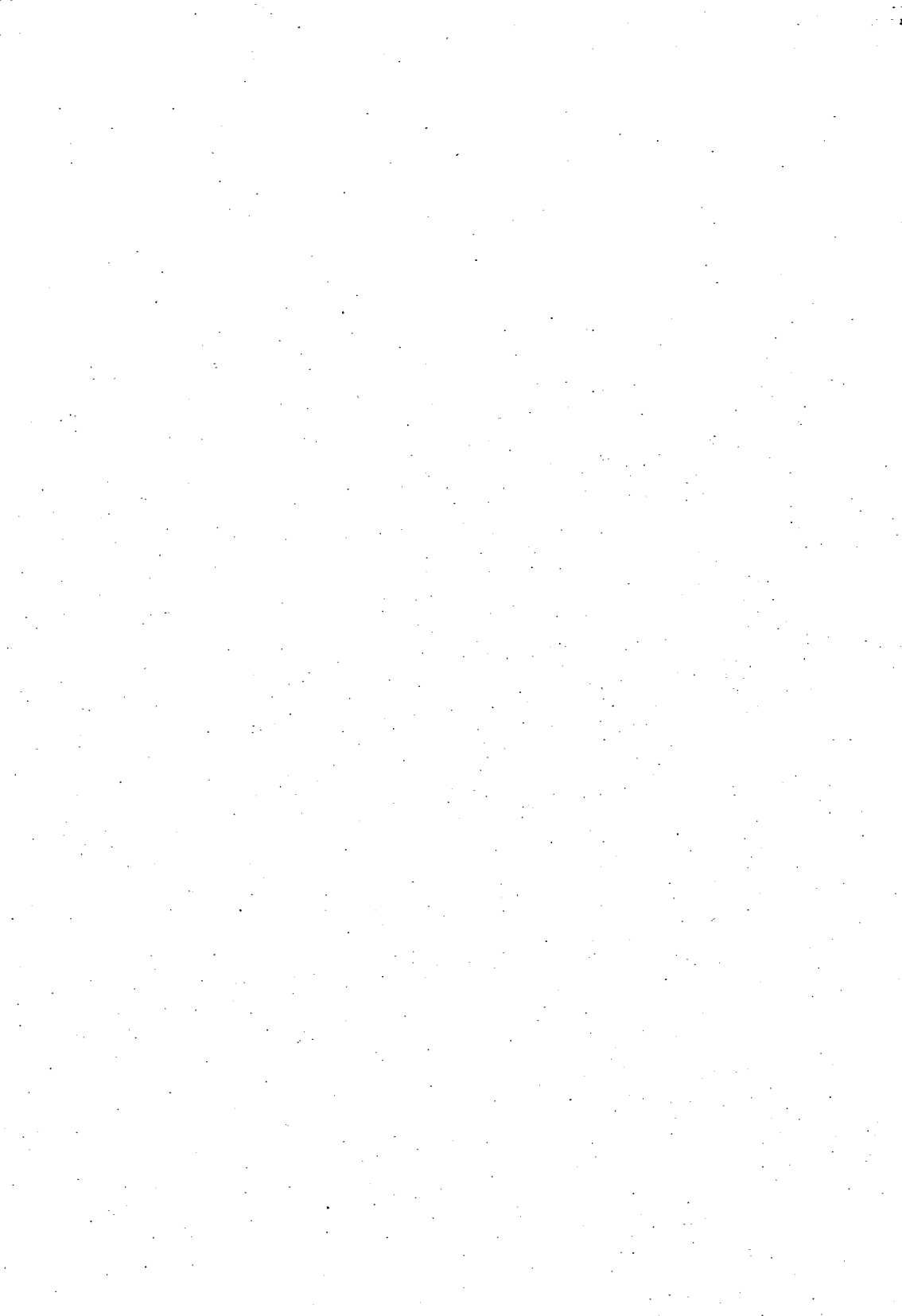
Zur Leitung der industriellen Betriebe ist die Kenntnis des kausalen Zusammenhanges zwischen den Kosten und den technisch-wirtschaftlichen Faktoren, die die Kosten hervorrufen, unerlässlich. Besonders problematisch ist das im Falle der mittelbaren Kosten; die zur Zeit in den breitesten Massen verwendete Kalkulationsmethode (die eingeeengte Selbstkostenrechnung) behandelt einen Teil der mittelbaren Kosten — die allgemeinen Betriebskosten — als Kosten, die sich mit dem Volumen der Produktion linear verändern. Dies erstattet die Selbstkosten offensichtlich, die Verfasserin der vorliegenden Abhandlung gibt Methoden zur Behebung dieser Mangelhaftigkeit.

Im ersten Teil summiert und analysiert sie die Kostenfunktion im Zeichen der zur Lösung des Problems unerlässlichen Kenntnisse, die Elastizität, erörtert die Funktionsform der einzelnen Kostentypen und stellt die Reduktion und deren Vorteile dar.

Im zweiten Teil summiert sie die Erfahrungen, die Untersuchungen der allgemeinen Betriebskosten eines Betriebs. Die unter den allgemeinen Betriebskosten abgerechneten Kostenarten (mittelbare Materialkosten, mittelbare Lohn- und Abgabekosten, Wertfallabschreibung, Pflegekosten, Energiekosten) reagieren besonders auf die Ausnützungsmassstäbe der Kapazitäten. Die Verfasserin beschäftigt sich auch mit der Bestimmung der einzelnen Kostenarten, ihrer Charakteristiken und der Funktionen.

Im dritten Teil werden die einzelnen Bedingungen der Anwendung der Methoden in der Praxis erörtert.

Das zweite Kapitel behandelt „das Verhältnis zwischen der Produktivität und den Arbeitslöhnen in der Landwirtschaft“. Hier werden kurz die landwirtschaftlichen Eigentümlichkeiten dieses Zusammenhanges erörtert. Auf Grund der netto Arbeitsproduktivität hat sich die Produktivität in der Industrie um 4,8 % zwischen 1960 und 1970 jährlich gesteigert, in der Landwirtschaft dagegen um 0,05 % vermindert. Im Laufe des untersuchten Jahrzehntes waren die monatlichen Durchschnittsgehälter in der Industrie um 3,5 %, in der Landwirtschaft um 7,7 % gestiegen. Daraus folgt: In der Industrie fällt auf die Erhöhung der Produktivität von 1 % eine Gehaltserhöhung von 0,73 %; in der Landwirtschaft fällt auf eine Produktionsminderung von 1 % eine Gehaltserhöhung von 1,54 %. In der Landwirtschaft waren also die persönliche Einkommen im Verhältnis zur Produktivität in wesentlich grösserem Masse gestiegen als in der Industrie.

DR. ÉGETŐ EMESE

A TULAJDONFORMA ÉS A GAZDASÁGI MECHANIZMUS HATÁSA A FELHALMOZÁS ÉS A TISZTA JÖVEDELEM KAPCSOLATÁRA

A felhalmozás és a társadalmi tiszta jövedelem kölcsönös függősége a szocialista gazdasági növekedés általános elméletének alapvető összefüggése.¹ Felvetődik azonban a kérdés, hogy a mikrogazdaság szintjén — a gazdálkodó egységek vonatkozásában — vajon ugyanolyan egyértelmű-e a felhalmozás és a tiszta jövedelem interdependenciája, mint népgazdasági szinten?

A felhalmozás hatása a jövedelemre ugyanis a mikro-gazdaság szintjén is egyértelmű, ugyanúgy, mint a makro-gazdaságban; a jövedelem-felhalmozást meghatározó szerepe azonban a gazdálkodó egységek vonatkozásában, de talán még ágazati szinten sem feltétlenül érvényesül. A gazdálkodó egységek felhalmozása még az új gazdasági mechanizmusban is csak részben függ saját nyereségükből keletkező fejlesztési alapjuktól, s igen nagymértékben befolyásolják a központi, állami források. Gazdasági mechanizmusunk² konstrukciója vállalati hatáskörbe — a beruházások vonatkozásában — a „dinamikus szinttartást” utalja, s a bővítést központi, állami funkcióként kezeli. (S ezzel összhangban képződnek a vállalati források is). Ha viszont a vállalatok zöme — átlaga — fejlesztési alapjából csupán szinttartó (tehát pótló) beruházásait képes fedezni, akkor kézenfekvőnek tűnik, hogy közvetlen, oksági kapcsolat a gazdálkodó egységek tiszta jövedelme (nyeresége) és felhalmozásuk nagysága között nem mutatható ki. A felhalmozás, a bővítés csak részben függ az adott gazdálkodó egység nyereségétől. Ebből viszont egyértelműen az következne, hogy semmi értelme interdependenciát keresni ott, ahol nincs, s így a felhalmozás és a jövedelmezőség kapcsolatának vizsgálata lényegében leszűkíthető a beruházás-gazdaságossági számításokra. Nem mindegy azonban, hogy az adott gazdálkodó egység hogyan, milyen formában jut hozzá a központi forrásból származó beruházásokhoz, mivel a juttatás formája, módja kihat a jövedelemérdekeltség formájára is. A mechanizmusreform bevezetése előtt azt vártuk, hogy nem is lesz szükség népgazdasági szintű beruházás-gazdaságossági mutatóra, mivel a jövedelmezőség megfelelő-

1. Lásd pl. A szocializmus politikai gazdaságtana. (Tankönyv). Szerkesztette: Berei Andor. Kossuth, 1967.

2. A tervgazdálkodás rendszeréből eleve következik, hogy a felhalmozás szabályozása központi, állami feladat. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szabályozás módja csakis az lehet, hogy az állam részben vagy egészben elvonja a keletkezett fejlesztési erőforrásokat a gazdálkodó egységektől, s maga osztja szét az állami költségvetésen keresztül. Elvileg más módszerek is elképzelhetők, de ezek valóságos lehetőségét a társadalmi-gazdasági gyakorlat eddig még nem igazolta: minden szocialista országban az alapvető konstrukció kisebb-nagyobb eltérésekkel, azonos.

en fogja orientálni a vállalatokat a fejlesztésben.³ Ezzel szemben 1971-ben mégiscsak be kellett vezetni a „D” mutatót. Vajon miért?

E kérdés komplex megválaszolása meghaladja a dolgozat kereteit, mégis, a teljesség igénye nélkül az okok láncolatából egy összefüggést, a jövedelemérdekeltség és a felhalmozási érdekeltség összefüggését meg kell vizsgálnunk.

Felhalmozási érdekeltség és jövedelemérdekeltség

Az állami vállalatok jövedelemérdekeltsége az iparban a nyereség tömegének növeléséhez kapcsolódik, amely — az egyéb módosító tényezőktől eltekintve — a vállalat kiadásainak és bevételeinek, az árbevételnek és a termelési költségnek a különbsége. Az érdekeltségi ráta tehát a klasszikus jövedelmezőségi rátával

$$\left(\frac{m}{c+v} \right)$$

azonos, azzal a különbséggel, hogy itt a termelési költség bizonyos tiszta jövedelemeket is tartalmaz. Van azonban egy másik különbség is.

Az a tény, hogy a vállalatok felhalmozási érdekeltsége nemcsak saját jövedelmük, hanem a központi erőforrások felhasználásához is kapcsolódik, hatást gyakorol a vállalatok jövedelemérdekeltségére is. Abban az esetben, ha az eszközbővítés költségei — a beruházások — nem a vállalatot terhelik, akkor a vállalati érdekeltség természetesen *csakis a folyó jövedelmezőségi* rátához, és nem a lekötött eszközökkel számított jövedelmezőségi rátához kapcsolódik. *Tiszta esetben*, tehát ha minden beruházás vállalaton kívüli erőforrásból történik és a vállalat érdekeltsége a nyereséghez kapcsolódik, akkor a vállalati érdek csakis a folyó költségek csökkentéséhez fűződik. (Azért is kellett bevezetni annak idején az eszközlekötési járulékot, mert a lekötött eszközök kihasználása nem volt megfelelő).

A felhalmozási érdekeltség vonatkozásában ez azzal a következménnyel jár, hogy — eltekintve attól, hogy a vállalatok eleve érdekeltek abban, hogy minél több központi fejlesztési forráshoz jussanak — *a vállalatok olyan beruházási variációk megvalósításában érdekeltek, amelyek elsősorban a folyó költségeket csökkentik*: s mivel nem saját erőforrásból történik a beruházás finanszírozása, *az egyszeri befektetés költsége számunkra másodlagos tényezővé válik*.

Amennyiben a folyó- és a lekötött eszközökkel számított jövedelmezőségi ráta mindig egybe esne, a vállalatok jövedelem-érdekeltségének a folyó jövedelmezőségi rátára való redukálódása semmilyen következménnyel nem járna. Mivel azonban az alacsonyabb folyó ráfordításokkal működő befektetések egyszeri ráfordítási költsége rendszerint magasabb, mint a magasabb folyamatos ráfordítással üzemelőké, az egyszeri és a folyamatos ráfordítások együttes hatékonysága jelentősen eltérhet a folyó jövedelmezőségi rátától. Amennyiben az eltérések valóban jelentősek, akkor ez a tény (a vállalatoknak csupán a folyó jövedelmezőségi rátában való érdekeltsége) önmagában véve is elegendő ok a népgazdasági hatékonysági mutató szükségességére, sőt, részben magyarázatot ad a beruházás-igényesség, illetve az eszközigényesség nem megfelelő javulására is.

A folyó- és a lekötött eszközökkel számított jövedelmezőségi ráta egyébként azonos feltételek között csakis abban az esetben eshet, egybe ha a befektetett tőke egy év alatt éppen egyszer térül meg. Ha a tőke egy év alatt nem térül meg, akkor természet-

3 Lásd: Kunvári Árpád: Gazdaságfejlesztési állapotok és fejlesztési mechanizmusok elmélete. Közg. Szemle, 1972/6.

szerűleg a folyó jövedelmezőségi ráta a magasabb, ha egynél többször térül meg, akkor a lekötött eszközökkel számított jövedelmezőségi ráta a magasabb.⁴

Mivel a vállalatok éves szinten számítanak jövedelmezőséget, függetlenül a megtérüléstől, egy adott vállalat számára — ha csupán a folyó jövedelmezőségi rátában érdekelt — kifizetődő lehet egy adott befektetés akkor is, ha népgazdasági szinten nem az (éppen hosszú megtérülési idő esetén); és fordítva népgazdasági szinten hatékony befektetés a vállalat számára kedvezőtlen lehet, mivel rontja a folyó jövedelmezőségi rátát (egy évnél hosszabb megtérülés esetén).⁵

A saját erőből megvalósított beruházások esetében a vállalati érdek is az egy-szeri- és a folyamatos ráfordítások együttes hatékonyságához fűződik. Jelenleg nálunk, összhangban a dinamikus szinttartás elvével a termelő szektorban az összes beruházásoknak kb. a fele központi forrású és döntésű, fele pedig vállalati beruházás.⁶ Viszont éppen ez a helyzet újabb ellentmondást teremtett. *A saját erőből megvalósított beruházás — bár pótlást kellene, hogy szolgáljon — finanszírozása mégis döntő mértékben a nyereségből történik,*⁷ ami a vállalatokat a szükséges cserék elhagyására, tehát kapacitás-bővítésre és nem rekonstrukcióra ösztönzi.⁸ A vállalat számára csak akkor gazdaságos a beruházás, ha általa növekszik az I főre jutó nyereség, s mivel az új eszközök rendszerint drágábbak a régieknél, s a nullára leírt eszközök után sem amortizációt, sem eszközleértékesítési járulékot nem kell fizetni, a termelőeszközök cseréje nem biztos, hogy növeli a vállalati érdekeltség alapokat.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek esetében bizonyos mértékig más a helyzet. Nem azért, mintha a gazdasági mechanizmus alapkonstrukciója rájuk nem vonatkozna — hiszen itt is elvonja az állam a tiszta jövedelem jelentős részét, csak nem adóval, hanem az árrendszeren keresztül, s a beruházások jelentős része itt is állami támogatásból származik. *A termelőszövetkezetek érdekeltége mégis — még a direkt*

4. Marx: A tőke III. köt. 236—237. l.

5. Kétségtelen, hogy a folyó jövedelmezőségi ráta, pontosabban a folyó költségek megtérülése közvetlenebbül befolyásolja az adott gazdálkodó egység zavartalan újratermelését, hiszen ha a folyó költségek nem térülnek meg az adott termelési periódusban, az azonnal éreztetni hatását a következő periódusban. Az állóeszközök esetében viszont csak azok elhasználódása, tehát hosszú idő, több termelési periódus lezajlása jelentkezik zavarok az újratermelés normális menetében. A lekötött eszközökkel számolt jövedelmezőségi ráta nem saját erőből történő beruházás esetén csak annyiban érdekli a vállalatot, hogy milyen hatást gyakorol folyó jövedelmezőségi rátájá-

ra; a jelenleg érdekeltiségi rátának tekintett $\frac{Ng}{E + Bs}$ mutató alkalmazása a nyereség

megosztásában is éppen azt a célt szolgálja, hogy ellensúlyozza a vállalatok egyoldalú folyó jövedelmi érdekeltiségét, és ösztönözzön az eszközök kihasználására.

6.

7. Az amortizáció semmiképpen sem lehet elegendő a pótlási szükséglet fedezésére egyrészt, mert 40 %-át az állam elvonja, másrészt pedig azért, mert az állóeszközök bruttó értékét a vállalatok tényleges beruházási költségen értékelik, folyamatos, értékhelyesbítés nincs, a beruházások kivitelezési költségei pedig még a korábbi merev, hatósági árrendszer mellett is folyamatosan emelkedtek.

Lásd: Fekete Sándor: Hatékonyság és jövedelmezőség. Pénzügyi Szemle 1970/6 468—469. l.

8. 1970-ben a vállalati döntésű beruházások megoszlása a következő volt:

Szinttartás	30 %
Fejlesztés	64 %
Nem-termelő beruházás	6 %
Össz.:	100 %

Közlő: Radnóti János: A szabályozó rendszer és az állóeszközök cseréje az extenzív-intenzív váltás időszakában. Pénzügyi Szemle 1971/1.

gazdaságirányítási rendszerben is — nem csupán a folyó —, hanem a lekötött eszközökkel számított jövedelmezőségi rátához is kapcsolódnak.

Ez abból következik, hogy a szövetkezetek felhalmozásának egy része — ha csekély része is — mindig is saját erőből származott. A jövedelemszabályozás rendje előírta számunkra, hogy bruttó jövedelmük egy részét felhalmozzák — még abban az esetben is, ha a fogyasztás céljára visszamaradó rész nem biztosította a személyes jövedelmek megfelelő színvonalát. Ez a tény eredményezte azt, hogy a termelő szövetkezetek jövedelem-érdekeltsége legalább a saját forrású eszközök mértékéig érdekelte a lekötött eszközökkel számított jövedelmezőségi rátában. Úgy tűnik tehát, hogy a szövetkezetek felhalmozási érdekeltsége a direkt gazdaságirányítási rendszerben, és az állami vállalatok felhalmozási érdekeltsége az új gazdasági mechanizmusban alapjában véve azonos, s így jövedelem-érdekeltségi rátájuk is nagymértékben hasonló. Azért csak hasonló és nem azonos, mivel a szövetkezetek jövedelem-érdekeltsége a bruttó-, és nem a nettó jövedelemhez fűződött, továbbá a tagok munkadíja nem számított termelési költségnek, így az érdekeltségi ráta nem a klasszikus jövedelmezőségi rátával, hanem az eszközhatékonysági mutatóval — $v+m$ — esett egybe. Ebből

viszont igen nagy valószínűséggel következtethetünk arra, hogy a termelőszövetkezeteknek az állami gazdaságokénál kedvezőbb eszközhatékonysági mutatója nemcsak a nem megfelelő alapellátottság következménye volt, hanem jelentős szerepe lehetett ebben a saját erőből való felhalmozás szükségessége és a bruttó jövedelmi érdekeltség következtében érdekeltségi rátaként funkcionáló eszközhatékonysági mutatónak is.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a termelőszövetkezetek fejlődésük első szakaszában még akkor sem lettek volna érdekeltek a beruházások eszközigényesebb változatainak a megvalósításában, ha történetesen saját erővel nem is kellett volna hozzájárulni, mivel a rendelkezésre álló és a foglalkoztatható munkaerő közötti ellentmondás épp ellenkezőleg, arra ösztönözte őket, hogy holtmunkát élők munkával helyettesítsenek.

Az új gazdasági mechanizmusban módosult bizonyos mértékig a szövetkezetek érdekeltségi rátája és a felhalmozási érdekeltsége is. Az érdekeltségi ráta módosulása a szabályozó rendszer azon változásának következménye, hogy az állam most már nem a felhalmozás-fogyasztás arányát, hanem a fogyasztás színvonalát szabályozza, s a munkadíj is eleme a termelési költségnek. A szövetkezetek érdekeltségi rátája már nem a tiszta eszközhatékonysági mutató, hanem a $v+m$ ráta, amely ösztönöz ugyan

az eszközhatékonyság javítására, de már nem akárhogyan — a holt munkának élők munkával való helyettesítését korlátozza. A bruttó jövedelem mutatója önmagában véve közömbös az élők munkája mennyiségének és hatékonyságának viszonyával szemben: javulása szempontjából teljesen mindegy, hogy melyik növekedett. Az eszközhatékonysági mutató, mint érdekeltségi ráta, kétségtelenül olyan termelési szerkezet kialakítására ösztönözött, amelynek eredményeként az élők munka-felhasználás növekedett — s az eszközök kapacitáskihasználása kedvezően alakult — de kedvezőtlenül alakult a tiszta jövedelem nagysága és aránya a bruttó jövedelemen belül, valamint a jövedelmezőség rátája.⁹

Jelenleg azonban, amikor az érdekeltségi ráta nevezőjében nemcsak az eszközök értéke, hanem a munkadíj is szerepel, a szövetkezeteknek most már nem feltétlenül

9. Lásd: Ihrig Károly: A termelőszövetkezetek tagsűrűségének gazdasági következményei. Közgazdasági értekezések 11. Akadémiai Kiadó, 168. l., valamint Vági Ferenc: Érdekeltség és jövedelmezőség a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságokban. Közgazdasági Szemle, 1970/7. sz.

érdekük a bruttó jövedelem olyan növelése, amely holt munkának élők munkával való helyettesítése révén érhető el.¹⁰ Ez az érdekeltégi ráta ugyanis két önálló értelemmel bíró mutatóra bontható fel. Mégpedig:

$$\frac{v+m}{c+v} = \frac{v}{c+v} + \frac{m}{c+v};$$

Abban az esetben, ha a bruttó jövedelem azért növekszik, mert az élők munkára fordítás megnőtt, abszolúte, illetve a holt munkához képest (helyettesítés) növekedni fog ugyan a bérhányad, (a felbontott kifejezés első tagja), de csökkenni fog a jövedelmezőség (a második tag).

Mivel a kettő összegének javulása a cél, a holt munkának élők munkával való helyettesítése csak addig lehet érdeke a szövetkezetnek, amíg a jövedelmezőség romlását a bérhányad növekedése túlkompenzálja.

Változott azonban a szövetkezetek felhalmozási érdekeltége is. Először: a beruházási állami támogatás új rendje a saját erő nagyságától teszi függővé a megszerzhető állami támogatás mértékét (a beruházás értékének meghatározott %-a az állami támogatás). Másodsor: megnövelte a szükséges saját erő abszolút és relatív nagyságát.

Ez utóbbi változás következtében a termelőszövetkezetek semmiképpen sem lehetnek érdekelték érdekeltégirátájuk $\frac{(v+m)}{c+v}$ oly módon való javításában, hogy

közben jövedelmezőségi rátájuk $\frac{(m)}{c+v}$ romoljék. Ebből viszont egyenesen következik, hogy a munka termelékenysége az a döntő tényező, amely a korábbinál jóval nagyobb szerepet kap a jövedelem — mindkét formájának — növelésében.

Így, első megközelítésre úgy tűnhet, hogy a bruttó jövedelem érdekeltég általában inkább az eszközhatékonyság javítására ösztönöz, a nettó jövedelmi érdekeltég pedig jobban ösztönöz a munkatermelékenység javítására.

Bizonyos jelenségek azonban arra utalnak, hogy a munkatermelékenység alakulása nem a vállalati jövedelemérdekeltégi formával (de még rátával sem), hanem a személyes jövedelmek, a munkadíjazás — vagy ha úgy tetszik — a nettó termelési érték megosztásának módjával, formájával mutat korrelációt.

(Az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek nettó termelékenységi mutatóinak $\frac{v+m}{c+v}$ alakulása rendkívül érdekes képet mutat.

munkanap

1968-ig az 1 munkanapra jutó nettó termelési érték (folyó- és változatlan áron egyaránt) a termelőszövetkezetekben abszolút értékben magasabb volt, mint az állami gazdaságokban, 1968-ban lényegében azonos volt a két szektorban, azóta viszont magasabb az állami gazdaságokban, mint a tsz-ekben. Figyelembe véve, hogy az állami gazdaságok eszközellátottsága jóval magasabb színvonalú volt, mint a szövetkezeteké, úgy tűnik termelékenységi mutatójuk csakis azért lehetett alacsonyabb 1968 előtt, mert az árrendszer erősebben sújtotta az állami gazdaságokat, mint a szövetkezeteket. (Annál is inkább, mivel ugyanakkor a bruttó termelékenységi mutató — $\frac{v+m}{c+v}$ — akkor is az állami gazdaságokban volt magasabb.) Talán meg

munkanap

10. A munkadíjnak költségként való megjelenése természetesen főként a folyó érdekeltégi rátát befolyásolja, és kevésbé a lekötött eszközökkel számítottat. Viszont a tsz-ekre is áll az, hogy az újratermelés zavartalan menetét elsősorban a folyó költségek megtérülése befolyásolja.

AZ I MUNKANAPRA JUTÓ NETTÓ TERMELÉS ALAKULÁSA

Év	Állami gazdaság		Termelőszövetkezet (közös)	
	1 napra jutó nettó term. érték folyóáron	1 napra jutó nettó term. érték 1968-as áron	1 napra jutó nettó term. érték folyó áron	1 napra jutó érték 1968-as áron
1964	41,76	72,70	59,43	93,02
1965	55,54	69,60	68,22	91,72
1966	71,00	62,49	85,43	101,35
1967	74,15	70,98	89,79	100,21
1968	98,21	93,92	98,43	97,72
1969	119,10	117,82	110,11	108,30
1970	114,32	76,70	78,23	73,46

Forrás: KSH: Mezőgazdasági Adatok 1968/1-2, 1972/1-2.

is elégedhetnénk ezzel a válasszal, ha a tendencia 1968 után nem fordulna meg. Így azonban — az árrendszer jelentős szerepének elismerése mellett — fel kell vetnünk annak a lehetőségét is, hogy más a szabályozó rendszer változása következtében megváltozott tényezők hatása is közrejátszott. Az élőmunka mennyiségének (munkanap) alakulása is erre utal. Az állami gazdaságokban, bár folyamatosan csökkent a teljesített munkanapok száma, a csökkenés üteme 1968 után gyorsult fel. A termelőszövetkezetekben viszont a mechanizmusreform után a korábbi időszakokkal ellentétben nem csökkent, hanem egyenesen növekedett a teljesített munkanapok száma, és csak 1970-ben kezdett ismét csökkenni, de még 1971-ben is magasabb volt, mint 1967-ben.

Ha ezeket a tényeket összevetjük a bér-, illetve a jövedelemszabályozó rendszer változásaival, szoros összefüggést tapasztalunk a személyes jövedelem szabályozásának módja és a munkatermelékenység alakulása között.

Az állami gazdaságokban 1968 előtt az átlagbér szabályozás rendszere volt érvényben, amely az iparban tudvalevőleg létszámhígításra ösztönzi a vállalatokat. A mezőgazdaságban, az ágazat jellegéből adódóan létszámnövelést nem eredményezhetett, de feltétlenül lassította az élőmunka csökkenésének ütemét. 1968-ban viszont az állami gazdaságokban a bértömegszabályozás lépett életbe, s feltehetően ennek tudható be az élőmunka mennyiségének gyorsabb ütemű csökkenése. (Az 1971-es szabályozó-módosítás kombinálja a kétféle módszert, ennek hatása azonban majd csak a későbbiek során lesz mérhető.)

A termelőszövetkezetekben a mechanizmusreform előtt a személyi jövedelem növekedése közvetlenül a bruttó jövedelem növekedésétől függött, amely a lehető-

A TELJESÍTETT MUNKANAPOK ALAKULÁSA TÁRSADALMI SZÉKTOROK SZERINT

Évek	Állami gazdaságok 1964 = 100 %	Termelőszövetkezet 1964 = 100 %
1964	100,0	100,0
1965	95,4	97,5
1966	94,6	94,0
1967	92,0	95,3
1968	84,1	102,2
1969	80,6	107,2
1970	78,4	102,4

Forrás: KSH: Mezőgazdasági Adatok 1968/1; 1972/1.

konyabb ösztönző az egyéni munkateljesítmény növelésére, amire a szövetkezeteknek nem elsősorban a termelékenység növelése, hanem a tagok közös munkában való érdekelttségének fokozása érdekében volt szükségük. Az 1968-ban bevezetett új rendszer már a személyes jövedelmek színvonalát szabályozza hasonló módon, mint az iparban, de itt nem létszámhigításra, hanem munkanaphigításra ösztönöz.

Nagyon valószínű tehát, hogy a munkatermelékenység eltérő alakulása nem kis mértékben a jövedelem szabályozás eltérő módjának tudható be.

A felhalmozás szabályozásának másik módosulása — ti. hogy az állami hozzájárulás az össz beruházás meghatározott százaléka — azt eredményezi, hogy a *saját erő mértéke határozza meg a megszerezhető állami támogatás mennyiségét*. Ez viszont azt jelenti, hogy a szövetkezetek jövedelemérdekelttsége bár csak a saját erő mértékéig fűződik a lekötött eszközökkel számított érdekelttségi (jövedelmezőségi) rátához, eszközigényes beruházási variáció választásában (ha van választási lehetőség) az állami támogatás mértékéig sem érdekeltek. (A beruházási összeg növekedése a szükséges saját erő mértékét is növeli.) A beruházások állami támogatásának ez a formája tehát mint minden beruházási állami támogatás — amelyet nem visszerthes formában nyújtottak — azt eredményezi, hogy a gazdálkodó egységek csak saját erőforrásaik mértékéig érdekeltek a lekötött eszközökkel számított jövedelmezőségi rátában, viszont nem *ösztönöz eszközigényesebb beruházási variánsok választására*. (Ha az állami támogatást más feltételhez nem kötik!) Ez igen jelentős egy olyan gazdasági ágban, ahol az eszközigényesség technikai-gazdasági tényezők következtében amúgy is erőteljesen növekvő tendenciát mutat. Igaz ugyan, hogy a mezőgazdaságban a lekötött eszközökkel számított és a folyó jövedelmezőségi ráta eltérését nemcsak az állóeszközök nagy súlya és hosszú megtérülési ideje eredményezi, mivel ha csak forgóeszközökkel számolnánk, a két rátát akkor is különböző lenne azért, mert a termelési periódus átlagosan hosszabb, mint egy év. Az átlagos termelési periódus hosszát durván úgy közelíthetjük meg, ha az éves forgóeszközállományt összehasonlítjuk az amortizációval csökkentett éves anyagköltséghez. Mivel a forgóeszközállomány jóval magasabb, mint az anyagköltség — 1,4—1,6-szor magasabb — a lekötött eszközökkel és a folyó költségekkel számolt jövedelmezőségi ráta eltérése *csak* a forgóeszközökre vonatkoztatva is fennáll. A forgóeszközök finanszírozása a szövetkezetek esetében teljes egészében saját erőből (ide értve a hitelt is) történik, így egyéb tényezőktől eltekintve sem áll fenn annak veszélye, hogy az optimális arányoknál magasabb ráfordítások alkalmazásában váljanak érdekeltté.

Az elhasználdott eszközök jövedelemből való pótlásának szükségessége a mezőgazdasági termelészövetkezetekben sokkal élesebben és határozottabb formában nyilvánul meg, mint az állami szektorban. 1966 előtt nem is képeztek amortizációt a szövetkezetek, így a pótlást szolgáló beruházások forrása csakis a jövedelem (és az állami támogatás) lehetett. 1966—67 óta képeznek ugyan amortizációt, de csak az eszközök értékének az állami támogatással csökkentett része után, s így nem is termelődik újra a teljes eszközállomány. Tulajdonképpen nagyon hasonló a helyzet az állami vállalatokéval: a különbség az, hogy míg az állami vállalatok esetében az állam *elvonja* az amortizáció 40%-át, a szövetkezetek esetében viszont *nem képződik* amortizáció az eszközök cca 1/3-a után. E tényből nemcsak az következik, hogy a termelészövetkezetek egyszerű újratermelése is folyamatos állami támogatást igényel (tehát az állami támogatás szükségessége is bővített módon termelődik újra), hanem az is, hogy hasonlóan az állami vállalatokhoz, állóeszközeik fizikai használhatóságuk végső határáig való kihasználásában érdekeltek.

A felhalmozás és a tiszta jövedelem kapcsolata a mikrogazdaság szintjén tehát sokkal bonyolultabb, mint népgazdasági szinten. Egyrészt a tiszta jövedelem nagy-

sága nem abszolút korlátja a felhalmozás terjedelmének. Másrészt a felhalmozás nem feltétlenül növeli a vállalati nyereséget, illetve érdekeltégi alapokat. Mivel ez nem a tulajdonforma, hanem a gazdasági mechanizmus következménye.

2. Az egyén jövedelemérdekelttsége és felhalmozási érdekelttsége

Az egyén jövedelemérdekelttsége mindig személyes jövedelmének maximalizálására irányul. Mivel a személyes jövedelem *elsősorban* a saját munka függvénye, így alapvetően munkajövedelmének növelésében érdekelt. *Másodsorban* függ az egyén jövedelme a kollektíva együttes munkájától, illetve annak eredményességétől. A kollektíva tevékenységének eredményessége természetesen nemcsak tagjai munkájától, hanem vagyoni helyzetétől, eszközellátottságától is függ. Így addig, amíg egy adott gazdálkodó egység kollektívája mindig közvetlenül érdekelt a felhalmozásban is, addig az egyén csak közvetve, és csak oly mértékig, amennyiben az személyes jövedelmét kedvező irányban befolyásolja. Az egyén felhalmozási érdeke már csak azért is közvetett, mivel a felhalmozás egy adott időszakban mindenképpen „levonás” a fogyasztás rovására, s csak a későbbiek során növelheti a személyes jövedelmet. Természetesen akkor sem közvetlenül, *mivel (társadalmi tulajdonról lévén szó) a személyes jövedelem növekedése a vagyoni növekedéstől közvetlenül nem függ, hanem csakis a kollektíva, a gazdálkodó egység jövedelmének növekedésétől.* Az egyén felhalmozási érdekelttségének közvetett volta nemcsak az állami vállalatok dolgozói, hanem a szövetkezeti tagok esetében is érvényes, hiszen a tagok személyi jövedelme sem függ közvetlenül a vagyoni növekedéstől, hanem csakis a szövetkezet jövedelmének növekedésétől. Mégis, bizonyos mértékig közvetlenebb ez az érdek, *mivel a tag jövedelme, ellentétben az állami vállalat dolgozójáéval, elsősorban a kollektíva munkájának eredményességétől függ, s csak másodsorban a saját tevékenységétől.*

Ennek ellenére — nem véletlenül — napjainkban mégis a szövetkezeti tag felhalmozási érdeke erősítésének szükségessége kap hangot az agrárírodalomban.¹¹ Az érvek — bár túlnyomórészt munkaügyi oldalról közelítik a problémát, alapvető kérdéseket feszegetnek.

A termelőszövetkezet a tagok önkéntes személyi és vagyoni társulása útján létrehozott szocialista nagyüzem¹² tehát „*munkarésztvényességen és tulajdonrésztvényességen* alapuló vállalat”.¹³ A tagok azonban tulajdonosi jövedelmet nem élveznek (kivéve a földjáraadékat) csakis mint munkavállalók élveznek jövedelmet. Ebből természetesen az is következik, hogy a tagok csak közvetve érdekelték a vagyoni növelésben, a felhalmozásban, s „a tagok úgy érzik: minden . . . felhalmozásra kerülő forint őt közvetlenül megrövidítette”.¹⁴ A tagok tehát csak „általában érzik magukat tulajdonosnak, közvetlenül inkább munkavállalónak”,¹⁵ amit olyan más objektív tényezők is alátámasztanak, mint például az a tény, hogy az újonnan belépő tagok vagyoni hozzájárulás nélkül ugyanolyan teljes jogú taggá válhatnak, mint azok, akik eredetileg vagyonukkal léptek be. Vagy az, hogy a nyugdíjba menő tagok, annak ellenére, hogy az általuk felhalmozott vagyont a szövetkezet tovább használja,

11. Lásd: Zs.-né Borska Éva: A szövetkezetek érdekeltégi viszonyai és a felhalmozás. Técsi János: Mezőgazdasági termelőszövetkezeteink felhalmozásának belső ösztönzése, a társ tulajdonos tagok érdekelttségének fokozása útján. Szövetkezeti Kutató Intézet Közleményei, 1972. 79. sz.

12. Mezőgazdasági szövetkezeti törvény 3. §. Közg. és Jogi, 1968. 9. 1.

13. Técsi János: I.m. 12. l.

14. Bouska Éva: I.m. 105. l.

15. Técsi János: I.m. 15. l.

„elvesztik tulajdonosi érzetüket és jogaikat”.¹⁶ Gyakorlatilag erre vezethetők vissza azok a kedvezőtlen jelenségek, amelyekkel a szövetkezeteknél jelenleg meg kell küzdeni, s amelyek nehezítik a nemzedékváltás folyamatát. Egyrészt a falusi fiatalok számára nem vonzó a szövetkezet, igen gyakran csak az marad otthon, aki nem kap jobb helyet a népgazdaság más területén, másrészt feszültség keletkezik a régi (alapító) és új tagok között.¹⁷

A megoldás — mindkét idézett szerző szerint alapjában véve azonos módon a munka szerinti elosztás elvének és a felhalmozási érdeknek az összekapcsolása. Aki részt vesz a közös munkában, az hozzájárul a felhalmozáshoz is, akár akarja, akár nem. Tegyük tehát érdekeltté a felhalmozásban, oly módon, hogy a közös vagyonhoz való hozzájárulása után is élvezzen jövedelmet: az időszakonként (5—10 év) fizetett ún. felhalmozási járadék¹⁸, ill. felhalmozási jutalék¹⁹ formájában. Így a tagok, mivel jövedelmet élveznek a vagyonnövekedés után is, érdekeltté válnának a felhalmozásban, de mivel ez a jövedelem mégis a munkától függene, tartalmát tekintve a tag számára inkább hűségjutalom jellege lenne. A szövetkezetek számára viszont az eszközleltési járulék szerepét tölthetné be, amit jellegüknél fogva nem az államnak, hanem tagjaiknak fizetne.²⁰

A felvetett probléma jogos, s a felhozott érvekkel vitatkozni nem érdemes: ezek tények. Annál inkább vitatható a kérdésvetetés és a javasolt megoldás módja elméletileg és gyakorlatilag is.

A kérdésvetetés alapvető hibája az, hogy abból a naív kisárutermelői szemléletből indul ki, hogy ha nem halmoztak volna fel, az egész bruttó jövedelem elfogyasztható lett volna. A kisárutermelő elfogyaszthatja teljes jövedelmét (bár a parasztságra éppen nem ez, hanem a „gyűjtés” volt a jellemző), de egy nagyüzem, még ha szövetkezet is, kénytelen felhalmozni. Amikor tehát a kollektíva (a szövetkezet) átveszi az egyéntől (a volt kisárutermelőtől) a felhalmozás funkcióját, egyúttal bruttó jövedelmének egy részét e célra elkülöníteni kényszerül. Az egyén pedig, ha csak saját munkájával járul hozzá a kollektíva jövedelméhez (így van ez az állami vállalatok dolgozói esetében) közvetlenül fogyasztását szolgáló jövedelemrész növelésében érdekelt és csak közvetve a felhalmozásban. A szövetkezetek esetében gyakorlatilag, a földet leszámítva, azonos a helyzet az állami vállalatokéval: a tiszta vagyon növeléséhez a tag is csak saját munkájával járul hozzá.²¹ Miért illetné meg akkor külön, pótlólagos jövedelem a vagyonnövekedés után? Vagy akkor az állami vállalatok dolgozóit is megilleti? Azok is lemondanak arról, hogy mindent elfogyasszanak! Persze a szövetkezeti tag mégiscsak közelebbül tulajdonos, mint egy állami vállalati dolgozó. Csakhogy akkor ebből — ti. a tulajdonformából — kiindulva kell megközelítenünk a problémát és keresnünk a megoldást. Már csak azért is, mivel a javasolt megoldás bár úgy tűnik első megközelítésre, hogy összhangban áll a szocialista tulajdonnal, ha közelebbről megvizsgáljuk, ez az összhang nagyon is ingatag.

A társadalmi tulajdon általában azt jelenti, hogy az egyén csak mint a kollektíva tagja tulajdonos; másképpen azért tulajdonos, mert a tagja kollektívának. Ezért *tulajdonrészessége a vagyon meghatározatlan részére vonatkozik*. (Éppen ez különbözteti meg a tőkés jellegű kollektív tulajdontól, ahol azért tagja valaki a kollektívának, mert egyénileg tulajdonos, vagyonrészessége az összvagyon meghatározott részére

16. U.o.

17. U.o.

18. U.o. 26. l.

19. Borska Éva: I.m. 115. l.

20. Técsi J.: I.m. 26. l.

21. Eredetileg az alapító tagok természetesen nemcsak a földjüket vitték be a közösbe, de ennek nagyobb részét állami hitelekkel kifizették a tagoknak. Lásd: Técsi J.: I.m. 11. l.

vonatkozik, s a saját munkának nincs szerepe.) A társadalmi tulajdon lényegéhez tartozik tehát — azon kívül, hogy csak saját munka révén realizálható — az is, hogy a közösség vagyona egyének közt fel nem osztható, azaz *oszthatatlan*.

A termelőszövetkezetek esetében annyiban sajátos e viszony, hogy a szövetkezeti tulajdon önálló tulajdonosok egyesülése révén jött létre, s a későbbiekben felhalmozásuk révén teremtették meg közös vagyonuk oszthatatlan részét. A szocialista szövetkezeti tulajdon éppen abban különbözik a tőkés szövetkezettől, hogy a közös vagyon egy része (jelentős része) oszthatatlan. (S abban különbözik az állami tulajdontól, hogy a közös vagyon egy része — pl. a föld — osztható).

Amennyiben viszont a tagok jövedelemhez jutnak vagyonrészességük arányában és jogán, amelyet az egész tiszta vagyonra vonatkoztatnak, akkor az egész közös vagyon oszthatóvá válik, még akkor is, ha eredetileg e jogcímet a saját munkájuk révén szereztek. (Nem beszélve arról, ha pl. örökölhető, vagy elidegeníthető). A javasolt módszer így, bármennyire is különösnek tűnik első pillantásra, annak ellenére, hogy mereven ragaszkodik a munka szerinti elosztás elvéhez, tulajdonképpen a szövetkezetek szocialista jellegét kérdőjelezi meg. Továbbá, ami első megközelítésre szintén furcsának tűnhet, a hagyományos szövetkezeti formák és eszközök — a részjegy, osztalék, tagsági kölcsön, stb. ami a kisipari szövetkezeteinknél bizonyos mértékig ma is létezik — sokkal inkább összhangban vannak szövetkezeteink szocialista jellegével. A szocialista szövetkezeti tulajdon elméletileg, de gyakorlatilag sem zárja ki azt, hogy a közös vagyonnak legyen osztható része is, csupán azt, hogy az egész azzá váljon.²² Az egyes tag felhalmozási érdekelttségét, sőt, a felhalmozás hatékonyságában való érdekelttségét kétségtelenül fokozná, ha egyéni hozzájárulása saját, realizált személyes jövedelméből származna. Amellett az az előnye is meglenne, hogy a szövetkezet szükség esetén ténylegesen növelhetné felhalmozását. A felhalmozási jutalék vagy járadék bevezetése ugyanis a felhalmozás effektív nagyságán semmit sem változtatna. Amennyiben ugyanis a felhalmozási jutalék pótlólagos személyi jövedelemre szóló jogcím (tehát növelné a személyi jövedelmet), akkor lehet, hogy az érdekeltséget fokozná, de a felhalmozás nagyságát csökkentené. Ha a személyes jövedelem a felhalmozási jutalék (vagy járadék) következtében nem nő, tehát lényegében változatlan marad, csak egy részét más címen fizetik ki, akkor viszont nem valószínű, hogy különösebben lelkesítené a tsz. tagokat, hogy az a jövedelemrész, amit eddig évente megkaptak, most csak 5, vagy 10 évenként jár. (Nem beszélve arról, hogy ez jelenlegi szabályozó rendszerünk mellett kivihetetlen.)

Az alapvető probléma ugyanis nem az egyén közvetett, vagy közvetlen felhalmozási érdeke, mivel a felhalmozás semmiképpense az egyén funkciója, hanem a kollektíváé, amelyből az állam szabályozó szerepe sem zárható ki (még szövetkezeti tulajdon esetén sem).

Az alapkérdés most a szövetkezetek perspektívája. Nem nyitott kapukat akarok döngetni, hiszen közismert, hogy pártunk és államunk gazdaságpolitikájában fontos helyet foglalnak el a szövetkezetek perspektívában is. A kérdés az, hogy azok a reál-folyamatok, amelyek a mezőgazdaság bővített újratermelése során végbemennek, vajon valóban a szövetkezeti tulajdonformát termelik-e újra? Vajon nem alakul-e át a szövetkezeti forma előbb, pedig esetleg még szükség lenne rá?

A felhalmozási érdekelttség, illetve a tulajdonosi érzet gyengülése, közvetettebbé válása vagy éppen hiánya csak jelzője egy objektív folyamatnak, amelynek más,

22. A közös vagyon egy része — ha pénzben nem is tartják nyilván — a föld ma is osztható. Mégpedig nemcsak olyan formán, hogy jövedelmet, járadékot élvez utána a tag, hanem ennél általánosabban: háztáji területre jogosítja. Igaz, hogy erre mint a kollektív tagja, és nem egyszerűen, mint eredetileg egyéni tulajdonos jogosult, de meghatározott területre szól a jogcím.

ennél talán súlyosabb kísérő jelenségei is kibontakozóban vannak. Vegyük sorra először is a tényeket.

1. A mezőgazdaságban most zajlik a generációváltás folyamata. Az alapító tagok, akik földjükkel, vagyonukkal léptek be a szövetkezetbe, lassan kiöregednek, s a fiatalok számára, akik helyükre lépnek már nem feltétel a közös vagyonhoz való anyagi hozzájárulás.²³ Mégis egyre növekszik az alkalmazottak száma és aránya (1971-ben az állandó alkalmazottak száma a munkadíj elszámolásban részesülteknek 20%-át tette ki.²⁴ Fokozatosan növekszik tehát azon szövetkezeti dolgozók — ezen belül tagok — száma és aránya, akik hasonlóan az állami vállalatok dolgozóihoz, csak személyes munkájukkal járulnak hozzá a vagyon növeléséhez, anyagi eszközökkel nem. Igaz, hogy az egyéni földtulajdon öröklődik, de az elvándorlás és a földmegváltás következtében fokozatosan növekszik a szövetkezetek saját, tehát oszthatatlan földterülete is.

2. Az előzőek következtében megváltozott a háztáji föld jellege, sőt a közössel való kapcsolata is. Eredetileg a háztáji föld a tagok által *visszatartott* terület jelentette, tehát azt a részt, amit nem vittek be a közösbe. Eredetileg tehát azért lett az egyén a szövetkezeti kollektíva tagja, mert egyéni tulajdonos volt. Ekkor még a háztáji felfogható úgy, mint a tagok alapvető gazdasága, s a közös, mint a háztájiban ki nem fejthető munkaerő lekötésének és a háztájiból meg nem szerezhető jövedelem kiegészítő forrása. (Természetesen a tag oldaláról szemlélve.) Napjainkban azonban a helyzet éppen fordított: a háztáji döntően nem visszatartott, hanem a közös területből tagoknak kiadott terület. Vagyis nem azért tagja valaki a kollektívának, mert tulajdonos (egyéni), hanem azért kaphat háztáji földet, mert tagja a kollektívának. Ahogyan növekszik tehát a föld nélküli belépők aránya a tagságon belül, úgy változik át a tulajdonosok nélkül belépők aránya a tagságon belül, úgy változik át a tulajdonosok kollektívája kollektív tulajdonossá.

3. Az eszközfelhalmozásnak és így a termelés bővítésének is csak részben forrása a szövetkezeti tevékenység, illetve jövedelem, igen jelentős szerepe van az állami támogatásnak is: A szövetkezetek eszközállományának egy része — annak ellenére, hogy a szövetkezet gazdálkodik vele — nem sajátja, közös vagyonát ez nem gyarapítja, hanem állami tulajdon. Azt, hogy a gazdaságok eszközállományának mekkora hányada származik ténylegesen állami forrásból, szinte lehetetlen megállapítani. Az 1968. jan. 1-i állapotnak megfelelően, a KSH által kimutatott ártámogatás összege²⁵ nem a beruházás megvalósításakor ténylegesen nyújtott kedvezményt foglalja magába, hanem azt az értéket, amelyet a teljes állóeszközállomány 1968. évi beruházása esetén kapott volna a gazdaság. Ez az érték, helyesebben az ártámogatás aránya az eszközök összes értékéhez viszonyítva csaknem azonos az állami gazdaságokban és a termelőszövetkezetekben; az állami (ártámogatás aránya ekkor az állami gazdaságokban kb. 32%.²⁶ Ez a tény viszont, ha mást nem is, de annyit bizonyít, hogy gazdaságirányítási rendszerünk *nem tesz különbséget a mezőgazdaságban az állami vállalatok és a termelőszövetkezetek felhalmozásának finanszírozásában, így ösztönzésében, felhalmozási érdekelttségének realizálásában sem.* Annak ellenére, hogy az állami

23. Az összes háztáji termőterületnek csupán 32%-a a tagok által visszatartott terület, a többi a közös területből a tagoknak kiadott háztáji, ill. az alkalmazottak illetményföldje. Forrás: KSH. Negyedéves közlemények Mezőgazdasági adatok 1970/2. 55. 1. Ez pedig azt jelenti, hogy kisebb hányadát teszi ki a tagságnak az a résza, aki valóban anyagilag is hozzájárult a közös gazdaság vagyonához.

24. Forrás: KSH Negyedéves Közl. Mezőgazd. adatok 1972/1. 14. 1.

25. Az állóeszköz-állomány újraértékelése a mezőgazdaságban. KSH Időszaki Közlemények, 1970/5.

26. U.o. 53—55. 1.

gazdaságok beruházás-finanszírozásának rendszere hasonult a szövetkezetekéhez (korábban a költségvetésből fedezték), semmi esetre sem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy az állami tulajdon fejlődése a mezőgazdaságban a szövetkezeti tulajdon formához közeledik. Természetesen a fordítottjára sem következtethetnénk, ha a saját vagyon formáját tekintve kimutathatók lennének a szövetkezeti sajátosságok.

Miből szövetkezet hát a szövetkezet? Nyers Rezső²⁷ megállapítása szerint a szövetkezetnek két feltétele van: „először is — a tagok gazdasági erejének és összefogásán kell alapulnia, másodsor, pedig — a tagoknak tudniuk kell áttekinteni a szövetkezeti munka minden részletét, hogy kollektíva tudjanak dönteni”²⁸.

Ami az első feltételt illeti, meg kell állapítanunk, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek vonatkozásában ez a feltétel *nem termelődik újra*. Nem is termelődhet újra, ha a „gazdasági összefogást” leszűkítjük a föld bevitelre, ahogyan ez a gyakorlatban történik. (A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a szövetkezeti sajátosságok közül még azok sem léteznek, — részjegy, stb. —, amelyek az ipari szövetkezeteknél megvannak).

Miben különbözik akkor a tagsági viszony a munkaviszonytól? Ha a belépésnek és a kilépésnek vagyoni konzekvenciái nincsenek, s a tag vagyon utáni jövedelmet nem élvez, akkor gyakorlatilag azt, hogy addig; amíg a munkaviszony esetén az egyén teljes munkaidejét a munkahelyén fejt ki, s onnan is származik teljes jövedelme, addig tagsági viszony esetén a tag munkaidejét csak részben köti le a közös gazdaság, s jövedelmének is csak egy része származik onnan, más része a háztájiból. Ez viszont azt jelenti, hogy a munkaerőáramlás hiánya a mezőgazdaság szövetkezeti szektorában nem annyira a tulajdonformából, hanem sokkal inkább más tényezőkből (életforma, szakképzettség hiánya, stb.) következik. Már csak azért is, mert a tagsági viszony csak akkor előnyösebb az egyén számára, ha a háztájiban végzett munka eredményeképpen nagyobb összjövedelemhez jut. S még akkor sem feltétlenül, mivel a háztáji korszerűsödése elmaradt, így az ott végzett munka megmaradt nehéz, vagy piszkos fizikai munkának. (Egyébként is, ahogyan erősödnek a közös gazdaságok, és fejlődik a külső környezet — a falu és a kapcsolat a várossal — úgy erősödik a társadalmi igény a szabad időre és arra, hogy a tag társadalmilag indokolt és elérhető jövedelmét a közösből, és ne két helyről szerezzék meg.)

Ami a szövetkezet második előfeltételét illeti, — ti., hogy a tagoknak tudniuk kell áttekinteni a szövetkezeti munka minden részletét — a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben ez is csak korlátozottan termelődik újra. A közös gazdaságok méretei ugyanis viszonylag gyors ütemben növekednek. Részben átlagos terület-nagyságuk, részben pedig a termelés volumenének növekedése (állattenyésztés) következtében. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek nagyüzemek, s tevékenységük sem kiegészítő jellegű, mint a népgazdaság más területein működő szövetkezeteké, hanem ők adják egy alapvető gazdasági ág termelésének zömét. Nem is lenne tehát célszerű korlátozni a technikai-gazdasági szempontokból optimális üzemméretük kialakulását.

Nem beszélve arról, hogy a közös gazdaságok termelésének nem elegendő lépést tartani a növekvő szükségletekkel, hanem fokozatosan át kell venniök, nekik kell megteremtteniök azt a termékmennyiséget is, amit ma még a háztáji állít elő.

Túlzás nélkül állíthatjuk tehát, hogy a termelési viszonyok újratermelésének tendenciáit tekintve *nem* a szövetkezeti forma termelődik újra. Hiszen *jelenleg* is csupán a háztáji gazdaság léte az, amire az állami és szövetkezeti tulajdon eltérései visszavezethetők. A tulajdon realizálása, a jövedelemszerzés módja annyiban más

27. Nyers Rezső: Vita közben. Társadalmi Szemle 1968/10. 73. l.

28. U.o.

a szövetkezeti tag számára, hogy nemcsak a közösből, a háztájiból is szerzi a jövedelmét. Az állam viszonya a szövetkezetekhez is alapvetően csak ebben tér el saját vállalataival való viszonyától: a tagok jövedelméért (munkadíjáért) nem vállal felelősséget.

A szövetkezeti tulajdon tehát igen kevésbé szövetkezeti jellegű már ma is. Ami a mezőgazdaság szövetkezeti szektorának társadalmi-gazdasági viszonyait illeti, sokkal inkább hasonlítható a társadalmi tulajdon jugoszláviai formájához, mint akár a hazai ipari szövetkezeteinkhez.²⁹ A szocialista tulajdon két formája közötti különbség megszűnésének feltehetően szükségszerű állomása ez a tulajdonforma a mezőgazdaságban. Kérdés azonban, hogy jelenleg itt van-e már az ideje a szövetkezeti jelleg elsorvadásának?

A mezőgazdasági termelőszövetkezet ugyanis olyan nagyüzem, amely — feltételezi a kisüzemi árutermelést (a háztájit) is. Nemcsak azért, mert ez köti meg számára a munkaerőt (éppen ez az oldal gyengül napjainkban), hanem azért is, mert a népgazdasági szükségletek kielégítése érdekében is szükség van a háztájai gazdaságokra. Amennyiben viszont a társadalmi-gazdasági relációk (a tulajdonforma) fejlődése megelőzi a technikai-gazdasági viszonyok fejlődését (konkrétan a háztájiban való érdekeltség és ezen keresztül termelésének csökkenése előbb következik be, mint ahogyan a közös gazdaság képes lenne megtermelni a kieső termelési volument)³⁰ az népgazdasági szinten komoly problémákat okozhat és nem biztos, hogy elősegíti az ágazat fejlődését (ti. a mezőgazdaságét). Ebben az esetben ugyanis a következő helyzet áll elő:

1. A népgazdaság számára tehát kevés az a termékmennyiség, amit a mezőgazdaság produkál. A szövetkezetek saját erőből — az ismert okok következtében — semmiképpen sem képesek oly mértékben fejleszteni termelésüket, hogy a hiányt pótolják. A népgazdaság, illetve az állam előtt tehát két lehetőség nyílik:

a) vagy berendezkedik a mezőgazdasági termékekből is importra, vagy

b) jelentős mértékben megnöveli a mezőgazdasági beruházások volumenét és átmenetileg fedezi csak a hiányt külföldről. (Így történt pl. a szarvasmarha esetében.)

Mindkét megoldás sokba kerül a népgazdaságnak. Az első azért, mert nemcsak csökkenti a mezőgazdasági termékek exportját, hanem még importálni is kell: nemcsak más termékek importlehetősége romlik, hanem még az exportot is növelni kell (más termékekből).

A második esetben ez a hátrány csak átmeneti, viszont ugyanakkor fejlesztési erőforrásokat von el más területekről.

2. A munkaerő oldaláról szemlélve is két eset lehetséges: mivel a tagok teljes személyi jövedelemigényüket a közösből kívánják megszerezni,

a) a közös gazdaság kielégíti ezt az igényt anélkül, hogy a tag teljes munkaidejét ki tudná használni;

b) nem elégíti ki csak olyan mértékig, amilyen mértékig munkaidejét felhasználja.

Az első esetben rendelkezésére fog állni a szükséges munkaerő, de azon az áron, hogy felhalmozási lehetőségei úgyszólván a nullára csökkennek.

A második esetben felhalmozási lehetőségei nem változnak (legalábbis kezdet-

29. Ipari szövetkezeteinkben, ha nem is nagy súllyal, de létezik egyéni hozzájárulás a közös vagyonhoz, van részjegy és osztalék, amit egyébként az egységes szövetkezeti törvény is tartalmaz, ill. lehetővé tesz.

30. A háztájai gazdaságok száma folyamatosan csökken; 1967 és 1971 között több, mint 47 ezerrel csökkent, ami évi átlagban csaknem 10 ezer háztájai gazdaság kiesését jelentette. Forrás: KSH Negyedéves Közl. Mezőgazd. Adatok 1972/2. 31. 1.

ben), de szembe kell néznie az elvándorlás felgyorsulása következtében fellépő munkaerő hiánnyal. Ez pedig tovább fokozza a beruházási szükségletet.

Amennyiben tehát népgazdasági szempontból célszerű, hogy gyorsítsuk a háztáji ártermelés megszűnését, és biztosíthatók az anyagi előfeltételei, hogy a közös gazdaság rövid időn belül pótolja a háztáji kieső termelését, akkor kedvező jelenségként kell megítélnünk a tulajdonforma jelenlegi fejlődését.

Amennyiben viszont csak fokozatosan érhető el, hogy a közös gazdaság termelése pótolja a háztájiét, tehát még hosszabb ideig fennmarad mezőgazdaságunk jelenlegi hármasszerkezete (ami valószínű, mivel a legmunkaigényesebb és a legkevésbé gépesített ágazatokban jelentős a háztáji szerepe), akkor a közös gazdaságok szövetkezeti jellegének erősítése látszik célszerűbbnek. Még olyan formában is, hogy a tagok személyes jövedelmükből is járuljanak hozzá a közös fejlesztéséhez (természetesen akkor a vagyoni közösség arányában valóban szükség lenne külön jövedelemformára), annál is inkább, mivel a háztáji gazdaságok eddig amúgy sem növelték a közös gazdaságok fejlesztési lehetőségeit.

Эгете Эмеше

ВЛИЯНИЕ ФОРМЫ СОБСТВЕННОСТИ И ХОЗЯЙСТВЕННОГО МЕХАНИЗМА НА СВЯЗЬ НАКОПЛЕНИЯ И ЧИСТОГО ДОХОДА

(Резюме)

Взаимная зависимость накопления и общественного чистого дохода является основной зависимостью общей теории социалистического хозяйственного роста. На уровне мелкого хозяйства, взаимная зависимость хозяйственных единиц менее однозначна. Накопление, расширение только частично зависит от дохода данной хозяйственной единицы, так как конструкция нашего хозяйственного механизма определяет сферу действия предприятий — относительно капиталовложений — как «динамическое поддержание постоянного уровня».

Одним следствием этого — по мнению автора — является то, что заинтересованность в доходе хозяйственных единиц, в первую очередь связывается с текущими доходностными пропорциями, и эффективность однократных вложений становится второстепенным фактором. Текущие доходностные пропорции и доходностные пропорции рассчитанные по фиксированным средствам совпадают только в особых случаях, и это приводит к противоречию интересов народного хозяйства и предприятий.

Другое следствие: источником финансирования капиталовложений, осуществленных по внутренним средствам, являются доходы предприятия. Это стимулирует расширение производственной емкости и на предприятиях пренебрегают реконструкцией, не производят нужные замены.

Во второй части работы рассматривается специфика заинтересованности сельскохозяйственных кооперативов в накоплении и доходности. В связи с этим автор указывает на то, что уменьшение заинтересованности членов кооперативов в накоплении является лишь попутным явлением, признаком объективного процесса, по ходу которого в сельскохозяйственных производственных отношениях воспроизводится не кооперативная собственность.

При этом автор задает вопрос: не слишком рано ли такой переход?

Dr. Emese Égető

DIE WIRKUNG DER EIGENTUMSFORM UND DES WIRTSCHAFTSMECHANISMUS AUF DIE VERBINDUNG ZWISCHEN DER ANHAUFUNG UND DEM NETTOGEWINN

(Resümee)

Die gegenseitige Abhängigkeit der Anhäufung und des gesellschaftlichen Nettogewinns gilt als der grundlegende Zusammenhang der allgemeinen Theorie der sozialistischen wirtschaftlichen Zunahme. Auf der Ebene der Mikrowirtschaft, in Hinsicht auf die Wirtschaftseinheiten ist die gegenseitige Abhängigkeit schon nicht mehr so eindeutig. Die Anhäufung, die Erweiterung hängt vom Gewinn der gegebenen Wirtschaftseinheit nur teilweise ab, wil die Konstruktion unseres Wirtschaftsmechanismus — in Hinsicht auf die Investitionen — nur „das dynamische Niveauhalten“ in den Wirkungsbereich der Betriebe verweist.

Eine Folge davon nach der Auffassung der Verfasserin ist, dass sich die Beteiligung der Wirtschaftseinheiten am Gewinn in erster Linie mit der laufenden Einträglichkeits-

rate verbindet, und die Wirkung der einmaligen Aufwände wird sekundär. Die laufende Einträglichkeitsrate ist mit der Rate, die mit den Grundmitteln gerechnet wurde, nur in spezifischen Fällen identisch, so kam es zwischen dem Interesse der Volkswirtschaft und dem Betriebsinteresse zum Gegensatz. Eine andere Folge ist, dass die Investition aus eigenen Kräften in entscheidendem Masse aus dem Gewinn finanziert wird, obwohl sie dem Ersatz dienen sollte. Das bewegt die Betriebe dazu, dass der notwendige Tausch nicht durchgeführt wird, statt der Rekonstruktion wird die Kapazität erweitert.

Der zweite Teil der Studie behandelt das spezifische Anhäufungs- und Einkommeninteresse der landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften. Die Verfasserin weist darauf hin, dass die Schwächung bzw. das Indirektwerden der Interessiertheit der Mitglieder an der Anhäufung bloss eine Begleiterscheinung, das Zeichen eines objektiven Prozesses ist, in dem *nicht* die Genossenschaftseigentumsform in den landwirtschaftlichen Produktionsverhältnissen reproduziert wird. Von der Verfasserin wird die Frage gestellt: Soll man diese Umgestaltung nicht als zu früh ansehen?

Dr. Grossmann Ferenc

MAGYARORSZÁG ÉS A KELET-NYUGATI KERESKEDELEM PROBLÉMÁK ÉS A FEJLESZTÉS LEHETŐSÉGEI

I. Történelmi áttekintés

A magyar népgazdaság növekedési üteme és egész fejlődése igen szorosan összefügg az ország nemzetközi gazdasági kapcsolatainak alakulásával, ugyanis jellegét tekintve a magyar gazdaság „nyitott” gazdaság, azaz széleskörű nemzetközi gazdasági kapcsolatai vannak, amelyek állandó fejlesztése és intenzívebbé tétele gazdaságpolitikánk egyik központi kérdése.

Magyarország területe a Földnek mindössze 0,08%-át foglalja el; lakossága csupán 0,3%-a a világ össznépességének, de részesedése a világkereskelemből 0,8%, ami azt mutatja, hogy *Magyarország erősen külgazdasági kapcsolatokra orientált ország*. Ezt jelzi az a tény is, hogy iparunk nyersanyagszükségletének több mint a felét külföldről szerzi be, továbbá, hogy a nemzeti jövedelemnek több mint 40%-a fut keresztül a külkereskedelem csatornáin. Ennek megfelelően az export és import alakulása számottevő hatást gyakorol az ország gazdasági fejlődésére és a gazdaság szerkezetére.

Magyarország részvétele a nemzetközi munkamegosztásban az elmúlt két évtizedben gyorsan bővült; a külkereskedelmi forgalom üteme — különösen a 60-as években — jóval meghaladta a nemzeti jövedelem növekedési ütemét, és még az igen gyorsan fejlődő ipari termelés növekedési ütemét is jelentősen felülmúlta.

A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉST JELLEMZŐ NÉHÁNY MUTATÓ ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

(1950—67)

	Index	Évi átlagos növekedés %
Nemzeti jövedelem	253	5,7
Ipari termelés	446	9,2
Mezőgazdasági export	148	2,3
Export	453	10,5
Import	500	10,5

Ugyanakkor a fejlett tőkés országok mutatóival való egybevetés azt mutatja, hogy dacára a külgazdasági kapcsolatok növekvő jelentőségének és intenzívebbé válásának, a külkereskedelmi forgalom növekedési üteme a nemzeti jövedelemhez és az ipari termeléshez képest, Magyarországon és általában a KGST országokban, viszonylag lassúbb.

A NEMZETI JÖVEDELEM, AZ IPARI TERMELÉS ÉS A KÜLKERESKEDELMI FORGALOM NÖVEKEDÉSE 1960 ÉS 1970 KÖZÖTT A KGST ÉS A FEJLETT TÓKÉS ORSZÁGOKBAN (1960 = 100)

Ország	Nemz. jöved.	Ipari term.	Külkeresked. forgalom
Közös Piac orsz.	169	181	291
Egyesült Államok	150	154	231
Japán	287	369	445
Anglia	129	132	177
Szovjetunió	198	227	219
Bulgária	210	293	313
Magyarország	170	193	262
NDK	152	181	214
Lengyelország	182	225	254
Románia	223	334	280
Csehszlovákia	154	179	200

Forrás: Monthly Bulletin of Statistics 1968—1971.

A gazdasági mechanizmus reformjának egyik alapvető célja a gazdasági tevékenység hatékonyságának a fokozása, ami a nemzetközi munkamegosztásba való intenzívebb bekapcsolódás nélkül elképzelhetetlen. Népgazdaságunk dinamikus és kiegyensúlyozott fejlődése, külgazdasági kapcsolataink eddiginél gyorsabb és hatékonyabb fejlesztését követeli meg. Ezt húzza alá az a tény, hogy az elmúlt években a nemzeti jövedelem egy egységgel történő növelése az importot átlagosan 2%-os növekedésével járt együtt.

Magyarország napjainkban a világnak mintegy 140 országával tart fenn kereskedelmi kapcsolatokat. Külkereskedelmünk földrajzi rádiusza igen tág, ugyanakkor a forgalom zöme az európai országokkal bonyolódik; ezek részesedése külkereskedelmi forgalmunkban mintegy 90—92%.

Társadalmi-gazdasági rendszerek szerint kategorizálva, hazánk külgazdasági kapcsolatai két nagy csoportba sorolhatók:

- a szocialista országokhoz fűződő kapcsolatok, ezen belül is elsősorban a KGST országokhoz fűződők, amelyek ebben a relációban a forgalom döntő részét adják;
- a tőkés világgal folytatott kereskedelem, amely nagyrészt a fejlett, kisebb-részt a fejlődő országokkal bonyolódik.

A magyar külkereskedelmi forgalom viszonylati megoszlása 1970-ben az alábbi képet mutatta:

Szoc. országok	ezen belül KGST orsz.	Tőkés országok	ezen belül: Fejlett orsz.	Fejlődő orsz.
65,3%	62,1%	34,7%	28,4%	6,3%

Amint az a számokból kitűnik, Magyarország nemzetközi gazdasági kapcsolataiban a KGST országok kulcsszerepet játszanak. Az itt végbement fejlődés különösen akkor szembevetendő, ha figyelembe vesszük, hogy zömében olyan országokról van szó, amelyek többségével a II. világháború előtt nem voltak számottevő kapcsolataink, amelyek sokkal inkább konkurrensaink voltak harmadik piacokon, semmint partnereink.

A II. világháború után a kelet-európai népi demokráciák létrejöttére a nyugat hidegháborús politikával, gazdasági embargóval válaszolt. A mélyreható társadalmi változásokkal, újjáépítéssel, gyors tempójú iparosítással párhuzamosan nemzetközi gazdasági kapcsolatainkat is teljesen új vágányokra kellett átállítani.

Külkereskedelmünk földrajzi-politikai viszonylati átállítása, egyúttal a kapcsolatok gazdasági tartalmában is mélyreható változásokat hozott. Fő kereskedelmi partnereinkké olyan országok váltak, amelyek maguk is agrárexportőrök voltak, és így a külkereskedelmi orientációnk áthangolódása is, felszabadulásunk utáni legfőbb gazdaságpolitikai célunk, az iparosítás gyors megvalósítására ösztönzött. Szocialista partnereink, mindenekelőtt a Szovjetunió, biztosította számunkra az iparosításhoz szükséges nyersanyagokat és energiahordozókat, amelyek ellenértékét születőben levő iparunk termékcivel egyenlíthettünk ki. Vagyis külkereskedelmi orientációnk megváltozása elősegítette exportszerkezetünk átalakulását, az ipari termékek arányának fokozódását, és ezzel gyorsítólag hatott az ország iparosítására.

Az 50-es évek hidegháborús politikai klímájában a kelet és nyugat közötti gazdasági érintkezés igen alacsony szintre süllyedt, a gazdasági kapcsolatok nem fejlődtek, nem tartottak lépést a világkereskedelem fejlődésével. Annak ellenére, hogy a 70-es évek elejének nemzetközi politikai légköre gyökeresen különbözik az 50-es évekéétől, a kelet-nyugati kereskedelem súlya a világkereskedelemben ma sem jelentős, annak jelenleg csak mintegy 4%-a. E szerény részesedés elsősorban a hatékony gazdasági kapcsolatokhoz szükséges politikai feltételek hosszú időn keresztül hiányában keresendők. A II. világháborút követő első évtized politikai klímája nem kedvezett a különböző társadalmi rendszerű országok közötti gazdasági kapcsolatok fejlesztésének. Az 50-es évek derekáig a szocialista és tőkés országok közötti hatékony külkereskedelmet — nem is szólva a szorosabb kapcsolatokat feltételező és teremtő gazdasági együttműködési formákról — a hidegháborús légkör fékezte, gyakorlatilag szinte megbénította. A kelet-nyugati kereskedelem egyes kérdéseiben elfoglalt pozíciókat, mereven szembenálló álláspontokat szinte kizárólag politikai motívumok határozták meg, noha ezek gyakran technikai formulák mögött kerestek és találtak fedezéket. „Embargó az egyik oldalon, és az azt nyomon követő autarkia a másikon, voltak az uralkodó gondolkodásformák keleten és nyugaton; egyazon szellem szülöttei, egymást erősítő, mi több egymást látszólag igazoló tendenciák. A politikai motívumok azután megteremtették a nekik megfelelő konkrét intézményeket, amelyek részben rendeltetésüknél fogva, részben ezen túlmenően pusztá létükkel és fennmaradásukkal, még ma is, egy jelentősen megváltozott politikai helyzetben is, akadályozzák a kölcsönösen előnyös kereskedelem kibontakozását”,¹ — írta néhány évvel ezelőtt, az azóta elhunyt Vajda professzor, a kelet-nyugati kereskedelem problémáinak egyik legjobb ismerője. Hasonlóan vélekedik sok nyugati közgazdász is; W. Althammer pl. egy nemrég megjelent cikkében így ír a kelet-nyugati kereskedelem politikai háttéréről: „A kelet-nyugati kereskedelem politikai háttere Mozart Varázsfuvolájának egyik jelenetére emlékeztet, amelyben Papagenó és Monostatos a mór, váratlanul szembetalálkoznak. Ijedt bakugrásokkal kerülgetik egymást és kölcsönösen azt hajtogatják — jaj, ez maga az ördög —. Persze a kelet-nyugati vitáknál hiányoznak a szép mozarti melódiák”.² A politikai motiváció uralkodó szerepe az USA szocialista országokkal kapcsolatos kereskedelem-politikájában a legutóbbi évekig érezhető volt; alapvető célja a szocialista országok erejének gyengítése, azok megszorítása volt. Ez a magatartás, amely születése politikai feltételeit messze túlélte, természetesen nagymértékben azzal is összefügg, hogy az USA külkereskedelmében a szocialista országokkal való kereskedelem ezideig nem játszott komoly szerepet. Ugyanakkor a nyugat-európai

1. I. Vajda: Probleme des Ost—West-Handels. Az „Internationale Arbeitsteilung und Wirtschaftsreform” c. kötetben 150. old.
2. W. Althammer: Die neuen Formen der Wirtschaftlichen Beziehungen zwischen der BRD und Osteuropa. A Probleme des Ost—West-Handels” c. kötetben Atlantic Forum Bonn—Bruxelles—New York 1971. 99. old.

országok az 50-es évek második felétől egyre intenzívebben foglalkoznak a szocialista piacok meghódításával.

Az 50-es évek végén megindult enyhülési folyamat és a 60-as évek második felében egyre határozottabb formát öltő, kölcsönös előnyöket kereső kooperációra törekvés mind kedvezőbb feltételeket teremtett a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok fejlődéséhez. Ugyanakkor a gazdasági kapcsolatok fejlődése sok vonatkozásban megelőzte és ezzel megalapozta a politikai kapcsolatok normalizálódását.

2. A kelet-nyugati kereskedelem szerepe népgazdaságunkban

A kelet-nyugati kereskedelem szerepe, a benne rejlő lehetőségek sokkal nagyobbak annál, mint amire viszonylag szerény volumene és a világkereskedelemből való csekély részesedése utal. Az elmúlt években a kelet-nyugati kereskedelem bővülése meggyorsult és a nemzetközi kereskedelem fejlődésének egyik legdinamikusabb területe volt. A kelet-nyugati kereskedelem dinamizmusát jelzi, hogy a szocialista országoknak a fejlett tőkés országokba irányuló kivitele 1960 és 1970 között kereken megháromszorozódott, miközben behozataluk ezekből az országokból a három és félszeresére emelkedett.

A szocialista országok külkereskedelmi forgalmának növekedése az egyes ország-csoportokkal az alábbi képet mutatja.

A KGST-ORSZÁGOK KÜLKERESKEDELMÉNEK NÖVEKEDÉSE AZ EGYES CSOPORTOKKAL

Index: 1970. év az 1960-hoz viszonyítva.

Ország	KGST országokkal	Kapitalista világgal	Fejlett tőkés országokkal	Fejlődő országokkal
Bulgária	288	438	400	608
Csehszlovákia	201	212	252	145
Lengyelország	283	232	231	238
Magyarország	256	315	318	302
Német Demokratikus Köztársaság*	213	241	247	210
Románia	206	456	448	491
Szovjetunió	230	284	245	380

Forrás: Sztyatisztyicseskij jezsogodnyik. SZEVI. Moszkva, 1970.

* A Német Demokratikus Köztársaság adatai nem tartalmazzák a Német Szövetségi Köztársasággal való forgalmának növekedését.

Az adatokból kitűnik, hogy Magyarország és néhány további KGST ország külkereskedelme a 60-as években a fejlett tőkés országok viszonylatában növekedett a leggyorsabban. A forgalom gyors növekedése mellett, a 60-as évek második felében nemzetközi gazdasági kapcsolatainkban nyugati partnereink viszonylatában is, az együttműködés új formái jelennek meg. A kereskedelmi kapcsolatok mindinkább összefonódnak az ipari, műszaki-tudományos kapcsolatokkal. A kelet-nyugati kereskedelem lehetőségeiről, jelentőségéről Fock Jenő, a magyar kormány elnöke egy interjúban a következőket mondta: „Egyre inkább utat tör magának az a felismerés, hogy az ún. kelet-nyugati kereskedelemben óriási, eddig ki nem aknázott lehetőségek rejlenek. Ez egyaránt vonatkozik a tradicionális kereskedelmi kapcsolatokra, és a

technikai vívmányok, szolgáltatások cseréjére, a műszaki kapcsolatok olyan új formáira, amelyek az utóbbi időben különösen gyorsan fejlődtek. A modern technika fokozódó nemzetközi áramlása egyébként oda vezet, hogy a tudományos-műszaki kooperáció és ipari együttműködés, amelyeknél a kereskedelmi és technikai kapcsolatok tartós jellegűek és a kölcsönösségen alapulnak, egyre nagyobb teret kapnak a szokásos kereskedelmi formákkal szemben. Ezek a kapcsolatok természetesen csak a kölcsönös előnyök és a kölcsönös bizalom alapján, egymás társadalmi berendezkedésének kölcsönös elismerésével és tiszteletben tartásával fejlődhetnek. Ez a fejlődés természetesen csak lépésről-lépésre haladhat előre, látványosan gyors változásokkal nem számolhatunk; de ha az érdekelt országok elhárítják a meglévő akadályokat és megteszik a szükséges erőfeszítéseket a kapcsolatok fejlesztésére, akkor a megvalósuló összehajló együttműködés jelentősen elősegítheti a benne résztvevő országok gazdasági fejlődését és egyúttal számottevően hozzájárulhat Európa biztonságához”³

AZ EGYES CSOPORTOK RÉSZESEDESE A KGST ORSZÁGOK ÖSSZ. KÜLKERESKEDELMI FORGALMÁBAN (SZÁZALEKBAN)

Év: 1970.

Ország	Szocialista	KGST	Kapitalista	Fejlett tőkés országok	Fejlődő tőkés országok
KGST	67,2	60,7	32,8	23,7	9,1
Bulgária	77,6	74,2	22,4	16,8	5,6
Csehszlovákia	70,0	64,2	30,0	22,4	7,6
Lengyelország	66,2	63,1	33,8	27,1	6,7
Magyarország	65,3	62,1	34,7	28,4	6,3
Német Demokratikus Köztársaság	71,6	67,3	28,4	24,4*	4,0
Románia	56,0	49,3	44,0	35,8	8,2
Szovjetunió	65,3	55,6	34,7	21,2	13,5

* Nem tartalmazza a Német Szövetségi Köztársasággal való kereskedelmet, amely számítások szerint kb. 14 %-ot tehet ki.

Forrás: Kiss Tibor: Hol tart a KGST integráció? Kossuth, 1972. 173. old.

Nemzetközi gazdasági kapcsolatainkban továbbra is alapvető lesz a szocialista országok szerepe. Ez szükségszerűen adódik gazdasági fejlettségünk, exportképességünk, valamint a külső piacokkal szemben támasztott igényeinkből, és nem utolsósorban társadalmi és politikai okokból. Ugyanakkor azonban várható, hogy kedvező politikai légkörben, zavaró politikai momentumoktól mentes nemzetközi viszonyok mellett, a fejlett tőkés országokhoz fűződő gazdasági kapcsolataink intenzívebbé válnak, és a velük lebonyolított külkereskedelmi forgalom relatív súlya megnövekszik.

Külkereskedelmi forgalmunk bővülése a fejlett tőkés országokkal fokozatos gyorsulást mutat. Népgazdaságunk egészséges fejlődése ui. együttjár az importigények összetételének a változásával, s e megváltozott szükségletek fedezetét csak részben tudjuk baráti szocialista országokból fedezni, vagy a tőkés relációjú beszerzés esetleg számunkra gazdaságilag előnyösebb. Néhány fontos, korszerű nyersanyag importját döntően a fejlett tőkés országok piacairól biztosítjuk, ugyanakkor a népgazdaság műszaki színvonalának fejlesztéséhez szükséges korszerű technikai berendezések, modern technológiák jelentős hányadát ugyancsak a kelet-nyugati kereskedelem csatornáin keresztül szerezzük be. A másik oldalon a nyugati országok tőkései is érdekelték a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében, mert ennek révén elsősorban elhelyezési piacukat szeretnék bővíteni, és így az export növelésének reményében

és érdekében hajlandók előmozdítani a magyarországi vásárlásokat. Mindezek következménye, hogy pl. a gépipari import 1959 és 1966 között szocialista viszonylatban 130%-kal, tőkés viszonylatban 180%-kal, a könnyűipari import pedig 81, illetve 150%-kal emelkedett.

Amellett, hogy az import szerepe a hazai felhasználásban általában nőtt, az összes import-felhasználáson belül különösen gyors ütemben növekedett a fejlett tőkés országokból származó import. Elsősorban az alapanyagipar és a könnyűiparban szembeötlő ez, ahol az összes felhasználás 50%-os emelkedésével szemben a tőkés piaci eredetű import-felhasználás 150%-kal nőtt, de hasonló a helyzet a gépiparban és vegyiparban, ahol az összes felhasználás 70%-os, illetve 120%-os növekedése a tőkés import-felhasználás közel háromszoros emelkedésével járt együtt.

A tőkés világgpiacról származó behozatalunkban a nyersanyagok és félkésztermékek játszik a legjelentősebb szerepet, legfontosabb szállítóink a nyugat-európai országok. Tőkés relációjú alapanyag- és félkésztermék-importunk több mint egyharmadát a vegyipari termékek teszik ki, amelyek csaknem kizárólag fejlett ipari országokból származnak. A második legfontosabb termékcsoport a beruházási javak, gépek és berendezések, illetve a szállítóeszközök. Behozatalunkban az elmúlt években igen fontos szerepet játszott az NSZK. Nyugat-német cégek szállították a fejlett tőkés országok piacairól származó beruházási gépek 35%-át, a Közös Piac országaiból származó gépeknek pedig a 63%-át. Csaknem ebben az arányban importáltunk az NSZK-ból gépekhez és berendezésekhez alkatrészeket. Ez a helyzet részben a nyugat-német cégek rugalmasabb, aktívabb üzletpolitikájával, és kedvezőbb műszaki, kereskedelmi és szerviz feltételeivel, részben a tradicionális műszaki-kereskedelmi kapcsolatokkal magyarázható. A nyers- és alapanyagok, illetve félkésztermékek importjában ugyancsak jelentős szerepet játszik az NSZK. Itt szereztük be a Közös Piacról származó alapanyag- és félkésztermék-import 32%-át.

Magyarország külkereskedelmi kapcsolatainak alakulása önmagában nem befolyásolja említésreméltoán a tőkés világgpiacon érvényesülő tendenciákat. A nyugat-európai országokba irányuló exportunk ezen országok importjában marginális jelentőségű.

MAGYARORSZÁG KIVITELE A NYUGAT-EURÓPAI ORSZÁGOKBA AZ 1968—69-es ÉVEK ÁTLAGÁBAN

Ország	A magyar export %-os részesedése a partner-ország importjában	A partner-országok %-os részesedése a magyar exportban
Nyugat-Európa	0,38	22,5
Közös Piac	0,35	11,6
EFTA	0,40	9,2
NSZK	0,46	5,1
Franciaország	0,19	1,4
Olaszország	0,66	3,5
Belgium—Luxemburg	0,13	0,6
Hollandia	0,22	1,1
Anglia	1,18	2,1
Ausztria	2,05	2,9
Svájc	0,94	2,4
Svédország	0,26	0,8
Dánia	0,22	0,4
Norvégia	0,16	0,2
Görögország	0,81	0,6
Finnország	0,37	0,4

A globálisan kis részarány mellett azonban egyes területeken a magyar külkereskedelemnek viszonylag nagyobb a súlya. Ha pl. a magyar exportot az OECD országok kivételével hasonlítjuk össze, kiderül, hogy bár az összes mezőgazdasági és élelmiszer-exportot tekintve a magyar szállítások az OECD-export mindössze 2%-ának felelnek meg, élőállat kivételünk azonban a hasonló OECD-export közel 12%-ának, a magyar gyümölcskészítmények és tartósított gyümölcsök exportja az OECD kivitel több mint 6%-ának és a fűszer-export az OECD fűszer-export 13%-ának felel meg. A vegyes iparcikkekénél az előbbi arány alig több mint 2%, azonban a szőrme-ruházati cikkek exportjánál eléri a 7%-ot, a lábbelik exportjánál pedig meghaladja a 7,5%-ot. Ezeket a területeket jobb piaci munkával bizonyos befolyást is gyakorolhatnánk az árupiacok alakulására.

3. A fejlődés legfőbb akadálya: exportstruktúránk

A magyar népgazdaság fontos és tartósan meglevő, akut problémája a fejlett tőkés országokkal folytatott külkereskedelem kiegyensúlyozása. A 60-as években a fejlett tőkés országokból beszerezhető áruk iránti importigények, az export növelése érdekében tett rendkívüli erőfeszítések ellenére is, gyorsabban növekedtek, mint a magyar népgazdaság tőkés relációjú exportképessége. Dollár elszámolású külkereskedelmi mérlegünk krónikus passzívumra hajlása akadályozta a népgazdaság fejlesztéséhez szükséges és hatékony importot, vagyis a jelentkező importigényeket termékeink nem kielégítő exportképessége miatt csak korlátozottan elégíthettük ki. Az intenzív iparfejlesztés gazdaságpolitikájának ez az egyik alapvető problémája, nyugati viszonylatú külkereskedelmünk Achilles-sarka, a fejlett tőkés országokkal bonyolódó forgalom növekedésének legdőntőbb korlátozó feltétele volt és várhatólag lesz is az elkövetkezendő években.

A fejlett tőkés országokból származó importnak exportképességünk korlátokat szab. Ilyen körülmények között *importtevékenységünket e viszonylatban alapvetően nem hatékonysági szempontok határozzák meg; nem a komparatív előnyök kiaknázása, hanem egyfajta — a szűkösség következtében ránk kényszerített „maradék” elv alapján importálunk, vagyis a hiányzó nyersanyagokon és korszerű berendezéseken túlmenően alapvetően nem olyan termékeket importálunk, amelyek hazai termelésé gazdaságosan nem oldható meg, hanem mindenekelőtt olyan termékeket, amelyek a szocialista piacról nem, vagy nem kielégítő mennyiségben szerezhetőek be, de amelyek népgazdaságunk fejlődéséhez nélkülözhetetlenek. Röviden a szűkösség nem engedi, vagy kielégítő mértékben nem engedi érvényesülni a gazdaságosság elvét.*

A magyar import nagyságát, különösen a fejlett tőkés országok viszonylatában döntően exportképességünk határozza meg. *A kelet-nyugati kereskedelemben való részvételünk kulcskérdése, milyen mértékben képesek vállalataink a nemzetközi piacok értékítéletét kiálló, gazdaságosan értékesíthető termékek gyártását fokozni.*

Az elmúlt másfél évtized-ben végbement mélyreható változások ellenére még ma is fennállnak intézmények, amelyek a múltból ittfelejtődtek, amelyek magukon viselik annak a korszaknak a bélyegét és jellemzőit, amelyben létrehozták őket. Ezek az intézmények, továbbá annak a gondolkodásmódnak és annak a magatartásnak a továbbélése, amelyek a hidegháború időszakának szülöttei, természetesen ma is akadályozzák a kelet-nyugati kereskedelem kibontakozását, hatásuk nem lebecsülendő. *Egy a célokat szolgáló fejlett és mozgékony, a feltételekhez igazodó intézményi rendszer nyilvánvalóan katalizáló hatással lenne a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok fejlődésére, az együttműködést mindenbizonytal jelentősen kiszélesíthetné és a fejlődést meggyorsítaná; ezért is állandóan szorgalmazni kell a régi keretek megújítását, új, a fejlődést szolgáló elemek, formák létrehozását.*

A kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok legfőbb akadályát azonban másutt kell keresnünk.

Ha egybevetjük a szocialista országok nyugatra irányuló exportjának, és onnan származó importjának összetételét, a különbségek szembeszökőek.

A KGST-ORSZÁGOK KÜLKERESKEDELMÉNEK ÁRUSZERKEZETE A FEJLETT TŐKÉS ORSZÁGOKKAL (SZÁZALÉKBAN)

Év: 1970.

Megnevezés	Kivitel	Behozatal
Gépek és berendezések	7,8	34,2
Fűtő- és ásványi anyagok, vegyi termékek, félkész termékek	45,4	31,3
Mezőgazdasági termékek	21,9	21,2
Élelmiszerek	12,4	6,2
Ipari fogyasztási cikkek	12,5	7,1

Forrás: Sztatyisztyicseskij jezsegodnik. SZE.V. Moszkva, 1970.

A szocialista országok exportjában változatlanul a nyers- és fűtőanyagok és a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek csoportja áll az élen, arányuk a nyugati exportban igen magas, ezzel szemben, a gépek és berendezések részaránya a nyugatra irányuló exportban — annak ellenére, hogy a fejlett tőkésországok összimportjában ezek aránya megközelíti a 30%-ot — mindössze 7—8%. Ha az időbeli változásokat vizsgáljuk, különösen szembeszökő a szocialista országok gépexportjának stagnáló részaránya, hiszen a fejlett tőkés országok külkereskedelmében ennek az árufröcsoportnak a fejlődése a leggyorsabb. A nyugati országokban ezeknek a termékeknek a piaca a legelasztikusabb, de ezt a szocialista országok gépipari exportőrei nem tudták kihasználni.

A VILÁGKERESKEDELEM FEJLŐDÉSE ÁRUCSOPORTOK SZERINT 1955—1969 KÖZÖTT (SZÁZALÉKBAN)

1955 = 100

Megnevezés	Világkeresked. össz.	Nyersanyagok	Fűtőanyagok	Élelmiszerek	Vegyipari termékek	Gépek	Egyéb feld. ipari termékek
Összesen	256	159	220	194	344	374	314
Fejlett tőkésországok	282	161	279	176	389	496	328
Fejlődő országok	196	143	141	191	265	339	186
KGST-országok	312	171	217	276	558	396	461

Forrás: A Monthly Bulletin of Statistics, UN 1967., 1970. évi számai.

A világkereskedelem strukturális fejlődésének fő iránya és a szocialista országok nyugati exportjának alakulása aszinkronikus képet mutat. A világkereskedelemben legdinamikusabban fejlődő áruk — gépek, berendezések, vegyi termékek, közlekedési- és szállítóeszközök — a szocialista országok nyugati exportjában szerény szerepet játszanak és arányuk a 60-as években nem növekedett. Vagyis a szocialista országok nyugati exportstruktúrája nem eléggé képes a fejlett tőkés országok importstruktúrájához igazodni, az export jelenlegi szerkezete akadályozza az exportképesség foko-

zását, az exportban magas a kis keresletelaszticitású és alacsony a nagy keresletelaszticitású termékek aránya. Emellett az export fejlesztésében döntő szerepet játszó ágazatok kivitele igen egyetlen hullámozó képet mutat.

MAGYARORSZÁG GÉPKIVITELÉNEK LÁNCINDEXEI

Előző év = 100

Megnevezés	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Összesen	114	100	104	112	104	97	107	114	107	114
Szocialista országokba	114	100	150,6	112,9	103,0	95,5	108,4	116,3	105	110
Fejlett tőkés országokba	86	105	104	113	87	167	95	118	104	169

Mivel az exportstruktúráinkban rejlő fékek korlátozzák importkapacitásunkat, a kelet-nyugati kereskedelem minden résztvevőjének közös érdeke a szocialista országok exportstruktúrájának átalakítása, a gyorsabb fejlesztést elősegítő szerkezet kialakítása.

Mi jellemezte a 60-as évek második felében a nyugatra irányuló magyar exportot?

A fejlett tőkés országokba irányuló kivitelnünk növekményének döntő hány dát a mezőgazdaság és élelmiszeripar termékei tették ki, bár e kivitel növekedési üteme nem érte el az átlagot. A mezőgazdasági és élelmiszeripari exportban a legnagyobb szerepet a vágóállat, a hús- és hústermékek, valamint a friss és feldolgozott gyümölcs játssza. Bár a számunkra leglényegesebb termékek esetében a Közös Piac protekcionista agrárpolitikája eddig még nem befolyásolta számottevően az értékesítési lehetőségeket, néhány más mezőgazdasági terméknél a diszkrimináció következtében kedvezőtlené vált áralakulás érzékeny veszteségeket okozott népgazdaságunknak. A több oldalról végzett számítások szerint a közös piaci agrárprotekcionizmus eredményeként 1970-ig bennünket ért devizabevétel-kiesés mintegy 20—25 millió dollárra tehető. Félő, hogy a protekcionizmus általánosulásával és a konjunktúra mérséklődésével ezek az árveszteségek ugrásszerűen megnőnek, ami figyelembevéve az agrárexport súlyát nyugati kivitelnkben, a Közös Piacal folytatott kereskedelmünk drasztikus csökkenését vonhatja maga után.

Leggyorsabban a nyersanyag- és félkésztermék-kivitelünk nőtt. Figyelembe véve Magyarország nyersanyaghelyzetét (amely hazánkat ilyen exportra nem teszi alkalmassá), ez a tendencia nem tekinthető kedvezőnek, sokkal inkább *egy kényszerhelyzet eredménye*; a feldolgozóipari export nem kielégítő növekedése tette szükségessé az ilyen jellegű export fokozását, hogy a gazdaságunk fejlődésében rendkívül nagy szerepet játszó nyugat-európai nyersanyag és beruházási javak importját ne kelljen még inkább korlátozni. (A nyersanyagexport növekményének nagyobbik hányada egyébként azon alapul, hogy alapanyagiparunk a szocialista relációjú piaci importból származó termékeket tovább feldolgozva vittük ki a nyugat-európai piacokra, illetve a szocialista relációjú import a hazai szükségletek fedezésével lehetővé tette alapanyagipari kapacitások felszabadítását tőkés piaci exportra.)

Igen gyors ütemben nőtt a fogyasztási cikkek, ezen belül a könnyűipari termékek kivitele, ami ugyancsak nem egyértelműen pozitív jelenség, ui. a forgalom nem a fejlett tőkés országok piacain megfigyelhető, növekvő minőségi és szélesedő választéki követelményeknek megfelelően bővült, hanem nagyrészt a fejlett tőkés országok piacainak átlagos tömegkeresleténél alacsonyabb minőségű, rosszabb árfekvésű termékekből, amelyek a hazai nyersanyaggal és alacsony bérszínvonallal termelő elmaradott országok versenye miatt csak igen gazdaságtalanul értékesíthetők. Emellett a nehézségekkel küzdő belső ipar védelmében a legtöbb fejlett tőkés ország, az

agrártermékek mellett, ennél a termékcsoportnál alkalmazza a legrigorózusabb behozatali korlátozásokat.

Az alapanyag és félkésztermékek exportjánál megfigyelhető, hogy azokba az országokba irányuló kivitel növekedett a leggyorsabban, amelyek a korszerű technika és modern technológia importja szempontjából leglényegesebb partnereink (pl. az NSZK). Ez a tény is alátámasztja azt a korábbi megállapításunkat, hogy az *alapanyag és félkésztermékek exportjának gyors növekedését nem gazdaságossági megfontolások, hanem az importképesség fokozása indukálta.*

Magyarországon az élelmiszergazdaság jelentősége általában nagyobb, mint a hasonló fejlettségű országokban. Fontosságát kivitelünkben még csak növeli, hogy feldolgozóiparunk, elsősorban a gépipar, nem kielégítő versenyképessége miatt, a tőkés piacokra irányuló exportban meg sem közelíti azt az arányt, amit a népgazdasági termelésben, illetve a szocialista relációjú exportban képvisel. Ezért, bár részesedésük az összexportban az 50-es évektől kezdődően fokozatosan csökken, a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek jelenleg is közel 40%-os arányt képviselnek a dollár elszámolású exportban. Ennél is nagyobb mintegy 45%, a fejlett tőkés országokba irányuló kivitelben a részarányuk, sőt egyes országok viszonylatában — mint pl. az NSZK — a kivitel fele még mindig mezőgazdasági és élelmiszeripari termék. *A tőkés piacokon végbemenő szerkezeti változások azonban nem kedveznek a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari exportnak, és ebből következően hosszabb távon számolni kell azzal, hogy kivitelünk növekedése egyre inkább korlátokba ütközik.*

A fejlett tőkés országokba irányuló kivitelünk legnagyobb problémája, hogy a *feldolgozóipar, elsősorban a gépipar, nem tudott a nyugat-európai piaci igényekhez kielégítően alkalmazkodni,* és bár beviteli korlátozások az export növekedését ebben az árucsoportban gyakorlatilag nem akadályozták, részesedése a nyugati exportban rendkívül alacsony. Ebből következően szerepét alapvetően a mezőgazdasági és anyagjellegű termékeknek kellett átvenni olyan ágazatoknak, amelyek viszont rendkívül konjunktúraérzékenyek.

A nyugatra irányuló magyar export áruszerkezete és a világkereskedelemben érvényesülő tendenciák között súlyos problémákat okozó ellentmondás feszül. A világkereskedelem legdinamikusabban fejlődő területe a feldolgozóipari termékek csoportja, ezen belül is a gépipari termékeké. Miközben a világkereskedelem megkétszereződéséhez 10 évre volt szükség, a nemzetközi gépkereskedelemben ez mindössze 7 év alatt bekövetkezett. Emellett a gépek külkereskedelmének fejlődési üteme sokkal kiegyenlítettebb is volt. A gyors fejlődés eredménye, hogy *a nemzetközi gépkereskedelem a világkereskedelemnek ma már több mint egynegyedét adja.* Különösen gyorsan fejlődött

A VILÁGEXPORT ÉS A MAGYAR KIVITEL ÁRUSZERKEZETE

Országcsoport Ország	Mezőgazd. termékek	Anyagjell. cikkek	Vegy. cikkek	Gépek	Egyéb kész- és félkész- termékek
Világexport	16,1	22,3	6,7	25,3	29,6
Közös Piac	9,6	9,5	10,2	33,6	37,1
Szabadkeresk. Társulás	10,0	10,0	9,0	34,9	36,1
KGST	12,1	21,7	5,0	29,8	29,4
<i>Magyarország</i>					
Összes export	21,4	8,0	8,0	31,0	31,6
Tőkés export	34,5	15,9	6,7	9,3	33,6
Fejlődő országok	27,1	53,5	1,5	1,3	16,6

Forrás: Monthly Bulletin of Statistics, 1966. évi adatok.

a fejlett tőkés országok gépkereskedelme, mivel általános gyakorlattá vált, hogy a modern gépeket sok szakosodott vállalat termeli és a kooperáció egyre inkább átlépi az országhatárokat.

A fejlett tőkés országokba irányuló magyar gépexport fejlődése az erőfeszítések ellenére lényegesen lassabb volt, mint ezen országok gépimportjának fejlődése, sőt a gépkivitel súlyát a magyar kivitelben sem sikerült növelni. A gépipar részaránya a népgazdaság teljes termelésében jelentős, 16—18%, és az összes termelés egyharmadát külföldi piacokon értékesítjük. Az értékesítés fő területét a környező szocialista országok képezik, amelyek a gyors ütemű extenzív iparosítás során sokszor a világpiacon követelményeknek nem mindenben megfelelő termékek iránt is nagy keresletet támasztottak. A beruházások alacsony színvonala egyébként is nem igen tette lehetővé a gépipar igényesebb fejlesztését. A termelés mennyiségi fejlesztésében érdekelt vállalatok egyébként is a nagyobb volumenű megrendeléseket adó piacok felé orientálódtak, annál is inkább, mivel az adott műszaki színvonal és a termelés nem kellő rugalmassága következtében a termékek nagy része a tőkés piacokon nem volt versenyképes. Így aztán a fejlett tőkés országokba irányuló gépkivitel nem növekedett számottevően, és aránya az ezekbe az országokba irányuló exportban 10% alatt maradt. *Várható, hogy az iparosítás extenzív szakaszának a befejezésével a jelenleg gyártott gépipari termékeink a szocialista országok piacain is egyre nehezebben értékesíthetők és így a nemzetközi versenyképesség fejlesztése a termelés bővítésének is mindinkább alapvető feltételévé válik.* Ez arra kényszerít, hogy vállalataink az új gazdaságirányítási rendszer teremtette kedvező lehetőségeket kihasználva a külső piacokon kooperációs partnereket keressenek és részegységek, alkatrészek kölcsönös szállításával bekapcsolódjanak a gépgyártás egyre gyorsuló nemzetközi szakosításának folyamataiba.

Gépgyártásunk nem kielégítő szakosodását jelzi a nyugatra irányuló gépexport rendkívüli dekoncentrálttsága, de ezen túlmenően az egész nyugati export igen dekoncentrált. A tőkés piaci export mintegy 60%-a 31 iparág között oszlik meg, amelyeknek a részesedése az összes exportban 0,1—5,9% között szóródik. A tőkés piaci export koncentrációjának ez az alacsony foka annak az eredménye, hogy a múltban a növekvő importszükségletek fedezésére az export fokozását hatékonysági követelmények szem előtt tartása nélkül erőltettük. Exportunkban többnyire olyan termékek szerepeltek, amelyeket könnyen értékesíthettünk. Mivel azonban az importszükséglet így is meghaladta az exportlehetőségeket, beruházásaink egyik alapvető célja az importhelyettesítő fejlesztés lett, ami tovább szűkítette az egyébként sem kielégítő műszaki színvonalú feldolgozóipar korszerűsítésére fordítható eszközöket és ezáltal az exportképesség fejlesztését. *A jövőben fokozottan előtérbe kell állítani nyugati exportunk hatékonyságának a kérdését, és a gazdaságfejlesztés stratégiai célkitűzéseinek meghatározásakor, az importhelyettesítő szemléletet fokozatosan a gazdaságos export növelését célzó, offenzív exportorientációval kell felváltani.*

A nyugatra irányuló exportunkban *stratégiaiilag* a gazdaságosan termelhető modern feldolgozóipari — mindenekelőtt gépipari — termékek arányának a növelésére kell törekednünk; mivel azonban a nyugati piacokon támasztott követelményeket kielégíteni képes színvonalú gépipar kifejlesztése — a stratégiai feladat szemelőtt tartásával — igen időigényes és csak hosszabb távon valósítható meg, rövidebb távon változatlanul törekedni kell az élelmiszeripari és könnyűipari export fejlesztésére is.

A kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok kibővítésének alapvető követelménye az, hogy fokozzuk termékeink versenyképességét a nyugati piacokon, és az exportstruktúra átalakításával csökkentjük exportunk konjunktúra-érzékenységet. A nyugatra irányuló szocialista export dinamizálásában és átalakításában a fő feladat természetete-

sen a nyugati exportban érdekelt *szocialista vállalatokra hárul*, fokozniok kell a korszerű, a nyugati piacok értékítéletét kiálló gazdaságosan értékesíthető termékek gyártását. A folyamat meggyorsítása érdekében azonban sokat tehetnek, a szocialista exportot elősegítő kereskedelempolitikai intézkedésekkel, kedvező politikai feltételek teremtésével az *érintett tőkés országok kormányai*, és a kölcsönösen előnyös technikai és gazdasági együttműködési formák, ipari kooperációk felkutatásával, kooperációs készségük fokozásával és a kínálkozó lehetőségek kiaknázásával a *partner tőkés vállalatok*.

4. A dinamizálás és struktúraátalakítás fő eszköze: a kooperáció

A világgazdaság II. világháború utáni fejlődésében mutatkozó igen erőteljes és egyetemes irányzatot, a műszaki-gazdasági kooperációk számának gyors szaporodását és jelentőségük megnövekedését a kelet-nyugat kapcsolataiban is realizálni kell. Az utóbbi két évtizedben a széles értelemben vett nemzetközi gazdasági kooperáció a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fontos szférája lett; a hagyományos külgazdasági kapcsolatok mellett egyre növekvő jelentőségre tesz szert. A tradicionális külkereskedelmi ügyletekkel szemben a kooperáció intenzívebb és tartós, hosszabb távra szóló gazdasági kapcsolatokat céloz és teremt a kooperációs partnerek között.

A szocialista országok a 60-as évek második felében, az intenzív iparfejlesztés előtérbe kerülésével törekednek ilyen jellegű kooperációs kapcsolatok létesítésére a fejlett nyugat-európai országokkal is. A kelet-nyugati kapcsolatokban az elmúlt 2—3 évben a cégek között megkötött kooperációs kapcsolatok száma ugrásszerűen megnövekedett.

A nyugati országoknál a szocialista országok vállalataival kialakított műszaki-gazdasági kooperáció iránt eltérő intenzitású az érdeklődés. A cégek szintjén létesült együttműködések (amelyeket leginkább az „ipari kooperáció” gyűjtőnévvel klasszifikálnak) tekintetében az NSZK az első számú nyugati partner.

A kelet-nyugati kereskedelem eltérő export-import szerkezetében az extenzív és intenzív iparfejlesztés különbségei jutnak kifejezésre. *A struktúra problémák rövid távon, tisztán kereskedelmi alapon, a hagyományos kereskedelmi formák keretei között nem oldhatók meg. Ezek megoldásához, a korszerű technika, modern gyártási és forgalmazási eljárások gyors és hatékony transzferálásához elengedhetetlenül szükséges, hogy a kelet-nyugati kereskedelem szférájában is alkalmazzuk a modern nagyüzemi termelésnek azokat az együttműködési formáit, amelyek az iparilag fejlett országokban a II. világháború után kifejlődtek, és amelyek nemzetgazdasági szinten és nemzetközi viszonylatban egyaránt rendkívül gyorsan elterjedtek.* A világkereskedelemnek az elmúlt két évtizedben végbement páratlanul gyors fejlődésében a tágran értelmezett technikai-gazdasági kooperáció nagyobb szerepet játszott, mint a hagyományos termécsere. A fejlett ipari államok egymás közötti külkereskedelmének látványos fejlődése igen jelentős részben a különböző feldolgozó üzemek tartós és kölcsönös részegység- és alkatrész szállításainak, vállalatok permanens jellegű kölcsönös szolgáltatásainak az eredménye. Ezek az együttműködések a legkülönbözőbb területekre vonatkozhatnak, és céljuktól függően igen eltérő formákat ölthetnek. A kelet-nyugati kereskedelemben is itt remélhető a legdinamikusabb fejlődés. *Ez az a terület, amely különleges lehetőségeket biztosít az áruszerkezet fejlesztésére, lehetőségeket teremt a kölcsönös igények és szükségletek össze hangolására, és megteremti a hatékony technikai-gazdasági együttműködéshez elengedhetetlen kölcsönös bizalom légkörét.*

A hagyományos kereskedelmi formák jelentőségét a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatokban, a bennük rejlő fejlesztési lehetőségeket természetesen hiba lenne lebecsülni. A technikai fejlesztés mai dinamizmusa mellett azonban ezeket ki kell

egészíteni a gazdasági-technikai kooperáció új formáival. Ma már túlhaladott a kül-gazdasági kapcsolatokban a kereskedelmi adok-veszek kategóriában gondolkodni a nemzetközi gazdasági kapcsolatoknak a II. világháború után igen komplex formái alakultak ki, amelyeknek minden lehetséges és alkalmas elemét ki kell használni a nemzetközi együttműködés elmélyítésére, a nemzetközi munkamegosztásban rejlő előnyök kihasználására a kelet-nyugat viszonylatban is. A kelet-nyugati kapcsolatok dinamizálásának kulcskérdése a technikai-gazdasági kooperáció különböző formáinak és módszereinek széles körű és hatékony alkalmazása. A kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok kibontakoztatása, az együttműködés strukturális problémáinak megoldása a szélesen értelmezett technikai-gazdasági kooperáció változatos módszereinek és formáinak kiaknázásától várható.

A technikai-gazdasági kooperáció során létrejövő hosszútávon érvényesülő közös érdekek szilárd alapot teremtenek a különböző társadalmi-gazdasági berendezkedésű országok gazdasági és politikai együttműködéséhez. Az ilyen természetű, hosszútávú érdek-közösségre épülő együttműködési formáknak az is nagy előnye, hogy a nemzetközi életben keletkező kisebb-nagyobb feszültségek, nem játszódnak át azonnal és automatikusan gazdasági területre is. Így a nemzetközi politikai légkör kisebb „kedélyhullámzásai”, amelyekre a hagyományos termékkereskedelem érzékeny szeizmográf-ként reagál, nem váltanak ki feltétlenül visszaeséseket a gazdasági együttműködésben. A tartós együttműködések a gazdasági kapcsolatoknak nagyobb stabilitást kölcsönöznek, és ezzel stabilizálólag hatnak vissza a nemzetközi politikai viszonyokra is. A kooperáció — vagy inkább annak széles körű hálózata — tehát hatékony politikai katalizátor-szerepet tölthet be amennyiben a nemzetközi politikai élet pozitív fejleményeit — saját bázisának szélesítésével — továbbgyűrűzteti, míg annak hullámvölgyeit, önmagában nem jelentős, esetleges negatív jelenségeit bizonyos fokok „lefogja” és megakadályozza, vagy legalábbis korlátozza negatív kumulációk, a nemzetközi politikai légkört mérgező „bűvös körök” keletkezését.

A technikai-gazdasági kooperáció a kelet-nyugati együttműködés sokatígérő területe, amely nagy távlatokat nyithat a kelet-nyugati munkamegosztás számára. Alkalmasság eszköz arra, hogy a lehetséges mikro- és makroökonómiai érdekközösségek megvalósításával növelje a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatokban a tartósabb és komplementárisabb kapcsolati elemek arányát.

A technikai-gazdasági kooperáció az együttműködési formák igen széles körét öleli fel, magába foglal minden olyan megegyezést, amely kapacitások, képességek, lehetőségek, tudományos vívmányok egyesítését célozza meghatározott célok elérése érdekében. A résztvevők szövetkeznek valamilyen gazdasági cél elérésére, amely cél a közös vállalkozás nélkül nem volna számukra elérhető. Természetesen a kelet-nyugati együttműködés esetében kezdetben célszerű olyan együttműködési konstrukciókat alkalmazni, amelyek nem vetnek fel különleges jogi (tulajdonjogi) és egyéb problémákat.

Miben rejlik a kooperációk előnye, illetve milyen területen realizálhatók ezek a kelet-nyugati együttműködésben a legkönnyebben?

A nyugati cégek számára mindenekelőtt abban, hogy a kooperáció révén:

- bővül számukra a szocialista piac, és ez lehetővé teszi az export növelését,
- költségeket takaríthatnak meg, és kapacitásuk fizikai határait kibővíthetik,
- a tartós kapcsolatok révén jobb piacismeretre tehetnek szert és általában konkurenciákkal szemben előnyös helyzetbe kerülhetnek, ami a kooperációból közvetlenül adódó piacbővítésen túl, elősegíti kereskedelmi jellegű pozícióik javítását és exportjuk fokozását,
- a szabadalmak és know-howk értékesítésével javítják azok jövedelmezőségét.

A szocialista országok vállalatai számára a kooperáció elsősorban az alábbi előnyökkel jár:

- elősegíti a modern technológia, know-how importját, és ezen keresztül javítja áruik versenyképességét, továbbá szemben a szabadalmak egyszerű kereskedelmi importjával, a kooperáció révén megvalósuló technológia és know-how import azzal az előnnyel is együttjár, hogy a kooperáció esetében nagyobb a garancia arra, hogy valóban a rendelkezésre álló legmodernebb technikát kapja meg a szocialista partner, hisz nyugati partnerének is ez az elemi érdeke,
- elősegíti a szocialista országok exportstruktúrájának kedvező irányú átalakítását,
- biztosítja a nyugati marketingcsatornák használatát, és ezáltal javul termékeik exportképessége,
- a tartós kapcsolatok nagyobb biztonságot jelentenek termékeik értékesítése szempontjából, ugyanakkor az intenzív együttműködés új impulzusokat adhat a ha gyományos kereskedelmi formában történő értékesítés ki-szélesítésére is, nem lebecsülendők azok a tanulmányok, amelyek a tartós során a szocialista vállalat műszaki együttműködés és gazdasági szakembereinek szakmai ismereteit bővítik.

A kooperációs kapcsolatok ma már nem novum kelet-nyugati viszonylatban sem. Becslések szerint 1971 közepéig a KGST-hez tartozó országok szocialista vállalatai és nyugati cégek között, több mint 500 ilyen jellegű megállapodást kötöttek, és számuk gyorsan növekszik. A leggyakoribb nyugati partnerek nyugat-német vállalatok. Magyar vállalatok 1972 elejéig 164 kooperációs megállapodást kötöttek nyugati cégekkel; viszonylati megoszlásukat tekintve 30%-át nyugatnémet, 15%-át osztrák, 12%-át olasz, 11%-át francia, 8%-át svájci és 7%-át svéd cégekkel.

A gyakorlat természetesen sok problémát vet fel, amelyek részben a társadalm berendezkedés különbségeiből, az eltérő jogrendből, szabályozásokból, az intézményi rendszer különbségeiből, részben a résztvevő vállalatok különböző feltételeiből, eltérő pozícióikból és céljaikból adódnak.

Magyarország a nemzetközi termelési kooperációk előmozdítására számos nyugat-európai országgal — többek között Ausztriával, Belgiummal, Dániával, Hollandiával, Franciaországgal, Olaszországgal, Svédországgal — bilaterális államközi egyezményeket kötött. Intenzíven foglalkozik a kooperációk előkészítésével a Magyar Kereskedelmi Kamara, és nemrég hozták létre a nyugati cégekkel való együttműködés elősegítésére az Intercooperation Rt-ot, amely összegyűjti a külföldi cégek kooperációs javaslatait és megfelelő partnereket keres a magyar vállalatok körében. A gyakorlat azt mutatja, hogy az együttműködés állandóan bővül, a kapcsolati kör szélesedik, új együttműködési formák születnek, a régié pedig továbbfejlődnek.

A kapcsolatok intenzívebbé válása, a felhalmozódó tapasztalatok új meg új lehetőségeket teremtenek, az élet egyre újabb együttműködési formákat vet fel, amelyek kellő előkészítéssel, kölcsönös jószándék kinyilvánításával újabb területeken hozhatnak létre gyümölcsöző együttműködést, a kölcsönös előnyök alapján a különböző társadalmi-gazdasági rendszerű államok és azok vállalatai, gazdálkodó egységei között.

A kooperáció sok ki nem aknázott lehetőséget rejt magában, de ahhoz, hogy ezeket realizálni tudjuk, intenzívebb érintkezésre és ezen keresztül *a kelet és nyugat számára kölcsönösen előnyös konkrét lehetőségek felkutatására van szükség.* Ki kell alakítani a rendszeres és állandó információcsere intézményi rendszerét, megfelelő érintkezési felületeket kell teremteni, célszerű lehetőségeket a partnerországok lehetőségeinek széles körű tanulmányozására.

Az előkészítés alatt álló *összeurópai konferencia sokat tehet a gazdasági együttműködés kiszélesítése érdekében*, egyrészt az intenzívebb kapcsolatokhoz szükséges kedvező nemzetközi légkör megteremtésével, másrészt a gazdasági kooperációt közvetlenül előmozdító intézmények felállításával, elvek rögzítésével, irányvonalak meghatározásával, valamint a célszerű teendők megszabásával. A szocialista országok az európai biztonsági és együttműködési konferencia egyik fontos feladatának tekintik annak megvizsgálását, hogyan lehet a kelet-nyugati gazdasági együttműködést a jelenlegi marginális színvonalról elmozdítani, dinamizálni. Meg kell vizsgálni, hogy milyen intézményes módosítások szükségesek, milyen új kapcsolatokat katalizáló intézmények felállítása célszerű a kelet-nyugati kooperáció kiszélesítéséhez.

Fontos feladatnak tűnik keleten és nyugaton egyaránt a kooperációkat szolgáló és elősegítő *információs és szolgáltató rendszer létesítése*; egy gazdasági-műszaki kooperációs központ létrehozása, amely egyfajta kooperációs-információ-tőzsdéként funkcionálna. Ennek fő funkciója az információk közvetítése lenne, többek között a következő területeken:

- a kooperációra hajlandó cégek a kooperációs központ segítségével folyamatosan tájékoztatást adnának együttműködési szándékaik tárgyáról, feltételeiről, formáiról,
- a kooperációs központ tájékoztatást nyújtana az érdeklődő vállalatoknak a jogi kondíciókról keleten és nyugaton,
- átfogó értékeléseket jelentethetne meg a kooperációs tapasztalatokról, ajánlásokat tehetne a célszerű formákról, módszerekről,
- szakértői tevékenységgel és tanácsadással a központi kooperációs bázis know-how-t nyújthatna,
- technikai segítséget adhatna a kooperációs tárgyalások előkészítéséhez és lebonyolításához,
- megbízások alapján közreműködhetne a megfelelő partner megkeresésében,
- elősegíthetné a jogi összehangolást és közreműködhetne vitás esetek eldöntésében stb.

Természetesen léteznek bizonyos körök, érdekeltségek, amelyek a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok fejlődését, kibontakozását igyekeznek lefékezni és megtorpedózni. Megfigyelhető pl., hogy az utóbbi időben a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatokban rejlő nagy lehetőségeket elemző, a kiszélesítés lehetőségeit és célszerű útjait kutató tanulmányok mellett megnőtt azoknak az elméleti töltésű munkáknak a száma is, amelyekben nyugati közgazdászok, politológusok, publicisták úgy igyekeznek feltüntetni és azt próbálják bizonyítani, hogy a kelet-nyugati kereskedelem egy kifejezetten egykapura-játék, amely kizárólag csak a szocialista országoknak hoz előnyö-Válójában az összeurópai alapon való széleskörű együttműködés kölcsönösen előnyös, a politikai légkör enyhítésén túl, gazdaságilag is a kelet és nyugat számára egyaránt. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a nyugateurópai üzleti körök egyre határozottabban lépnek fel a szocialista országokhoz fűződő kapcsolatok kiszélesítéséért.

Nyugat-Európában élénk érdeklődésre találtak azok a javaslatok, amelyek *avamennyi európai ország közös erőfeszítéseit igénylő összeurópai problémák* megoldására irányulnak; mint pl. egységes folyami szállítási rendszer létrehozása, a transzeurópai szállítási rendszer megszervezése, transzeurópai energetikai rendszer kialakítása, a környezetvédelmi tevékenységek összehangolása, stb.

A kelet—nyugati gazdasági kapcsolatok fejlődésével, az együttműködési területek kiszélesülésével *ki kell alakítani a konkrét feltételekre szabott szervezeti kereteket és azokat a mechanizmusokat amelyek az együttműködést zökkenőmentessé teszik és a kapcsolatokat stabilizálják*. Az ezen a területen eddig elért eredményeket számbavéve meg lehet állapítani, hogy a kölcsönös lehetőségek egyeztetésére és azok felkutatására

létrehozott kétoldalú vegyesbizottságok eredményesen működnek, és sok vonatkozásban a kereskedelmi kamarák, illetve azok szakosított nemzeti tagozatai is elősegítik az együttműködés elmélyítését. Ugyanakkor azt is hangsúlyoznunk kell, hogy az eddig megtett út csak első lépéseknek tekinthető.

A kelet—nyugati kereskedelem jövőbeni kilátásainak megítélésénél úgy tűnik, hogy az akadályozó tényezők sorában a társadalmi-gazdasági rendszerek különbözősége egyre kisebb szerepet játszik, mivel *egyrészt* a szocialista országok egyre jobban igyekeznek kiaknázni a fejlett tőkés országokkal folytatott kereskedelem és gazdasági együttműködés, a fejlettebb technika és korszerűbb technológia importjának lehetőségét, *másfelől* nyugati partnereink is mindinkább felismerik a gyorsan bővülő, sok lehetőséget kínáló szocialista piac jelentőségét. Ez tűnik ki néhány a kelet—nyugati kereskedelem jövőbeni fejlődésére vonatkozó prognózisból is. Az Európai Gazdasági Bizottság előrejelzése szerint pl. 1970 és 1980 között a kelet—nyugati kereskedelem volumene kerekben az ötszörösére emelkedik. Ennek alapján a KGST-ben tömörült délkelet-európai szocialista országok nyugati importja az 1970 évi 76 milliárd nyugatnémet márkáról 1980-ban 280 milliárd márkára emelkedik és ennek oroszánrészre változatlanul Nyugat-Európából származik majd. Figyelembe véve az árucserreforgalom és a kölcsönös szolgáltatások rapid fejlődését a 60-as években ez az előrebecslés nem is tűnik túlzónak.

A kölcsönös előnyök keresése megfelelő bázis arra, hogy a kelet-nyugati kereskedelem, a nemzetközi gazdasági kapcsolatoknak ez a friss, zsenge és ma még oly törekeny hajtása, a konfrontáció helyett kooperációra törekvés termékenyítő nemzetközi légkörében mindenki hasznára megerősödjön, szárbaszökjön, és a világkereskedelemben a benne rejlő lehetőségeknek megfelelő jelentőségre tegyen szert. *A közvetlen és mérhető gazdasági előnyökön túl, a kelet-nyugati kereskedelem kiteljesedése mérhetetlen politikai hasznot hajthat mindannyiunk javára, a békés egymás mellett élés hatékony katalizátora és stabilizátora lehet.*

Ференц Гросман

ВЕНГРИЯ И ТОРГОВЛЯ ВОСТОЧНЫХ И ЗАПАДНЫХ СТРАН ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ

(Резюме)

В первой части работы («Исторический обзор») рассматривается роль внешнеторговых отношений в народном хозяйстве Венгрии и развитие торговли востока-запада за последние 25 лет. Автор указывает на то, что торговые отношения восточных и западных стран долгое время определялись политическими мотивами, и поэтому — несмотря на огромные возможности — экономическое взаимоотношение востока и запада до сих пор находится на очень низком уровне, и составляет менее 4% всей мировой торговли.

В второй части («Роль торговли востока-запада и народное хозяйство Венгрии») автор анализирует относительную структуру внешней торговли Венгрии, рассматривает развитие торговли в разных отношениях, и указывает на важность торговли с западными странами.

В третьей части («Главное препятствие развития: структура экспорта») автор перечисляет факторы, препятствующие развитию торговли востока-запада. Он указывает на то, что торговле препятствуют устарелость системы торговли, отсталый образ мышления, несовременная форма поведения в торговле. Однако главным препятствием развития является устаревшая структура экспорта.

В экспорте, направляемом на запад, до сих пор слишком высока доля сельскохозяйственных продуктов, и очень низка доля товаров обрабатывающей промышленности (особенно машиностроительной промышленности), на которые потребность является менее стационарной.

Нетрудно видеть, что главная линия структурного развития мировой торговли далеко не совпадает с развитием западного экспорта социалистических стран. Далее, еще менее выгодным является структурное отношение западного экспорта и импорта.

Следовательно, перед нами главная стратегическая цель: изменить структуру западного экспорта.

В четвертой части («Кооперация, как важнейший путь динамического развития и изменения структуры») подчеркивается значение технико-экономической кооперации в торговле востока-запада. Автор показывает, что в этой сфере возникает огромная возможность для развития товарной структуры, создается атмосфера взаимного доверия, благоприятствующая эффективному сотрудничеству. Поэтому, расширение кооперационных отношений является наиболее важным условием дальнейшего развития. Далее автор подчеркивает, что экономическое сотрудничество, лежащее на основе прочных общих интересов, способствует смягчению международных отношений, и играет большую роль в укреплении мира.

Dr. Ferenc Grossmann

UNGARN UND DER OST — WEST - HANDEL PROBLEME UND MÖGLICHKEITEN DER ENTWICKLUNG

Im ersten Teil — „Geschichtlicher Überblick“ — wird einerseits die Rolle der wirtschaftlichen Beziehungen mit dem Ausland in der ungarischen Volkswirtschaft dargestellt, andererseits wird ein Überblick von der Entwicklung der östlichen Handelsbeziehungen im vergangenen Vierteljahrhundert gegeben. Der Verfasser weist darauf hin, dass die

Handelsbeziehungen zwischen Ost und West lange Zeit in erster Linie von politischen Motiven beherrscht waren, folglich hat die wirtschaftliche Zusammenwirkung zwischen Ost und West im Vergleich zu den in ihr enthaltenen Möglichkeiten bis heute ein geringes Niveau erreicht, sie ergibt nur 4 % des Ganzen des Welthandels.

Im zweiten Teil — „*Die Rolle des Ost — West-Handels in unserer Volkswirtschaft*“ — wird die Relationszusammensetzung des ungarischen Aussenhandels analysiert, es wird die Entwicklung des Handels in den verschiedenen Relationen untersucht und auf die Wichtigkeit unseres Handels mit dem Westen hingewiesen.

Der dritte Teil — „*Das grösste Hindernis der Entwicklung: die Struktur unseres Exports*“ — behandelt die Faktoren, die der Entwicklung unseres Handels mit dem Westen im Wege stehen. Der Verfasser weist darauf hin, dass die Überholtheit des Institutionensystems, die überholten Denkweisen und Verhaltensformen, ihr Weiterleben in der Reihe der Hemmungsfaktoren nicht zu unterschätzen sind, das grösste Hindernis kann aber in unserer unmodernen Exportstruktur gesehen werden. In unserer Ausfuhr nach dem Westen ist die Proportion der unelastischen landwirtschaftlichen Waren immer noch zu hoch, während die Proportion der gesuchten Produkte der Verarbeitungsindustrie — in erster Linie sind das Maschinen — ziemlich niedrig ist. Die Hauptrichtung der strukturellen Entwicklung des Westhandels und die Gestaltung der Ausfuhr der sozialistischen Länder nach dem Westen zeigen ein asynchronistisches Bild. Die strukturelle Unterschiede zwischen der Ausfuhr der sozialistischen Länder nach dem Westen und ihrer Einfuhr aus dem Westen springen noch stärker hervor. Daraus folgt als grundlegendes strategisches Ziel die Umgestaltung der Struktur unseres Exports in die westlichen Länder.

Im vierten Teil — „*Die Kooperation: das Hauptmittel der Dynamisierung und der Umgestaltung der Struktur*“ — wird die Bedeutung der technisch-wirtschaftlichen Kooperationen im Ost—West-Handel betont. Der Verfasser weist darauf hin, dass dieses das Gebiet ist, das besonders Möglichkeiten für die Entwicklung der Warenstruktur ermöglicht und gleichzeitig auch die Atmosphäre des zur wirksamen Zusammenarbeit unerlässlichen gegenseitigen Vertrauens schafft, deshalb ist die Ausbreitung der Kooperationsverbindungen eine wichtige Bedingung für die Weiterentwicklung. Ferner betont er, dass auf der Interessengemeinschaft für lange basierende wirtschaftliche Zusammenarbeit gleichzeitig auch in der Entspannung der internationalen politischen Atmosphäre eine wichtige Rolle spielen und in der Aufrechterhaltung des Friedens die Rolle des Stabilisators erfüllen kann.

DR. SIPOS MIKLÓS

A gazdasági reform néhány jellemzője a szovjet mezőgazdaságban

A Szovjetunióban a gazdaságirányítás új módszereinek a bevezetése 1965-ben a mezőgazdaságban kezdődött el. A gazdaságirányítás rendszerének továbbfejlesztése a mezőgazdaságban azért vált szükségessé, mert a termelés növekedése az 1959—65 közötti hétéves terv időszakában, az anyagi termelés más ágazatainak tervszerű növekedésével ellentétben, nagymértékben lelassult. Az említett időszakban a mezőgazdasági termelés növekedése 10%-ot ért el.¹ A mezőgazdaság tervezettől elmaradó növekedését elsősorban a korábbi irányítási módszerek súlyos fogyatékoságai okozták. Ide sorolható a mezőgazdaság népgazdasági szerepének helytelen megítélése, amit az is jelez, hogy amíg a nemzeti jövedelem 24—22%-át a mezőgazdaság hozta létre, addig az összberuházásoknak 16,5%-át kapta az ágazat 1959—1965 között.² Akadályozta a mezőgazdaság fejlődését a gazdaságok és termelőkollektívák anyagi érdekeltiségének korlátozása és az irányítás adminisztratív módszereinek túlsúlya is.

Az SZKP Központi Bizottságának 1965 márciusi Plénuma részletes vizsgálatnak vetette alá a mezőgazdaság helyzetét és a kialakult ágazati aránytalanság megszüntetése, valamint a mezőgazdaság fejlődésének meggyorsítása érdekében az agrárszektor közgazdasági feltételeinek, az anyagi-műszaki ellátás színvonalának javítására és az irányítási rendszer továbbfejlesztésére vonatkozó határozatokat fogadott el. A plénum határozatai jelentik a szovjet mezőgazdasági reform alapjait és megvalósításának kezdetét. *A gazdasági reform alapvető jellemzője az áru- és pénzviszonyok aktív szerepének kibontakoztatásával a termelési érdekelttség fokozása és a mezőgazdasági fejlődés tervszerűségének erősítése.* A mezőgazdaság gyorsabb fejlődése érdekében megváltoztatták a nemzeti jövedelem, s ezen belül a társadalmi tiszta jövedelem ágazatok közötti megoszlását a mezőgazdaság javára. A reform ezen kívül kiszélesítette a szovhozok és a kolhozok gazdasági önállóságát, csökkentette a kötelező tervmutatók számát, valamint a termelőegységek gazdasági kapcsolataiban az árucserre egyenértékűségnek elvét igyekezett megvalósítani.

A gazdasági reform bevezetése kedvezően hatott a szovjet mezőgazdaság fejlődésére. A bruttó termelési érték 1966—70 között 21%-kal nőtt és a mezőgazdasági beruházások részaránya is magasabb; 1966-ban elérte a 22%-ot. Nem szabad említés nélkül hagyni a reform második évében bevezetett garantált munkadíjazásnak a po-

1. Trapeznikov: A kolhozok és a szovhozok gazdasági megszilárdításának programja. (Béke és Szocializmus, 1965/5.)

2. Egyes kísérleti számítások szerint a mezőgazdaság részaránya a nemzeti jövedelemben ennél nagyobb; 36—38 %-ot tett ki 1964-ben. (A szocialista mezőgazdaság gazdaságtana. Moszkva, 1971. oroszul.)

zitiv hatását sem. A kolhozokban a garantált díjazásra való áttérés növelte a munkadíjak színvonalát és a jövedelembiztonságot. Ugyanakkor más intézkedésekkel együtt (a társadalombiztosítás és a nyugdíjrendszer kiterjesztése³⁾ mérsékelte a mezőgazdasági dolgozók és az ipari munkások életszínvonal-különbségét.

Jelen dolgozat a gazdasági reform széles problémaköréből csak az alapvető mozzanatokat jelentő *árpolitikai kérdéseket, a teljes önálló elszámolás bevezetését és a hitelviszonyok szerepének változását érinti.*

1. A mezőgazdasági árpolitika és a felvásárlás változása 1965 után

A mezőgazdasági nagyüzemek tevékenységét és a termelés növekedését befolyásoló közgazdasági feltételek között kiemelt helyet foglal el, az anyagi érdekkeltséggel való szoros összefüggése alapján, az *árpolitika és a termékek értékesítésének rendszere* a szocialista mezőgazdaságban is. A mezőgazdasági termékek értékesítésének a kötelező felvásárlási tervmutatókon nyugvó rendszere a Szovjetunióban az agrárszektor tervszerű irányításának hagyományos módszere. Hosszú ideig azonban a kötelező beadás, illetőleg annak 1958-ban történt megszüntetése után a természetes formában előírt felvásárlási terveket anyagilag ösztönző árakkal nem támasztották alá. Ebben az időszakban a mezőgazdasági áraknak a jövedelemelvonó funkciója dominált, ami láthatatlan csatornán keresztül jelentős anyagi eszközöket vont el más ágazatok és feladatok finanszírozása számára. Az árak jövedelemelvonó (elosztó) funkciója viszont fordítottan arányos az anyagi érdekkeltséggel.

Amennyiben az anyagi érdekesség hajtóerejére építik a mezőgazdaság termelésfejlesztési feladatainak realizálását, akkor szükséges az árak ráfordításokat mérő, elismerő funkciójának előtérbe állítása a tervszerű árképzés során. *Ha a szovjet mezőgazdasági árpolitikát és az ipari termelői árreform végrehajtását nézzük, akkor az a következtetés szűrhető le, hogy az árak ráfordításokat mérő és megtérítő funkciója fokozatosan került előtérbe az ágazatok közötti árucserre egyenértékűségének garantálásával párhuzamosan.*

A népgazdasági árrendszer és benne a mezőgazdasági árrendszer ilyen átalakítása különösen nagy körültekintést és hosszú időt igényelt a Szovjetunióban, ahol a kötelező beadási árak a termékek önköltségének alig 60%-át térítették meg. Így annak ellenére, hogy 1958-ban és 1962-ben is emelték a mezőgazdasági termékek állami felvásárlási árát, — a hatvanas évek elején — az ipari eredetű termelőeszközök nagyobb volumenű árnövekedése következtében — a mezőgazdasági jövedelmezősége alacsony volt. 1963-ban a mezőgazdasági termékek jövedelmezősége szektorszinten 8%. A két fő ágazat közül a növénytermesztés jövedelmezősége 59%, az állattenyésztés pedig —21%.⁴

A kedvezőtlen áralakulást és az instabil jövedelmeket az ipari termelőeszközök árszínvonal-emelése mellett az is kiváltotta, hogy a felvásárlási terveket évente változtatták a gazdaságok felé. Ezen kívül a mezőgazdasági termékek felvásárlási ára sem volt hosszabb időre rögzítve, hanem a kereslet-kínálat hatására évente változott: általános mozgásirányuk — az említett két év kivételével — a lassú csökkenés volt.

3. SZKP XXIV. Kongresszusa. (Kossuth, 1971.)

4. Rogacsov: A termelőszövetkezetek és a gazdasági reform. (Moszkva, 1969. oroszul.) A mezőgazdaságban a jövedelmezőséget a nyereség és az önköltség hányadosával jellemzik. Az utóbbi időben néhány esetben a nyereséget a termelési alapok értékéhez is viszonyítják. A továbbiakban külön utalás nélkül a jövedelmezőség előbbi mutatóját használjuk.

A kedvezőtlen mezőgazdasági ár- és jövedelemviszonyok megszüntetése érdekében a mezőgazdasági árreform első lépése a *felvásárlási árak színvonalának emelése* volt. Ez úgy valósult meg, hogy a fontosabb növények (szemes termények) alapárát növelték, és a terven felüli értékesítés ösztönzése végett sajátos árkiegészítési rendszert vezettek be a növénytermelés mellett az állattenyésztés egyes termékeire is, előbb 1965-ben a kolhozok, majd 1967-ben a szovhozok irányában. Az alapárnövelés mértéke és az árkiegészítések nagysága azonban területenként és a szovhozok, kolhozok tekintetében különbözött. Például a búza tonnánkénti felvásárlási árát a kolhozoknál 1965-ben 74 R-ről 83 R-re emelték, a szovhozoktól vásárolt búza árát pedig 48 R-ről 60 R-ra. A kenyérgabona árkiegészítését a terven felül eladott mennyiség után az alapár 50%-ában állapították meg. Az állattenyésztés termékei közül a szarvasmarha árkiegészítése 20—55%, a sertéseladás 30—70%, a juhtenyésztés felára pedig 10—100% (hegyvidékeken) között mozgott az ország különböző mezőgazdasági területein. A kötelező felvásárlási terven felül értékesített termékek árkiegészítése azért volt szükséges, mert a szovjet mezőgazdaság termelési volumene az árkiegészítésbe bevont termékeknél nem elégítette ki a társadalmi szükségleteket.

A felvásárlási árak színvonalának emelése, amely nem vezetett a mezőgazdasági eredetű élelmiszerek kiskereskedelmi árváltozásához, kedvezően hatott a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségére. 1965-ben a mezőgazdasági termelés átlagos jövedelmezőségi színvonalára 27%, ezen belül a növénytermelésé 65%, az állattenyésztésé pedig 2%.⁵

Az árintézkedések második jelentős lépése a *felvásárlási árak és a felvásárlási tervek, amelyet kötelező szerződés kötéssel bontottak le az egyes gazdaságokra, középtávú stabilizálása, rögzítése volt.* Ez azt jelenti, hogy a korábbi időszak évente változó felvásárlási terveivel és áraival szemben rögzített felvásárlási mutatókat és stabil árakat állapítottak meg először 1966—70-re vonatkozóan, majd az 1971—75 közötti időszakra. Az értékesítési feltételek középtávú rögzítése a mezőgazdasági termelőegységek gazdálkodási tevékenységében az indokolt stabilitás elemeit erősítette.

A mezőgazdaság jövedelemhelyzetét nemcsak a felvásárlási árak növelésével javították, hanem az *ipari eredetű termelőeszközök, közöttük a traktorok, a pótkalkácsok és az üzemanyagok árának mérséklésével is.* Az ipari eredetű anyagok árleszállításával 1965 után erősödött az ágazatok közötti árucserre egyenértékűsége és a termelési eszközök kereskedelmi forgalmának kiszélesítése révén javult a mezőgazdasági üzemek anyagi-műszaki ellátottsága. A búza és a traktor cserearányának módosulására Ukrajna példáját idézzük, ahol 1964-ben egy DT—54-es traktorért a kolhozoknak 33,8 tonna búza árát kellett kifizetni, 1968-ban pedig 27,4 tonna ára is fedezte a vásárlást. Hasonló arányváltozás következett be a kombájn beszerzése területén is.⁶ Megjegyezzük, hogy a mezőgazdaság érdekeiről az ipari termelői árreform során sem feledkeztek meg 1967-ben. Ezt úgy érték el, hogy a mezőgazdaság számára legfontosabb termelési eszközök, különösen a traktorok, a mezőgazdasági gépek, az ásványi műtrágyák mezőgazdasági értékesítési ára nem változott. A mezőgazdasági gép- és műtrágyagyártó vállalatokat állami dotáció nyújtásával kompenzálták. „A mezőgazdaságban használt más termelési eszközök (fémek, építő- és faanyagok stb.) áremelését az egyes mezőgazdasági termékfajták felvásárlási árának valamelyes növelésével kompenzálták.”⁷

A fentebb áttekintett árpolitikai intézkedések alapvetően megjavították a mezőgazdasági árrendszert és egyúttal szükséges *előfeltételként szolgáltak* a termelőegységek — kolhozok, szovhozok és más mezőgazdasági állami vállalatok —, operatív-

5. Rogacsov: I.m.

6. Lukinov: Jövedelmezőség és árképzés a mezőgazdaságban. (Moszkva, 1971. oroszul.)

7. A gazdaságirányítás új módszerei a Szovjetunióban. (Kossuth, 1971. 235. old.)

gazdasági önállóságának a kibővítéséhez, továbbá az irányítás gazdasági módszereinek a bevezetéséhez. A mezőgazdasági árrendszer finomítása, továbbfejlesztése azonban a hetvenes évek elején is aktuális feladat.

Az egyik megoldandó probléma a *helyes arányok kialakítása*. Azt az aránytalanságot már sikeresen felszámolták, ami a kolhozok és a szovhozok felvásárlási ár-színvonalában volt, olyan képpent, hogy a szovhozok önálló elszámolásra történő át-térésének lehetővé tétele érdekében a szovhozok 1967 után a kolhozok árkiegészítés-sel növelt felvásárlási árain értékesítenek az állam felé. Továbbra is megoldásra vár azonban a növénytermelés és az állattenyésztés helyes ár- és jövedelmezőségi ará-nyának a kialakítása. Az egyes termékek jövedelmezőségi színvonalának eltérését mutatja az alábbi táblázat.

A JÖVEDELMEZŐSÉG ELTÉRÉSEI NÉHÁNY TERMÉKNÉL
A SZOVJET KOLHOZOKBAN
%-BAN

I. SZ. TÁBLÁZAT

	1960	1966	1970
Szemestermények	+55	+ 70	+121
Burgonya	+47	+124	+ 11
Napraforgó	—	+398	+220
Gyapot	+65	+ 32	+ 40
Cukorrépa	+64	+ 32	+ 16
Tej	-14	— 2	+ 8
Marhahús	-35	+ 10	+ 30*
Sertéshús	-33	+ 19	+ 30
Tojás	-35	— 5	+ 14

Forrás: Voproszi Ekonomiki, 1962/7, 1968/5. és 1973/1. sz.

* Szarvasmarhatenyésztés

A hatvanas évek közepére kialakult jövedelmezőségi különbségek az állattenyésztés ágazatának fejlődését károsan érintették. Ezzel magyarázható, hogy a szarvasmarha-állomány 1965—69 között alig 10%-kal nőtt, a sertésállomány pedig alatta marad a bázisév színvonalának. Az állattenyésztés hátrányos jövedelem-helyzetének megszüntetése érdekében 1970 májusában ismét növelték a hús és a tejtermékek felvásárlási árát a kiskereskedelmi árak változtatása nélkül. Az intézkedés hatására egyrészt az állattenyésztés jövedelmezősége emelkedett, de a fő hústermelő ágazatok (szarvasmarha- és sertésenyésztés) jövedelmezősége még mindig elmarad a gabona és a napraforgó mögött és egyik sem éri el a szovjet agrárszakemberek által kívánatosnak tartott önköltségre jutó 50%-os nyereséget. Másrészt a húsfélék fogyasztói árdotációja jelentősen megnövekedett.

A mezőgazdasági árrendszer másik problémája abban az ellentmondásban van, hogy a jó termésű években az értékesítések fajlagos árai az árkiegészítés következté- magasabbak, mint a kedvezőtlen hozamú években, amikor egyébként a jövedelem- ben helyzet stabilitásának megőrzése végett magasabb bevételekre lenne szükség. Vita- tott kérdése a szovjet mezőgazdasági árrendszernek a gyenge és a jó gazdaságok faj- lagos felvásárlási árainak a különbsége is, mert az előbbieket ár-színvonala jóval ala- csonyabb.

Végeredményben a *felvásárlási tervek rögzítése, az árpolitikai intézkedések, az említett problémák ellenére is, az árbevételek, valamint az ipari-mezőgazdasági ár- arányok oldaláról nézve lehetővé tették a kolhozok és a szovhozok gazdasági önállóságának növekedését; megalapozták a mezőgazdaság saját eszközökből történő gyorsabb fejlő- dését.*

2. A teljes önálló elszámolás bevezetésének kérdései

A mezőgazdasági nagyüzemek operatív-gazdasági önállósága a hatvanas évek elején az irányítási módszerek fogyatékoságai következtében formálissá vált. A Lenin által kidolgozott önálló elszámolás elveiben rejlő pozitív lehetőségek kihasználása érdekében szükségessé vált a gazdálkodó egységek viszonylagos gazdasági-operatív önállóságának a helyreállítása. A „saját számlára” történő gazdálkodás bevezetésének a sikeres alkalmazásának azonban bonyolult közgazdasági és irányítási feltételeit kellett megteremteni. Egyrészt olyan mezőgazdasági árakat kellett életbe léptetni, amelyekben a termelési költségek megtérülésén túl a bővített újratermelés felhalmozási költségei is realizálódnak a kolhozok és a szovhozok többségében. Ezt az előfeltételt az árreform megvalósította. Másrészt, a „saját számlára” történő gazdálkodás sikeres alkalmazásához pénzügyi tartozások nélkül kellett hozzákezdeni. E célból 1966 áprilisában a kolhozoknak 2,01 milliárd Rubel hiteltartozást engedtek el.⁷ Harmadszor szükség volt az irányítás módszereinek az átalakítására is. Az irányítási rendszer tökéletesítésének lényege abban rejlik, hogy a gazdasági öntevékenység kibontakoztatása céljából csak a *gazdasági tevékenység kereteit* határozzák meg az erősen lecsökkentett központi kötelező tervutasításokkal. Ugyanakkor a gazdaságok orientálása a kijelölt fő irányokon belül már az irányítás új gazdasági ösztönzőivel, módszereivel történik.

Az irányítási rendszer továbbfejlesztése és az új módszerek bevezetése a tulajdonformák sajátosságainak megfelelően különböző. A termelési eszközök csoporttulajdona alapján gazdálkodó kolhozok irányításában kevesebb kötelező mutatót és más gazdasági módszereket találunk. A kolhozok kötelező utasítást ma a felvásárlási tervek teljesítésére és a földjavítással, meliorációval kapcsolatos államilag finanszírozott beruházásokra kapnak. A szovhozok viszont a kolhozoknál több kötelező tervszámot kapnak. Ilyen kötelező mutató határozza meg a felvásárolandó termékek mennyiségét és értékét, a munkabérialap nagyságát, a nyereség mennyiségét és a beruházási kereteket.⁸

A gazdasági módszerek előtérbe kerülése azt jelenti, hogy a szocialista állam a jelen időszakban a gazdaságokat orientáló jövedelmezőséget kizárólag közvetett módszerekkel szabályozza. Úgymint a felvásárlási árak színvonalával és arányaival, az ipari termékek árával, a jövedelemelvonás pénzügyi módszereivel, a jövedelemadóval, a biztosítási díjakkal és a hitelek kamataival. A tiszta jövedelem gazdaságon belüli felhasználását a szovhozokban normatív jogszabályok, a kolhozokban pedig az alapszabály határozza meg.

Az SZKP 1965. évi márciusi plénuma határozatot hozott a teljes önálló elszámolásra történő áttérésről mind a kolhozok, mind pedig a szovhozok tekintetében. A teljes önálló elszámolás értelmezésében azonban lényegesen különböző álláspontok alakultak ki az agrárközgazdászok között. Abban általános az egyetértés, hogy az önálló elszámolás alapelvét, a termelési költségek saját bevételből történő fedezését és a termelőkollektívának a gazdálkodási eredmények alakulásában való anyagi érdekeltiségét erősíteni kell. *Viták folynak viszont a gazdaságok önfinszírozásának határaitól.* Az egyik vélemény szerint a teljes önálló elszámolás tiszta formában azt jelenti, hogy a termelés bővítésének a költségeit is teljes mértékben a gazdaságok fedezik. Ez a nézet kizárja a beruházások finanszírozásától az állami kiutalásokat és más vállalatok nyereségének átcsoportosítását. A nem teljes önelszámolásról pedig úgy vélekedik, hogy az „feltételezi a beruházások finanszírozásában az állami költségve-

7. Abramov: A mezőgazdaság pénzügyei. (Moszkva, 1967. oroszul.)

8. A szocialista mezőgazdaság gazdaságtana. (Moszkva, 1971. 162. old. oroszul.)

tés, vagy a más vállalatoktól átcsoportosított nyereségrészek részvételét.”⁹ Az idézett nézet az idegen erőforrások részvételét a beruházások finanszírozásában csak az új üzemek vagy iparszerű mezőgazdasági kombinátok (tyúkfarm stb.) létrehozásánál tartja indokoltnak.

Egy másik nézet szerint, amelyet Venzser képvisel, a gazdaságok és az ágazatok közötti jövedelem átcsoportosítás lehetőségét csak a kolhozberuházások és általában a kolhozgazdálkodás finanszírozásából kell kizárni. E vélemény szerint a saját eszközök jelentik a kolhozgazdálkodás finanszírozásának fő forrásait az idegen eszközök, beleértve a hiteleket is, csak kiegészítő, ideiglenes forrásként jöhetnek számításba.¹⁰

A gazdasági reform elfogadott koncepciója szerint a mezőgazdasági nagyüzemek saját számlára történő gazdálkodása a folyamatos ráfordítások önálló finanszírozása mellett nem terjedhet ki a teljes beruházási tevékenységre sem a kolhozokban, sem a szovhozokban. A beruházások területén a teljes önállóság veszélyeztetné ugyanis a tervszerű arányos fejlődés követelményeit, továbbá gyengíthetné a központi centralizációt a beruházási eszközök ágazatok közötti szétosztásában, helyet engedve az értéktörvény nem kívánatos spontán szabályozó szerepének.¹¹ Ezért a beruházásokkal kapcsolatos döntések jelentős része a szovhozok vonatkozásában továbbra is az irányítószervek kezében maradt. A kolhoz gazdálkodás természeti feltételeit érintő talajjavítási-, védelmi és vízrendezési stb. beruházások szintén állami feladatnak minősülnek. A kolhozok más beruházásait pedig a hosszúlejáratú hitelekkel orientálják.

A teljes önelszámolás lényegének helytelen értelmezését reprezentálták azok a nézetek, amelyek az operatív-gazdasági önállóság megnövekedését a gazdaságok anyagi ösztönzései alapjának kibővítésére szűkítették le.

A teljes önálló elszámolás rendszerének a fokozatos bevezetése a kolhozoknál és a szovhozoknál jelentős mértékben megváltoztatta a *költségvetés és a gazdaságok pénzügyi kapcsolatait*. A költségvetési kiadások felől a kapcsolat módosulása azt jelenti, hogy az ellenszolgáltatás nélküli költségvetési kiutalások mennyisége határozottan lecsökkent. Különösen jelentős a csökkenés az áttérés előtt nagy költségvetési dotációval termelő szovhozok esetében. Ukrajna állami gazdaságaiban például 1958-ban a beruházások finanszírozásában a nyereség és az állami dotáció aránya 25 : 75, 1967-ben 71 : 29 és a kedvezőtlen időjárású 1968-as évben 51 : 49%.¹² A sokszor pazarló módon, alacsony gazdasági hatékonysággal felhasznált ingyenes költségvetési juttatások gazdasági szerepkörét a gazdasági reform megvalósítása során a hitelek, illetve a közvetlen állami beruházások vették át.

A mezőgazdasági üzemek költségvetési befizetései is változtak. A szovhozoknál 1968 decemberében csökkentették a nyereség maradvány befizetésének kötelezettségét olyan formán, hogy a teljes önelszámolásra áttért gazdaságok a megmaradó nyereség egy részét beruházásokra és a forgóeszköz vásárlásra használhatják fel. Ugyanakkor a mezőgazdaság állami szektorában bevezették az eszközkötési járulékot a termelési alapok után. Az eszközkötési járulék mértéke az állóeszközök értékének 1%-a. Nem fizetnek eszközkötési járulékot a saját erőből megvalósított állóalap növekedés, a tenyészállatok és a forgóeszközök értéke után. Ezért az eszt közökért fizetett díj csak szimbólikus nagyságú a nyereségmaradvány befizetési vo-

9. A szocialista mezőgazdaság gazdaságtana a jelenlegi feltételek között. (Moszkva, 1971. 56. old.)
10. Venzser: Kolhozrendszer a jelenlegi fejlődési szakaszban. (Moszkva, 1966. 142. old.)
11. Rogacsov: A termelőszövetkezetek (kollektívák) és a gazdasági reform. (Moszkva, 1969. 26—30. old. oroszul.)
12. Lukinov: A szovhozok áttérésének gazdasági előfeltételei a teljes önálló elszámolásra. (Voproszi Ekonomiki, 1970/7. sz.)

lumenéhez képest. A jövedelemelvonási formák között meg kell említeni a biztosítási díjakat és a hitelek kamatát is:

A kolhozok és az állami költségvetés kapcsolatában az új jövedelemadó bevezetése jelenti a legnagyobb változást. Korábban a kolhozok a bruttó jövedelem alapján teljesítették adóbefizetéseket. 1966-tól kezdődően a tiszta jövedelem 12%-át és ha a havi munkabérszínvonal túlhalad egy meghatározott szintet, akkor a kifizetett munkadíj 8%-nak megfelelő munkabéradó befizetést kell teljesíteniük. Amennyiben a kolhoz tiszta jövedelme az önköltség összegéhez viszonyítva nem éri el a 15%-ot, vagyis a jövedelmezőség színvonala alacsonyabb ennél, annyiban a gazdaságot mentesítik a jövedelemadó fizetése alól. Jelenleg a jövedelemadó fizetése alóli mentesítés a gyenge kolhozok állami támogatásának egyik formája. A jövedelemadó mellett a kolhozok kötelező befizetései a biztosítási díjak és a centralizált ágazati szociális alapha történő befizetés, amely utóbbi a bruttó jövedelem 4%-át teszi ki. A kolhozok a termelési alapok után használati díjat nem fizetnek. A hitelből finanszírozott beruházások és forgóeszközvásárlás után viszont differenciált kamatot fizetnek.

A jövedelemelvonási rendszer tökéletesítése érdekében napjainkban egyre többször felvetik a kolhozokban keletkező földjáraadék elvonásának a kérdését. Az egyik javaslat szerint ezt a jövedelemadó progressziójának fokozásával lehetne optimálisan megoldani, más javaslatok pedig a járadékadó bevezetését illetően az ár és a pénzügyi eszközök kombinálását javasolják.¹³

A gazdasági reform lehetővé tette a szovhoz gazdaságok számára a tiszta jövedelem el nem vont részének vállalaton belüli intenzívebb felhasználását is. A jövedelem vállalaton belüli felhasználása a különböző rendeltetésű alapok képzésében realizálódik. A szovhozok, amelyek már áttértek a teljes önelszámolásra, a következő alapokat képezik: a) A termelés kiszélesítésének alapja, melynek forrása a tervezett nyereség 10%-a, a terven felüli nyereség meghatározott része, továbbá az amortizációs alaphoz pótlásra szolgáló része, a felvett hosszulejártatú hitel, és az állami költségvetési kiutalás. A bővítési alap rendeltetés a beruházások finanszírozása függetlenül a beruházás centralizált, vagy helyi döntési formájától. Az említett szovhozalaphoz nem termelő jellegű beruházások is finanszírozhatók. b) Anyagi ösztönzési alap. Ennek az alaphoz a forrása az irányítószervek döntéséből függően a nyereség 15—25%-ig terjedhet. A terven felüli nyereségnek a szovhoz 40%-át fordíthatja premizálási célokra. Az ösztönzési alap forrását növelheti a szocialista munkaversenyben elért eredmények jutalmai is. Az alap rendeltetése az alaphozon kívüli juttatások (jutalmak, prémiumok stb.) finanszírozása. c) A szociális-kulturális és lakásépítési alap bevételeit a tervezett nyereség 10%-a és elkülönített forrásként az állami dotáció képezi. Rendeltetése rendkívül változatos; iskolák, könyvtárak, szolgálati lakások, gyógybeutalók és gyermekintézmények stb. finanszírozása. d) Biztonsági alap, melynek forrása a nyereség 20%-a. Rendeltetése az előre nem látott veszteségek fedezése. Az alapok képzése után fennmaradó nyereséget az álló és forgóalap bővítésére, az ágazati munkaversenyalap befizetéseire használhatják fel. Jelenleg általános azonban a nyereségmaradvány nagy részének állami elvonása és átcsoportosítása más gazdaságokhoz.

A csoporttulajdon sajátosságaiból eredően a kolhozokban a létrehozott jövedelem felhasználása eltér a szovhozokétól. Mindenek előtt a lényeges különbség abban

13. Rogacsov: I.m. és Ilgyemenov: Járadékviszonyok a mezőgazdaságban. (Voproszi Ekonomiki, 1970/1. sz.) A progresszív jövedelemadót 1970-ben vezették be olyan formában, hogy a 15%-os jövedelmezőségi szint fölött minden 1%-os szintnövekedés után a tiszta jövedelem 0,3%-át kell adóként befizetni. Az adókulcs mértéke azonban 25%-ot nem haladhat meg.

van, hogy a *kolhozokban a bruttó jövedelem felosztása történik*, melynek során a gazdaságok az új alapszabály szerint jogot kaptak a felhalmozás-fogyasztás optimális mértékének meghatározására. Az 1969 végén elfogadott kolhoz alapszabály vonatkozó paragrafusai az alábbi felosztást és alapképzési rendszert léptették életbe. A kolhozok először a bruttó jövedelem terhére *munkadíjalapot* képeznek. A munkadíjalapba legalább annyi jövedelmet helyeznek, amely a szovhozok átlagos havi munkabérszínvonalán lehetővé teszi a kolhoztagok havonta kifizetett garantált munkadíjak finanszírozását. Ha a kolhoz saját erőből a szükséges munkadíjszínvonalat nem tudja fedezni, akkor erre a célra hitelt vehet igénybe. A hitelfinanszírozás kérésére a későbbiek során visszatérünk.

A bruttó jövedelemből a munkadíjalap levonása után visszamaradó rész a kolhoz tiszta jövedelme. A tiszta jövedelemből teljesítik az adó és egyéb központi kötelezettségeket, majd a megmaradó jövedelemrészekből képezik az álló- és a forgóeszközök növelésének alapját, a kulturális alapot, a szociális segélyek alapját, a kolhoztagok-vezetők anyagi ösztönzési alapját és a biztonsági tartalékalapot.

A kolhozok új alapszabálya kötelező jelleggel csak a munkadíj és az álló-forgóeszköznövelés alapjának képzését írja elő.¹⁴ Az alapszabály az alapok képzésének sorrendjében első helyet biztosít a munkadíjalap képzésének. Ezzel a módszerrel kívánja elősegíteni a közös gazdaságból származó garantált havi munkadíjak saját erőből történő kifizetését. A korábbi alapszabálytól eltérően nem írja elő az álló- és forgóeszközök bővítésére szolgáló tiszta jövedelem mennyiségi normáját; a fejlesztésre felhasznált jövedelem mértékét a kolhozok állapítják meg, amelyet az irányítószervek hagynak jóvá.

A kolhozgazdaságok a termelés és a nem-termelő állóalapok bővítésére, pótlására szolgáló pénzeszközöket a *beruházási és felújítási alapba* vonják össze. A beruházási alap forrását az amortizációs leírások teljes összege, az álló- és forgóeszközök növelésére szolgáló tiszta jövedelemrészek, a felvett hosszúlejáratú hitelek, a kislejtezett eszközök értéke és a biztosítási díjak visszatérítése képezi. A beruházási és felújítási alapba kerül a gazdasági reform bevezetése után a tenyészállatok értékesítésének bevétele is. A kolhozok a beruházási célú pénzeszközöket az állami banknál külön számlán az ún. beruházási alap számlán helyezik el. A beruházási alap rendeltetése a termelő és a nem termelő beruházások költségeinek és a hosszúlejáratú hitelek visszafizetésének finanszírozása.

A tiszta jövedelemből képzett egyéb alapok rendeltetése a következő: a kulturális alaphoz iskolákat, könyvtárakat, kultúrházakat, egészségügyi intézményeket, stb. építhetnek, a szociális alap fontos kiadása a kolhoztagok nyugdíjkiegészítése és a különböző segélyek fizetése. Sajátos az anyagi ösztönzési alap rendeltetése; nemcsak a vezetők és a kolhoztagok kiegészítő munkadíját és prémiumait fedezi belőle, hanem a fejlett, jól gazdálkodó kolhozok lakóházakat és kommunális beruházásokat is létesíthetnek az alap terhére. A kedvezőtlen természeti adottságú területeken gazdálkodó kolhozok részére az élet- és munkafeltételek javítására szolgáló beruházásokhoz (lakóházépítés, gyermek- és egészségügyi intézmények létesítése) viszont állami támogatást biztosítanak.

A gazdasági reform megvalósítása során a mezőgazdasági vállalatok teljes ön-elszámolásra történő sikeres áttéréséhez nemcsak az áttekintett külső gazdasági és irányítási feltételeket kellett megteremteni, hanem a *vállalatok vezetésének módszereit, belső munkaszervezést* is javítani kellett az eleven és a holtmunka hatékonyabb felhasználása érdekében. A szovjet mezőgazdaság hatalmas átlagos üzemméretei miatt a vállalati belső irányítás tökéletesítésében szintén komoly szerep hárult a

14. Tyerentyev: A kolhozálet törvénye. (Voproszi Ekonomiki, 1970/1. sz.)

gazdaságon belüli üzemek, ágazatok, telepek, az iparszerű kombinátok és a nem mezőgazdasági tevékenységet folytató üzemrészek önálló elszámolási viszonyainak megerősödésére.¹⁵

A teljes önelszámolás bevezetésének társadalmi—gazdasági tapasztalatait a jelen körülmények között nem áll módunkban részletesen elemezni. A vonatkozó irodalmak alapján azonban nyilvánvaló, hogy a specializált gabonatermelő kolhozok gazdálkodási eredményei és fejlődési lehetőségei kedvezőbbek, mint az állattenyésztő gazdaságoké. Továbbá az is látható, hogy a szovhozok áttérése az új gazdálkodási körülményekre csak alapos előkészítés mellett fokozatosan oldható meg. Erre utal az a körülmény, hogy 1967-től 1971 végéig a szovhozok 55%-a tért át az önelszámolás rendszerére.¹⁶

3. A mezőgazdasági üzemek finanszírozásának új vonásai

A gazdasági reform megvalósításának folyamatában megváltozott a mezőgazdasági üzemek pénzügyi finanszírozásának rendszere is. Olyan új finanszírozási módszerek alkalmazására került sor, amelyek *szoros kapcsolatot teremtettek az adott gazdaságok gazdasági tevékenységének tényleges eredményei és a költségek saját pénzügyi forrásokból történő finanszírozási lehetőségei között*. A bővített újratermelés pénzügyi fedezetének strukturális változása elsősorban a szovhozoknál jelentett új momentumot. Hosszú időn keresztül ugyanis a szovhoz termékek állami átadási ára alacsonyabb volt a termelési költségeknél; következésképpen a szovhozok „tervezett veszteséges” gazdálkodását nagy állami dotációkkal, ingyenes jelleggel nyújtott költségvetési kiutalásokkal kellett ellensúlyozni. A szovhozokban a saját pénzforrások (bevételek) színvonala olyan alacsony volt, hogy az állami dotációk a beruházások mellett a munkabérek és a prémiumok finanszírozására is kiterjedtek.

A teljes önelszámolás bevezetésével kapcsolatos új árak, amelyek mint említettük, azonosak a kolhozok felvásárlási áraival, a szovhoz gazdaságok többségében már megtérítik a termelés folyamatos ráfordításait és az árakban realizált tiszta jövedelem a felhalmozási igények egy részét is fedezi. Így a szovhozok új árai lehetővé tették egyrészt az állami költségvetési kiutalások lecsökkentését a beruházások finanszírozásában, másrészt a hosszúlejáratú termelési hitelek kiterjesztését a szovhozokra, amelyet az előző időszakban, pontosabban 1965 előtt csak a kolhozok kaptak.

Jelenleg a szovhozok hosszúlejáratú termelési-beruházási hitelt vehetnek fel mezőgazdasági gépek, műtrágya beszerzésére és tenyészállatok vásárlására 5, illetőleg 3 éves lejáratra. A nem termelési rendeltetésű beruházásokra (lakóház, egészségügyi intézmények stb.) termelési célú épületekre és új létesítményekre (pl. sertés-kombinátok, tyúkfarmok) a hitelek mellett továbbra is állami támogatást kapnak, vagy az államvégszi el az ilyen jellegű beruházásokat. A hosszúlejáratú hitelek volumene a szovhozokban azonban elmarad az állami beruházási eszközök és a kolhozok által felhasznált hosszúlejáratú hitelek mögött. De jelzi a gazdasági reformnak azt az elképzelését, amely a beruházások hatékonyságának jelenleg növelésében sokat vár a saját erő és a hitel megnövekedett szerepétől a szovhozokban is.

A szovhozok rövidlejáratú hitelei a forgóeszköz szükséglet szezonális ingadozásának teljes finanszírozására szolgálnak. A rövidlejáratú hitelek visszafizetése a termelési költségek terhére történik és a határideje egy év.

15. 1965-ben az egy szovhozra jutó átlagos mezőgazdasági terület 24 600 ha, az egy kolhozra jutó terület pedig 6002 ha volt. (Rogacsov: I.m. 39. old.)

16. *Ekonomicseszka* Gazeta, 1972. 32. sz.

A kolhozok pénzügyi finanszírozásának jelenlegi gyakorlatában a hitelek növekvő szerepével összefüggésben három új vonást figyelhetünk meg. Egyrészt jelentős mértékben *megnövekedett a hosszúlejáratú beruházási hitelek volumene*, amely 1970-ben már 21 milliárd Rubelt tett ki.¹⁷ Ugyanakkor bővült a felvehető hosszúlejáratú hitelek köre is.

A kolhozok hosszúlejáratú hitelt vehetnek fel termelési célú épületberuházásokra, melynek lejáratú időtartama 20 év, nem termelő jellegű építkezésekre, ahol a visszafizetési határidő 15 év, mezőgazdasági gépek vásárlására, melynek lejáratú ideje 8 év és 1961 óta tenyészállat vásárlásra. Az állatvásárlásra felvett hitelek időtartama 3 év és a visszafizetést a második évtől kell kezdeni. A hosszúlejáratú hitelek madatai a gyenge kolhozok irányában elengedhetők.

Másrészt a garantált munkadíjazás bevezetését 1966. január 1-től kezdődően középlejáratú *munkadíjhitel* felvételével is elősegítették. Azok a kolhozok vehetik fel ezt a kamatmentes és ötéves lejáratú hitelt, amelyek az állami gazdaságoknak megfelelő havi munkadíjat saját bevételből rendszeresen nem tudják fizetni. A garantált munkadíjazás bevezetése a gazdasági reform egyik leglényegesebb intézkedése volt a mezőgazdaságban. Hatására nemcsak a jövedelemkifizetés biztonsága javult, hanem a kolhoztagok jövedelemszínvonala is közelebb került az ipari munkásokéhoz és az állami gazdaságok dolgozói bérszínvonalához. A kolhoztagok havi munkadíja 1958—62-ben a szovhozok munkabérének 61%-át tette ki, 1968-ban pedig 92,5%-át. A szovhoz munkabérek az ipari munkások havi munkabérének pedig 82%-át érték el az utóbbi években.¹⁸ A kolhoz munkadíjak és az állami ipari munkabérek közötti különbség csökkenése a garantált díjazás fő érdeme, de ez nem jelenti a két társadalmi osztály életszínvonalában és munkakörülményeiben a különbségek teljes megszűnését.

Továbbá változott a kolhozok *rövidlejáratú hitelezése is*. Itt a változást az hozta magával, hogy áttértek a forgóeszközök szezonális hiányának közvetlen banki hitelezésére. 1966 előtt a kolhozok a saját eszközökön kívül a forgóeszköz-szükséglet fedezéséhez a felvásárlási szervektől kaptak előleget a megkötött terményértékesítési szerződéseknek megfelelően. Az értékesítendő termékek értéke után 30%, illetőleg a gyenge kolhozoknak 40% előleget adtak, amely a termelési költségek szezonális forráshiányának fedezésére és a havi munkadíjak kifizetésére, illetőleg a havi munkaegység előlegek biztosítására nem volt elegendő. Napjainkban a bank vette át a felvásárlási előlegek kifizetésének kötelezettségét, amelyért kamatot nem számolhat fel, de az előlegeken túl a kolhozok forgóeszköz-hiányának fedezésére egy éven belüli visszafizetési kötelezettséggel rövidlejáratú hitelt is folyósít. Megjegyezzük, hogy a kolhozok a beruházások finanszírozására is felhasználhatják az éves rövidlejáratú hiteleket a visszafizetési határidő szigorú betartása mellett.

Végezetül a *mezőgazdasági beruházások közvetlen állami támogatásáról* szólva megemlítjük, hogy a mezőgazdaság állami támogatásának formái az elmúlt évtizedek alatt komoly szerepet játszottak az ágazat mindkét szektorának fejlődésében. Az állami költségvetési kiutalás formái az idők során rugalmasan alkalmazkodtak az irányításrendszer és a mezőgazdaság változó körülményeihez. Jelenleg a mezőgazdaság két jelentős formában kap közvetlen állami támogatást. Egyrészt a föld termelőerejének javításával és az általános földvédelemmel kapcsolatos állami beruházások formájában. Például 1966—70 között teljesen a költségvetés fedezte a földjavítások költségeit a bő csapadékú mezőgazdasági zónában, a talajvízlecsapolás,

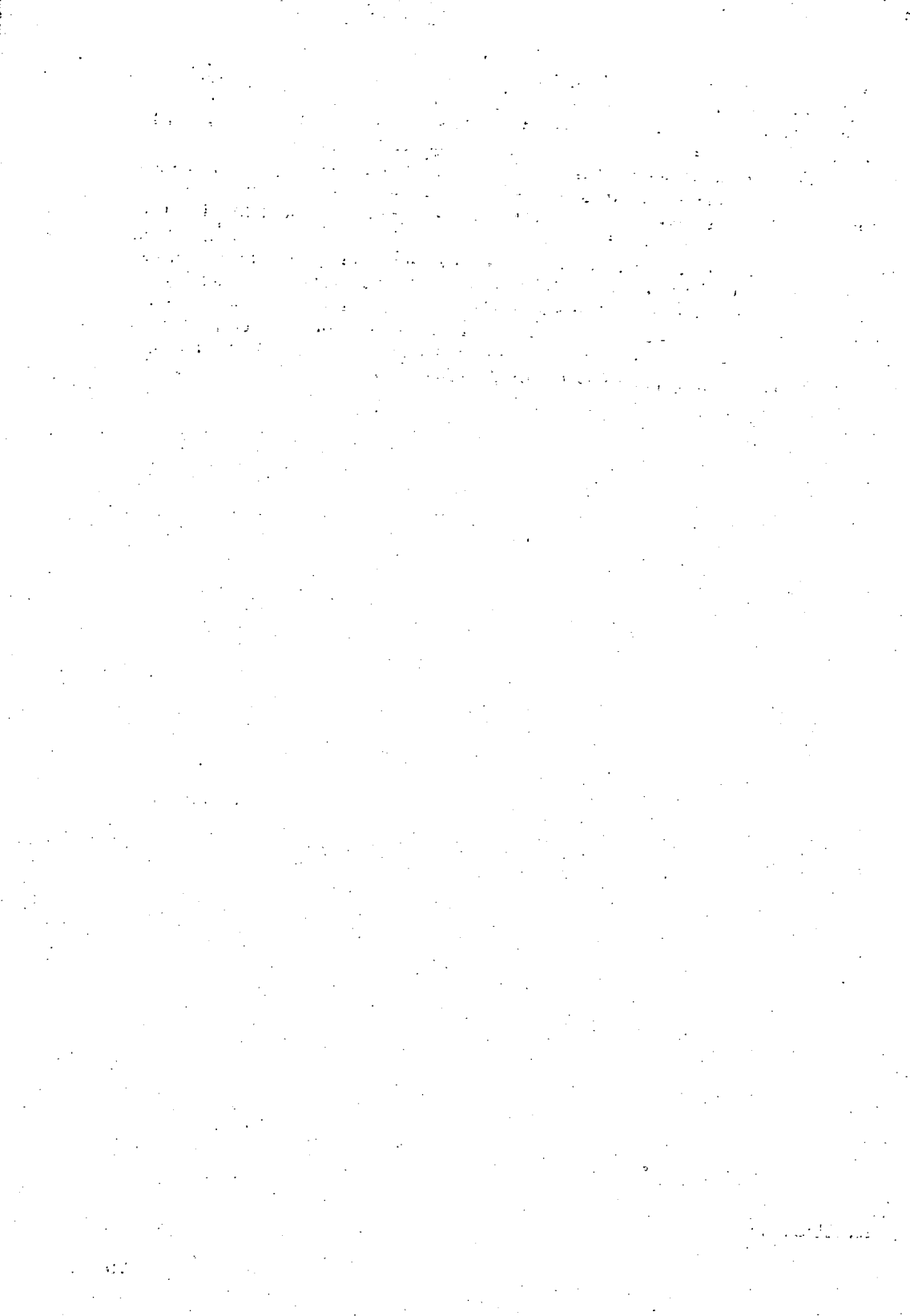
17. Szokolov: A szocialista mezőgazdaság gazdaságtana. (Moszkva, 1970. 164. old. oroszul.)

18. A szocialista mezőgazdaság gazdaságtana... (Moszkva, 1971. 125. old. oroszul.)

a gazdaságokon belüli vízvezető hálózat, az öntözőberendezések és kútfúrások, a tőzeg és farönkkitermelés, valamint a talajgipszezés és meszezés költségeit.

Másrészt a kedvezőtlen természeti feltételekkel rendelkező területeken gazdálkodó kolhozok és állami gazdaságok számára speciális kedvezményeket és nagy összegű infrastruktúrát javító állami beruházásokat is biztosítanak az egyenlő gazdasági feltételek kialakítása érdekében. A mezőgazdaságban közvetlenül befektetett állami pénzeszközök volumene az 1966—70 időszakban 41 milliárd R (beleértve a szovhozok állami költségvetési kiutalásait is) az összes mezőgazdasági beruházás pedig mintegy 71 milliárd R.¹⁹ A kilencedik ötéves terv (1971—75) időszakában a tervezett 128,6 milliárd R mezőgazdasági összberuházásból az állami és szovhoz beruházások mintegy 82 milliárd R értékben részesednek. Az említett összeg nem tartalmazza a mezőgazdaság fejlesztésére közvetve szolgáló beruházásokat, amelyeket a mezőgazdaságban felhasznált ipari termelési eszközöket előállító ágazatok: mezőgazdasági gépgyártás, műtrágya-termelés, stb. termelésének bővítésére használnak fel.

19. Abramov: I.m.

Миклош Шипош

НЕКОТОРЫЕ ЧЕРТЫ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ РЕФОРМЫ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА СССР

(РЕЗЮМЕ)

В настоящей статье автор исследует некоторые вопросы реформы системы управления сельским хозяйством СССР, введенной в 1965 году. С целью ускорения развития сельскохозяйственного производства, по ходу осуществления хозяйственной реформы, в Советском Союзе значительно повысили закупочные цены, и для важнейших продуктов были введены специальные прибавки к ценам. Важной чертой сельскохозяйственной реформы цена являлась стандартизация закупочных цен. Автор устанавливает, что улучшению положения доходности в сельском хозяйстве — помимо урегулирования цен — благоприятствовало и принятие среднесрочных стабильных закупочных планов.

Далее автор занимается вопросами восстановления самостоятельного хозрасчета. Описывает те условия, которые необходимы для перехода на систему полностью самостоятельного хозрасчета и совхозов, помимо колхозов. В связи с этим он подчеркивает, что повышение оперативной хозяйственной самостоятельности приводит к поправкам денежных отношений между хозяйствами и госбюджетам.

Наконец автор описывает важнейшие меры, принятые в области кредитных отношений. Из них выделяет расширение кредитов для капиталовложения, непосредственные кредиты колхозам для оборотных средств и введение среднесрочных кредитов, гарантирующих постоянную заработную плату.

Dr. Miklós Sipos

EINIGE CHARAKTERISTIKEN DER WIRTSCHAFTSREFORM IN DER SOWJETISCHEN LANDWIRTSCHAFT

(Resümee)

Der Verfasser untersucht in der vorliegenden Studie einige Fragen der im Jahre 1965 begonnenen Reform in der Leitung der sowjetischen Landwirtschaft. Im Interesse der Beschleunigung der Entwicklung der landwirtschaftlichen Produktion wurden die Aufkaufpreise in der Sowjetunion im Laufe der Reform wesentlich erhöht, ausserdem wurden hinsichtlich der wichtigeren Produkte auch ein spezifischer Preisausgleich vorgenommen. Ein wichtiger Charakterzug der landwirtschaftlichen Preisreform war auch die Vereinheitlichung der Aufkaufpreise. Er stellt fest, dass sich die Annahme der stabilen Aufkaufpläne für die Mittelstrecke neben den eingeleiteten Preissmassnahmen für die Einkommenlage in der Landwirtschaft günstig ausgewirkt hatte.

Die Studie beschäftigt sich mit den Fragen der Wiederherstellung der selbständigen Abrechnung. Sie erörtert die Bedingungen, die neben den Kolchosen auch den Übergang der Sowchosen zum System der vollständigen wirtschaftlichen Selbstabrechnung ermöglichen. Im Zusammenhang damit wird betont, dass die Erhöhung der operativen wirtschaftlichen Selbständigkeit untrennbar mit der Gestaltung der finanziellen Beziehungen zwischen den Wirtschaften und dem Staatsbudget verwachsen ist.

Schliesslich überblickt der Verfasser die auf dem Gebiet der Kreditverhältnisse eingeleiteten wichtigeren Massnahmen. Unter diesen hebt er die Ausbreitung der Investitionskredite, die unmittelbare Umlaufmittelkreditierung der Kolchosen sowie das Erscheinen der Kredite mit Durchschnittszahlungszeit hervor, die der Garantierung der Arbeitslöhne dienen.

TARTALOMJEGYZÉK

Dr. Nagy Lajos:	A munkatermelékenység és a személyes jövedelmek viszonya a mezőgazdaságban	3—16
Andrássy Adél:	A korszerű rezsizagzdálkodás néhány elméleti és gyakorlati kérdése a szocialista állami vállalatoknál	17—30
Dr. Égető Emese:	A tulajdonforma és a gazdasági mechanizmus hatása a felhalmozás és a tiszta jövedelem kapcsolatára	31—64
Dr. Grossmann Ferenc:	Magyarország és a kelet-nyugati kereskedelem. (Problémák és a fejlesztés lehetőségei.)	47—64
Dr. Sipos Miklós:	A gazdasági reform néhány jellemzője a szovjet mezőgazdaságban	65—78

Felelős kiadó: Dr. Nagy Lajos
Készült 300 példányban
Engedély száma: 99 171/1972.
73. 31015 Petőfi Nyomda, Kecskemét